

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము.

అనంత

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

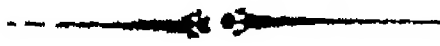
ప్రకాశకుడు :

హితకారిణీసమాజము

రాజసుహేంద్రవరము

1950

[వెల 1-4-0

ప్రహసనములు

మొదటి సంపుటము

- 1 అపూర్వబ్రహ్మచర్య
- 2 విచిత్రవివాహము
- 3 మహాబధిర
- 4 పునర్మరణము
- 5 బలాత్కారగానవినోదం
- 6 కలహప్రియా
- 7 హాస్యము

నానంచక

అనంతపురం

- 1 కలహప్రియా
- 2 అపూర్వబ్రహ్మచర్య
- 3 కాతుకవర్ధిని
- 4 వినోదము
- 5 హాస్యసంకలనము
- 6 మహాబధిర
- 7 పునర్మరణము

నానంచకములు

రెండవ సంపుటము

- 1 బ్రాహ్మవిలాసము
- 2 వ్యవహారధర్మబోధిని
- 3 తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ
(మూషకాసురవిజయం)
- 4 మహారణ్యపురాధిపత్యము
- 5 ప్రహ్లాద

6 సత్యహరిశ్చంద్ర

7 జ్యోతిర్మోగహామము

8 వివేకదీపిక

భాషాంతరీకృతకాటకములు

మూడవ సంపుటము

1 చమత్కారరత్నావళి

2 రాగమంజరి

3 కళ్యాణకల్పవల్లి

4 అభిజ్ఞానశాకుంతలము

5 మాలవికాగ్నిమిత్రము

6 మాళవికాగ్నిమిత్రము

7 మాలవికాగ్నిమిత్రము

8 మాలవికాగ్నిమిత్రము

9 మాలవికాగ్నిమిత్రములు

10 మాలవికాగ్నిమిత్రములు

11 మాలవికాగ్నిమిత్రము

1 సత్యహరిశ్చంద్ర

2 రాజశేఖరచరిత్రము

3 రాజశేఖరచరిత్రము

4 రాజశేఖరచరిత్రము

5 రాజశేఖరచరిత్రము

6 రాజశేఖరచరిత్రము

7 రాజశేఖరచరిత్రము

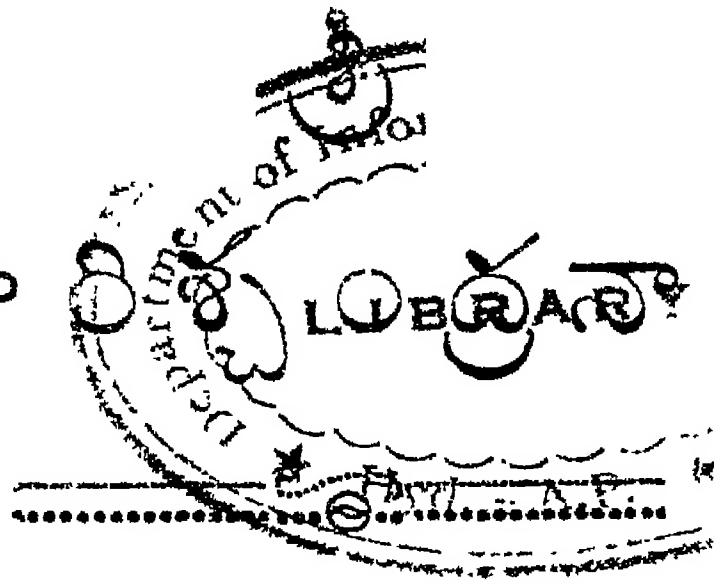
8 రాజశేఖరచరిత్రము

9 రాజశేఖరచరిత్రము

10 రాజశేఖరచరిత్రము

11 రాజశేఖరచరిత్రము

సత్యహరి

ప్రతిమ

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగమూపంతులు

చదవండిన తూర్పు

3555

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీ సమాజము
రాజమహేంద్రవరము.

1950

కాఫీరెట్

ఈనాటకమునందు పట్టుపాత్రలు.

ఇంద్రుడు—దేవరాజు

బృహస్పతి—దేవగురువు

జయంతుడు—జీవేంద్రుని కొమారుడు

వశిష్ఠుడు, విశ్వమిత్రుడు, అగస్త్యుడు, గౌతముడు,

అత్రి, కశ్యపుడు, వాసుదేవుడు

మహర్షులు

జాబాలి—మార్కండేయుని శిష్యుడు

గాలవుడు—హరిశ్చంద్రుని వేడుకచెలియిడు

హరిశ్చంద్రుడు—అయోధ్యాపురాధీశుడు

చంద్రమతి—హరిశ్చంద్రుని భార్య

లోహితాస్యుడు—హరిశ్చంద్రుని కొమారుడు

సత్యకీర్తి—హరిశ్చంద్రునిమంత్రి

భద్రుడు, పాలకుడు—భటులు

మాలతలు—విశ్వమిత్రుని వనపాలకురాండ్రు

జనమిత్రుడు, కామపాలుడు—అయోధ్యాపురపౌరులు

నక్షత్రకుడు—విశ్వమిత్రుని శిష్యుడు.

దంతఘాతకుడు—విశ్వమిత్రప్రేరితుడగురాక్షసుడు

కపాలకుండలుడు—పిశాచరాజు (భేతాళుడు)

కాలకౌశికుడు—చంద్రమతిని వెలకుగొన్న కాశీపురబ్రాహ్మణుడు

కలహకంటకి—కాలకౌశికుని భార్య

వీరబాహువు—ప్రేతభూమికధికారి

వీరదాసు—వీరబాహువు హరిశ్చంద్రుని కొనగిన మాణుపేరు

మధుదాసుడు—వీరదాసుని యనుచరుడు

భీషణుడు, తామ్రాక్షుడు—కాశీరాజభటులు

ప్రతాపచంద్రదేవుడు—కాశీపురాధీశుడు

శివుడు—కైలాసపతి

పార్వతి—శివునిభార్య

(శ్రీ)

స త్య హ రి శ్చ ం ద్ర నా ట క ము

.....

ప్రథమాంకము

శా. శ్రీకళ్యాణగుణాకరుండు త్రిజట తేవ్యుండు నిత్యుండు ను
త్తోక్షం డాద్యుఁ డతీంద్రియుండు పరమేశుం డప్రమేయుండు లో
కై కాధారుండు సర్వశక్తుఁ డమలుండాద్యంత శూన్యుండు ప్రే
మైకస్థానుండునైనదేవుఁ డిడు మీకత్యంత సౌభాగ్యముల్.

సూత్ర—(తేరవంకజూచి) ఓయీ! స్థాపకా! మీయలంకా
రము పూర్ణమయినపక్షమున నీవొక్కసారి యిటురమ్ము.

నటు—ఇదిగోవచ్చినాడను. ఈ సేవకుని కేమియాజ్ఞ?

సూత్ర—ఈరాత్రి మనమేమో వీరిని వినోదపెట్టుదుమని
విని యీసభవారందఱును మననాట్యశాలకు విజయంచేసి చకోరప
క్షులు వెన్నెలనిమిత్తమయి యాసపడి చూచుచున్నట్లు మనవంక
నెట్లుచూచుచున్నారోచూడు. ఈ భేసవికాలపు సెలవులలో నొక
యపూర్వనాటక మాడి పురజనులను సంతోషపెట్టెదమని యీ
వరకే ప్రకటన చేసి యున్నాము గనుక, మనమిప్పుడాలస్యము
చేయక యీనూతన హరిశ్చంద్ర నాటకమును ప్రయోగించి వేడుక
చూడవచ్చిన వీరి డెందముల నొనందింపఁజేయుదము.

నటు—సరిసరి! చక్కగాఁ జెప్పినారు. నాటకప్రయోగము
నందు బాలప్రియులమయిన మనమెక్కడ? స్తనశల్య పరీక్షచేసెడి
యీమహాసభ్యులహృదయరంజనమెక్కడ? ఈమహాసభను సంతోష
పెట్టగలవా రెంతటి శక్తివంతులు కావలెను?

సూత్ర—గుణగ్రహణైకపారీణులైన వీరికడ మన మొంత
మాత్రమును భయపడవలసిన పనిలేదు. అటపాటలయందు మన
యొద్ద నెన్నిలోపములున్నను వానిని పాటింపక ముగ్ధజనసమాదరణ
పరాయణులయిన వీరు మనయందలి శాస్త్రల్యాధిక్యముచేత మన
గుణలేశములనే మెచ్చి సంతోషపడుదుడు నుమా. అట్లుగాక వీరొ
కవేళ మన లోపములను జూపినను మన కది శ్రేయస్కరమేయగు
ను. ఎట్లన—

క. రసికులు కానిమనుష్యులు

పొనఁ గన్వీక్షించి మెచ్చి పొగడుటకంటె

రసికు లగువార లారసి

పసలేదని తేగడుటెంతో పాసియొసంగునో.

2

నటు—అదిసరేకాని కాళిదాసాది మహాకవులచేత రసవంత
ములయిన మృదు మధురవాగ్దంభనలతో రచియింపఁబడిన రమ్య
తరములయిన ప్రాచీన గీర్వాణనాటకము లనేకము లుండగా, దేట
తెలుగు మాటలతోఁ గూర్పఁబడిన యీ సవిననాటక మిప్పుడు వీరి
మనసుల కెట్లెక్కగలదు!

సూత్ర—మనమీవిషయమునను శంకింపవలసినపని లేదు.

ప్రౌఢకావ్యములకుచి మరఁగిన నవరసరసికులకు సహితము బాలుర
ముద్దుమాటలు హృదయ రంజకములు కాకుండవునుమా! అదిగాక,
యభిజ్ఞులైనవారెప్పుడును సారస్య మెందున్నను గ్రహించి యాద
రింతుడుగాని యిదివృథాతన మనియు నాలోచింపదు. అందుచేతనే
కవికులసార్వభౌముఁడయిన కాళిదాసుఁడు మాళవి కాగ్నిమిత్రమును
నాటకరాజము నందుఁ బూర్వము,

ఉ. ప్రాతది యన్నకారణముఁ బట్టియెసర్వము మేల్మిజెందునే?

ఘాతనమన్న హేతువున న్యూనతఁజెందునక్రొత్తవన్నియున్

భూతిగనుత్త ముగ్ధులము నారసి మంచి గ్రహింతు నెప్పుడు
 బ్రాతవె మంచి వందు రవిమర్శితఁ గేవల మూఢమానవులకి
 అని చెప్పియుండలేదా? ఇది కాళిదాసాదుల మహా నాటకరత్నముల
 వలె నంత మనోహరముగా నుండకపోయినను నిత్యసత్యవ్రతము
 చేతఁ బ్రభూతి చెందిన శ్రీహరిశ్చంద్ర మహారాజచంద్రుని పవిత్ర
 చరిత్రయగుటచేతఁ దక్క-భామ్యతపానమునందలి యపీక్ష చేతనే
 నను సభవారు గీసినంతకరించి యుదరింపకపోదు. లోకములో
 సత్పురుషుల కర్ణములకు నీతికథాశ్రవణముకంటె మధురమయినది
 మఱియొకటి యుండదుగదా?

నలు—మీరిప్పు డెప్పటిదో కృతయుగవార్త సెలవిచ్చు
 చున్నారు. మీరన్నది పూర్వకాలపుమాట గాని యీకలికాలము
 లో నీతివాక్యమాలయందు బద్ధాదరులగుపారెవ్వరున్నారు?

నూత్ర—నీవు బుద్ధిమంతుడవే కాని యీవిషయములో
 నీబుద్ధిభ్రమసిపోయినది. ఇదియెంత కలికాలమయినను నీతి యిప్పుటి
 కిని మొదలంటఁజూపలేదు. ధర్మస్వరూపుడయిన భగవంతుడు
 పయినుండి పరిపాలించు చున్నంత పఱకును లోకములో నీతియెప్పు
 డును నిర్ములము కానేరదు. దుర్నీతియెంతప్రబలముగా నున్నను
 నీతియే యెల్లప్పుడు బ్రజల యుల్లమాలమీఁద రాజ్యము చెల్లించు
 చుండును. అవివేక ప్రేరణముచేత నీతివర్తనమును గొండలు విడిచి
 నంత మాత్రమున దానిమహిమ యెక్కడపోవును.

ఉ. తామిల నీతిమూర్ఖమును దప్పించరించెడువారుకూడ నీ
 భూమిజనంబు తమ్మెపుడు ప్రోజ్వలనీతిపథానువర్తులం
 చే మెయినెంచునట్లునటియింతురు వేషముపూనిభూమిలో
 నోమహితాత్మ! చాలదెయిదొక్కటె నీతిబలంబుచాటఁగన్. 4

నటు—మీరు నీతిమార్గప్రభావము నంతగావర్ణించుచున్నను, నాప్రత్యక్షానుభవమునుబట్టి చూడగా లోకములో దుర్నీతియే యధికసంఖ్యాకుల మనస్సులను లోక బహుదకొని యధికారము చెల్లించుచున్నట్లు కనఁ బడుచున్నది.

సూత్ర—నీవన్నట్లు దుర్నీతి యెంతదూరము వ్యాపించి యెందఱిని కానిమార్గము పట్టించుచున్నను, అది దొంగవలె నడఁగి యుండి చాటునఁ బనిచేయ వలసినదేకాని బహిరంగముగాఁ దల యెత్తుకొని యెప్పుడును నిర్భయముగాఁ జరింపనేరదు.

చ. వినుపగలీశ్వరుం డిడిన వెల్తురులోఁ దలచూపనోడి మూ
లనడఁగి రాత్రిఁ జీకటిమెలంగెడుకూరమ్మగంబుకై వడిక
దనజయ వేళయందు సహితమ్ముబయల్పడ లేకచాటునన్
బనియొనరించుఁ జూ వెభయభావముతో నవినీతియెప్పుడుకా. 5

ఇంకొక్క-వీరివినుము. అంతరంగమున దుర్నీతికి దాసులయి దాని కనవరత శుశ్రూష చేయువారు సహితము బహిరంగముగా దుర్నీతిని నేవింపనొల్లక నీతినే గౌరవించి భూషించుచు, తమ్మెవ్వరయిన నీతిమాలిన వారని పలికినంత మాత్రమున వారిమీఁద మండిపడుచుందురు. ఇందువలననే నీతియొక్క పూజ్యతయు గౌరవాధిక్యమును నీకు వెల్లడి యగుచుండలేదా? అదిగాక యెంతటి నీతిమాలిన పరమ నీచులకయినను నీతియందును నీతిమంతుల యందును గౌరవమును ప్రేమయును బరమాదరమును నుంచుట సహజ గుణముగా నున్నది.

సీ. అగౌరవాదుల కారయ ధర్మంబెకారణంబియ్యిలఁగాబెయ్యేని
దీర్ఘ కాలముక్రిందగిలి కేగియున్నట్టిరామునినాధర్మరాజునిపుడు

జేవనన్నిభులఁగ భోవించి పూజింప వానినచ్చరితల గారవింప
మహిమిఁదవారలునునకు జేసిన యట్టియతులోపకార మేదైవ
మనము గావణు దుర్యోధనునిఁగరంబు [గలదె?

దూషణమొనరించి ద్వేషింపఁ దొల్లివాను

మనకు నపకార మిమ్ముహీమండలమున

నెప్పుడైనను జేసిరే యించుకైన?

6

ఉ. సీతవిపత్తులంబొరలి చేడ్పడెనన్నపు డార్తి చెందగా,

సీతమహోపకారమిటఁ జేసినదేది జగజ్జనాళికిన్?

తొత్తలమందు శూర్పణఖ కష్టపరంపర చెందెనన్నచోఁ

జేతములంజెలంగ నదిచేసినదేది మహోపకారమున్?

7

లోకములో నెప్పుడును స్థిరమయిన గౌర వాదరములకు జనుల
నుగుణ సుచరితలు పాత్రములగునుగాని యవలెని కేవలధనాధి కార
సంపదలు కావుసుకూ !

గీ. గుణవిహీనుఁడు సామ్రాజ్య గురుతఁగన్న

నసుధవానికి స్థిరగౌరవంబురాదు;

ధరణిగోపలదారిద్ర్య దశగన్నఁ

గలుగు గుణవంతునకె స్థిరగౌరవంబు.

8

నటు—మీరిప్పుడువచ్చిన కార్యమును మఱచి ధర్మోపన్యా
సములు చేయుచున్నారు. ఈసభవారో, కాలహరణమున కోర్వలేక
త్వరపడుచున్నారు. నన్నిప్పుడు పిలిచిన కార్యముసంగతి తలఁపున
నిలుపుఁడు.

సూత్ర—ఓహో! నేనిప్పుడు ధర్మప్రసంగాదర పగవశుఁడ
నయి ప్రస్తుతకరణీయమును మరచిపోయితినిగదా! ఇదిగోచూడుము.

ఉ. ఇంద్రసమానభోగులు కవీంద్రులు విత్తపతుల్లురు ల్బుధుల్

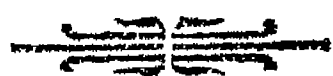
సాంద్ర యశస్కులై యిచటసభ్యులునిండిచెలంగఁగావారి

శ్చంద్రుని గూర్చి వింతగఁ బ్రసంగము చేయుచు నుండినట్టి దే
 వేంద్ర సభాగృహంబుగతి నీసభ శోభిలుచున్న దెంతయున్. 9
 ఇఁక వేగిరము పోయి మన యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత
 మన మీ సభారంజన ప్రయత్నము చేయుదమురమ్ము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నార)

ఇదిప్రస్తావన.

రంగము—ఇంద్రసభ.

[సుధర్మాసనంబునఁగూరుచుండి జేవేంద్రుఁడును, జయంత బృహస్పతి
ప్రభృతి ప్రకృతివర్గమును, వరుణ కుబేరాది దిక్పాలకులును,
అత్రిగౌతమాగస్త్య వశిష్ట వామదేవ కశ్యప నారద
విశ్వామిత్రాది మహర్షులును బ్రవేశించు
చున్నారు.]

ఇంద్ర— (బృహస్పతివంకఁజూచి) ఓయీచార్యోత్తమా!
ఏమి యీమధుర్యము! రచియించినప్పుడు మీరెంత యానందము
పొందియుండురోకాని మే మిప్పుడివాచస్పత్య నీతిశాస్త్రమును గర్ణ
రసాయనముగా వినుచున్నకొలఁదిని క్రొత్తచవులుపుట్టి మాకర్ణములు
చరితార్థములగుచున్నవి.

ఉ. భూతలమంతు స్త్రీలయెడ, బుణ్యవివాహములందు బ్రాణమున్
భూతియు మానముంజెడెడుపొందున, గోద్విజరక్షణార్థమున్
నీతియటంచుబొంకుమని నేర్పినశుక్రుని నీతినవ్వి, న

న్నీతిగ మెచ్చిరిమ్మునులు నీత్యుతిలోని విశుద్ధనీతినిన్. 10

చెవులొగ్గి ఈమహర్షులు మహాదరముతో వినవేచి యున్నారు. ఏది
తరువాత పద్యమును జదువుడు.

బృహ—ఓను హేంద్రా! ఇటువంటి యపూర్వదివ్యసభలోఁ
ద్రులోకాధినాథులైన దేవరవాదును, కేవలధర్మశాస్త్ర కాకులయిన
జడదాతులును విని యీప్రకారముగా శ్లాఘించుటచేత నాగ్రంథ
మిప్పుడుగదా పావన మయినది! ఇంక నేను నీతిశాస్త్రప్రణేతలలో
ధన్యతముఁడను. ఇదే యీపై పద్యమును జిత్తగించువుడు.

చ, కులసతిబాసినన్, సుతుఁడుకూలిన, నాపదలెన్ని నచ్చి త

న్నలమిన, మానభంగమయినన్, సిరిపోయిన, రాజ్యమూడినం

జెలులుత్యజించినా, మద కసింగొని ప్రాణముతీయవచ్చినం,
బలుకఁగ రాదుచూ వెలలునూత్ర నుసత్యముచుర్చ్యఁడెప్పుడున్ 11

వశి—ఓహో! ఈనీతివాక్యము దేవతా శ్రేష్ఠులును శిరసా
వహించి శ్లాఘింపఁ దగియున్నదిగదా! మేలు! ఇట్టి నీతివాక్య రత్న
ముల కాకరమైన యుత్తమశాస్త్రమునురచియించిన మహానుభావు
డు దేవగురుఁడనిపించుకొనుటకుఁ దగినవాఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈముదిత్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మ
సృష్టికి ప్రతిగృష్టి చేయుఁజాలిన నేనును, అఖండ తపోమహిమచేత
నొక్కొక్కడే యీలోకముల నాకులపలుపఁ జాలిన యీమహర్షి
సత్తములును, ఉండఁగా మమ్మెవ్వరిని గణనచేయక తపోగర్వము
చేత తా నేఘునుఁడయినట్లు సభలోముందుగా మాటాడి మామెడ
దిరస్కారభావము చూపుచున్నాఁడు! మాపూర్వవైరమునుబట్టి
యీతని మాటయన్న నాదేశము భగ్గువనుచుండుచుండును. ఈసభ
చాలించెడి లోపల నేనేదో మిషకల్పించి యీతని గర్వభంగము
చేసెదను. (అని తలయూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—జయంతా! ఏమి యీబృహస్పతిపుణ్యము! అధ్యాత్మ
విద్యాగరిష్ఠుఁడైన యీవశిష్ఠుడును సకల మహర్షి సమక్షమున
నీతని నిట్లుశ్లాఘించు చున్నాఁడు. ఏదీ నీవిందాఁకమందాకిని యందలి
పొందామరాకులోఁ బొదివి తెచ్చిన యాసుందర మందార ప్రసూన
దామ మీటుతెమ్ము. నేనది యీబృహస్పతి కంఠమునవైచి దానిని
సార్థకపఱిచెదను.

జయ—ఇదిగో మంచారమాల, ఈతనిమెడ నలంకరింపఁ
గలుగుటకిది తప్పక యేదో గొప్పసుకృతము చేసికొన్నది. (అని
పుష్పమాల తండ్రిచేతి కిచ్చుచున్నాఁడు.)

ఇందు)——(పుచ్చుకొని బృహస్పతి మెడలో వేయుచు)
 ఓగురుసార్యభౌమా! మీ రిప్పుడు చదివినపద్యమునకుఁ ద్రిలోకాధి
 పత్యము నిచ్చినను మీయోగ్యతకుఁజాలినదిగానుండదు. అయినను
 భక్తిపూర్వకముగా నిచ్చెడి యీపుష్పదామమును శిష్యవాత్సల్య
 ముతో సంగీకరించి యీగ్రంథరచనచే మీ కాచంద్రార్కముగాఁ
 గలగ్రహోయెడు ధవళకీర్తికి సూచకముగాఁ గంఠమున ధరింపుడు.

బృహ — త్రిలోకాధిపతులయిన దేవరయంతటివారు సమస్త
 లోక పాలదత్తోప సిరగ్రహణ ప్రశస్తములయిన దివ్యహస్తముల
 తో స్వయముగాఁ బుష్పమాల మెడనువేసి సేవించెడి యసాధారణ
 గౌరవమునే నేనిప్పుడు పొందుచుండఁగా నాకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యమేల
 కావలెను? నా యందలి మీ నిర్ణేతకుజాయమానకటాక్షముచేత
 నేను జరితార్థుడ నయినాను.

ఇందు)——ఎదుటజెప్పిన ముఖస్తుతిగాఁ దోచునేమో కాని
 యేసత్కారము జేసిన మీయర్హతకుఁ దగియుండునో నేనూహింప
 జాలకున్నాను. మీరు చెప్పినసీతి వాక్యము సర్వజన సమాదరణీయ
 మయినదేకాని దాని నాదరించుట మాత్ర మెవ్వరికిని పూర్ణముగా
 సాధ్యముకాదని నాకుఁ దోచుచున్నది.

బృహ — లోకములో నసాధ్యమయిన సీతిని విధించుటవలనఁ
 బ్రయోజనమేలేదు. శాస్త్రమున విధింపబడు ధర్మ మెప్పుడును
 సర్వజరాదరణ సాధ్యముగానే యుండువలయును. దేవరవారు సెల
 విచ్చునట్లుగా లోకములో నీతు లుపదేశించు వారివలె ననుష్ఠించు
 వారంతగాఁ గానరాక పోవుచుండుటనుబట్టి తమ కట్టి సందేహము
 పుట్టుటకు హేతునయినది. కాని, విమర్శతోఁ జూడఁగా నేనిప్పుడు
 సత్యవిషయమున విధించినసీతి యీచరింప మనసుగలవారి కందరికిని
 బరమసాధ్యమే కాని యసాధ్యమెంతమాత్రమునుగాదు. అయినను

నీతులు చెప్పటవలె నడుచుకొనుమాత్ర మంత సులభము కాదని నేనె యొప్పుకొనెదను.

చ. పడులకు నీతులం గెలుపువారిలు లక్షలు. గొట్టెల నుండు, గొ
దరసినలక్షలోఁ బడువురైనను మండను చెప్పిపట్ల యీ
చరణమొనర్చువాడు; బలశాసన అయ్యుపదేశమట్ల యీ
చరణముఁ దేలికై తగిన, స్వర్గముకాదె సమస్తభూమియన్? 12
ఇంద్ర—ఓగుఁదవర్యా! నాచిన్న పిన్నపంబొకటి చిత్తగింపుడు.

చ. పడువురుకాదు, భూతములపై మఱిలక్షకు నొక్కఁడె ననున్
వెదకఁగ గప్టమొల్తొడరు వేశను సత్యముతప్పకుండువాఁ
డొదవునొ బొత్తిగా నొదవఁడో యని సంశయముయ్యెడిస్మదిన్
వదలకసత్యమేయవుడుఁ బల్కుట దుష్కరమఁగద నెంచెదన్. 13

ఓమహర్షులారా! మీయభిప్రాయమేమి? నా యభిప్రాయము సరి
కాదని తోఁచినపక్షమున త్రికాలవేదలయిన మీ రెఱుంగనివారు
ముల్లోకములందును లేరుగాన నెనుక చన్నివారిలోఁ గాని యొప్పు
డున్న వారిలోఁ గాని నిరతరసత్యవాక్య ధుర్యుఁడయిన నీతివిద్యా
పారీణుఁడెవ్వఁడయిన మీ బుద్ధికి గోచరుఁడగునేని వ్రేలు మడచి
యొక్కని పేరు చెప్పుడు.

అగ—(కి)ందచూచుచు నేలవ్రాయుచున్నాఁడు)

గౌత—(మీఁదుచూచుచు నాలోచించుచున్నాఁడు.)

అత్రి—కశ్యపునిముఖమువంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

కశ్య—వామ దేవునికి కనుపై గచేయుచున్నాఁడు)

వామ—(నారదునిగోళుచున్నాఁడు.)

నార—(వశిష్ఠునితోఁజూపి) నీవుత్తరముమ్మ (అని తలయెగుర
వేయుచున్నాఁడు)

వశి—(ముందునకు జరుగుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—(తనలో) ఏమి గూఢము నావలయు! ఇంతమహిమ చేత మాల్లోకముల నల్లలనిడింపగల మేమందఱము నిటనుండగా మరల నిశ్చయిప్పుడును నా నేమో చెప్పవలెనని ముందుకు జరుగుచున్నాడు.

నార—(ఋషులవంకఁజూచి) ఈమహేంద్రుఁడు మీవలనఁ దనప్రశ్నకుఁ బ్రతిఁపఁగలఁక నహింసఁ పడుచున్నాఁడు. నీవశిష్ఠ! తక్కినవీరివలె నీళ్ళునదులక జపసమయమునందు మాత్రమే కాక యీసభయందునుమానమాద్ర ధరియించియున్న వీరి కందఱికిని సిగ్గు వచ్చునట్లుగా నీవే వేగిర మేదోచెప్పు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమి గూఢానారదుఁడు మమ్మెత్తి పొదుచు చున్నాడు!

వశి—ఓ దేవాధీశ్వరా! నీవడిగినరీతి జగన్నుతుఁడయిన నిత్య సత్యవ్రతుఁడొక్కఁడెప్పుడు నాకన్నులకుఁ గట్టినట్లు పొడకట్టుచు న్నాఁడు. ఎప్పటివానినో యిప్పుడు చెప్పనేల? ఈవర్తమాన కాల మందున్న మాహాత్మునినే చెప్పెదను వినుము.

వామ—(ఋషులతో రహస్యముగా) ఇప్పుడితఁడు మనలో నవ్వరిపేరై నఁ చెప్పునేమో!

గౌత—(తనలో) నాపేరు చెప్పిన బాగుండును.

ఇంద్ర—వశిష్ఠ! అట్టియాడితప్పని పురుషరత్నముపేరుగా నోచినపుణ్యాక్షరములేవో నాచెవుల వేసి గర్జోత్సవముచేయుము.

వశి—భూకాంత కలంకారమన సౌందర్యరాశియై సమస్త ప్రశస్త వస్తుసంపదల చేతులనునిస్తులంబయి యోధజనాసాధ్య మయిన యయోధ్యానగరము ముక్తిదాయకములయిన సప్తపురముల లో సగ్రిగణ్యమయి భూలోకమున నున్న సంగతిమీరెఱిగినదేకదా?

ఇంద్ర—మేమది యెఱుఁగుము. అదిమా కావులయినకోగుల దేశాధీశ్వరులకురాజధాని.

వశి—ఆ పుణ్యపురమున కధిశ్వరుడయి, అనన్యసామాన్య
పిత్రమణురంగుడై, సకలసద్గుణబంధుడుడయియున్న హరిశ్చంద్రు
డనుసార్వభౌముడు తన యవార్య శౌర్యముచేత సప్తద్వీపములను
జయించి, రాజాధిరాజయి, అవక్రిపరాక్రమంబున భూచక్రిమెల్ల
నేకచ్ఛత్రముగాఁ బాలించుచున్నాడు. అతడుస్వచ్ఛకీర్తులంబున
మహాక్రవత్తులలోను బ్రథమ గణ్యుడు. అగణ్యపుణ్యుడు ఆటల
యందును బొంకెలందుగని పరమసత్యవిరతుడన్న నొకమూల నతఁ
డొక్కఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఆహా! మాక్షత్రియ వర్ణములో వర్ణనీ
యుడయిన యటువంటిసత్యశీలుఁ డున్నాడని యింద్రసభలో వర్ణిం
చుటచేత నేనిప్పుడు గర్వపడుచున్నాను. అట్టిసత్యవ్రతాదరణ పరా
యణులు మాక్షత్రియకులమునందుఁ గాక మఱి యెందుందురు? బ్ర
హ్మరీసయినను దొంటికులాభిమానము నన్నిప్పటికిని విడువకున్నది
గదా! ఈచక్రివర్తిమూలమున మారాజవంశముకీర్తి కెక్కినదని లో
పలనే నెంతపరమానందభరితుడనై యున్నను, బ్రహ్మ విద్యాధురంధ
కుల మయిన మేమిందఱ మిక్కడనుండఁగా మమ్మెవ్వరిని లక్ష్యము
చేయక యీతఁడు స్వతంత్రమువహించి మేమందఱమును జేతకాని
పార మయినట్లు తాను ముండునిలిచి పలికిన యపమానముకూడ
నా మనస్సు నొకమూల వేధించుచున్నది. ఇప్పు డీతని గర్వసంహ
రముచేసి నాపూర్వవైరమును సాధించుటకు సాధనమేమున్నది?

నార—ఓవశిష్ఠా! నీవే నామనస్సువచ్చిన వాడవు. తామే
సర్వజ్ఞులమని విట్టివీఁగుచుండెడి యీవిశ్వావిత్రాదుల గర్వమంతయు
నడఁగి వీరికి సిగ్గువచ్చునట్లుగాఁ జెప్పినావు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈనారదుడు కూడ మొదల నా
నేరే యెత్తుచున్నాడు! ఇంతకు వచ్చినతరువాత నీత గూఁరకుండఁ

గూడదు. ఈనారదుని కటిలవాక్యముకన్నను నాపూర్వవైరమే యీశ్రాహ్మణుని బరాభవింపుమని నన్ను వేయివిధములఁ బ్రేరేపించుచున్నది. కాని నా కపాయముమాత్రము తోపఁకున్నది.

ఇంగ్రు—ఓవశిష్ఠా! ఆరాజు కొంతవఱకు సత్యసంధుఁడే కావచ్చునుగాని నీ విస్ఫుడాతని సత్యధికముగా వర్ణించుచున్నావేమో యని నాకు సందియము తోచుచున్నది.

వశి—నే నేసిన దతివర్ణ న కాదు. ఆమహారాజుయొక్క సత్య సంధతకు నావర్ణనము చాలనిదయ్యెను గదాయని నాకు సిగ్గుగుచున్నది.

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పు డీయింద్రుఁడొక యుపాయము తోఁపించి నాకుమార్గదర్శియగుచున్నాఁడు. నేనాహరిశ్చంద్రుఁడు సత్యసంధుఁడు కాఁడని వివాదము పెట్టుకొని యీతనిని బరాభ వించెదను. అదిగాక నేనిప్పుడితని వచనమును బూర్వపక్షముచేసి చెర్చపెంచుటచేతఁ గూడ హరిశ్చంద్రుని సత్య నిత్యతయే సిద్ధాంత మయి మారాజవంశమున కంతకును మఱింత వన్నెయు రావచ్చును. కాబట్టి నేనిప్పుడు సంకోచింపవలసిన పనిలేదు. (ప్రకాశముగా) వశిష్ఠా! ఇంతకుమున్ను నీవీపురందరుని ముందట నేమన్నావు? పరాకుగావిన్నాను. నీవిప్పు డెవ్వనితో నిత్యసత్యవ్రతుఁడని కై వారము చేసినావే వానిపేరేదీ, యింకొకసారి చెప్పుము.

వశి—విననిష్టమున్నచో నామహామహునిపేరు మనపాపపరిహార మగునట్లుగా నిక వేయిమా టులు చెప్పుచున్నను చెప్పెదను. జగద్విశ్రాంతయశస్సాంద్రుఁడగు నారాజచంద్రుని పేరు హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! మునిజనవర్తిఘోషయిన యీవశిష్ఠుఁడు దేవసభామధ్యమున నిర్భయముగా ముమ్మాటికిని హరి

శ్చంద్రుఁ డని చెప్పచున్నాఁడు. ఇక నీచేత నగు నీ హరిశ్చంద్ర సార్యభౌముఁడు సత్యవాక్య శౌరేయుఁడు కాఁడని సాధింపుము.

ఇంద్రు—(తనలో) ఓహో! ఇతఁ డెప్పుడును గలహప్రియుఁ డుకదా! కలహ విద్యావిశారదుఁ డయిన యీనారదుఁడు వీరికి రోషమెక్కించి యొందొరులను బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఇతనికిఁగలహ మున్నపక్షమున వేతే భోజన మక్కరలేదు. అంకుచేశ న కలహ భోజనుఁ డన్న పేరితినికి సార్థకముగాఁ జెల్లుచున్నది.

విశ్వా—ఏమేమీ! ఆఖర్వరాజ్య గర్వాంధుఁడయి కన్ను గానకున్న యాహరిశ్చంద్రునా యీమునులెల్ల వినుచుండ జంకులేక నీవు నాముందట సత్యసంధుఁడని పేర్కొనుచున్నావు? ఇంద్రుని యెదుట మహాసభలోఁ బ్రజ్ఞలకియి యారీతిగాఁ గల్గలేలయాడెదవు? ఉగ్గుపాలనుండియుఁ బరవంచనమే కులవిద్యగా నభ్యసించెడి రాజు లెక్కడ? సత్యవాక్యము లెక్కడ? చాలు ఇంతట సూరకుండుము. ఈమాట లెవ్వరయిన విన్న నవ్విపోదురు. మా రాజవంశమునఁ బుట్టిన హరిశ్చంద్ర మహీశత్రుని చరిత్రమును నాకొనెను నీ వెక్కువ యెఱుఁగుదువా? (అని కన్ను లెఱచిచేసి చూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) అయ్యో! ఇతఁడు రోషమునే ప్రధాన ముగాఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు కాని మఱియేమియు నాలోచింప కున్నాఁడు.

వశి—తాటాక్షల చప్పుళ్ళకుఁ దోడేళ్లు బెదరవు. సూర్య వంశపు రాజులకెల్లను కులగురువైన వశిష్ఠముందటనా నీబింకములు కనఁబడిచెదవు? ఇకనీబెదరివు లటుండనిచ్చి న్యాయమునకురమ్ము. అడితప్పనివాఁడన్న లోకములో నాహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కడే. నీవీ తనినొక్క రాజసామాన్యుఁ డనుకొను చున్నావే కాని సాధుకీర్తి యైన యాచక్రవర్తి మహత్వము సింహకంఠయు నెఱుఁగకున్నావు.

విశ్వా—కొలుపులో నీవిచ్చకములకయి కల్లలాగుటయే కాక
మొఱుంగమని మాచంద్రజ్ఞానమునుగూడ నారోపించుచున్నావుగా!
సరిసరి! నీమాటలవలననే యిక్కడ నీగుట్టంతయు బట్టబయలయినది.
నీవు మొదటినుండియు సూర్యవంశపు రాజులకెల్లను బురోహితుడ
వయి వారసామ్ము తినుచుండుటచేతనే చీకకుఁ జేవకల్పించి నీపిళ్ళ
డాతనిని బట్టవలెఁ బొగడుచున్నావు. ఇందున్నవారిలో నీస్తోత్రపాఠ
ములు పిని మోసపోవు వారెవ్వరునులేదు. ఇంతటివాఁడులేడని
యీముహూర్తమున భూలోనిన్నందఱును మెచ్చుకొందురని కాఁబోలు, నీవీ
కల్లప్రజ్ఞలు ప్రకటించుచున్నావు. పిలువని పేరంటముగ నీకీకఠ
శోషణమెందుకు? నీవే ప్రత్యుత్తరము చెప్పమని నన్నీపురందరుఁ
డేమయిన బొట్టును గాటుకయుఁ బెట్టి పిలిచి ప్రార్థించినాడా? మహా
తపోధనులైన యీమునులందఱు నూరకుండఁగా ముందువచ్చి
చెప్పటకు నీ పియహంకారమేల? నీపలుకు లీ శచీధవుని చెవులకుఁ
జవిగానుండిన నుండనిమ్ము. మాకుఁకాత్రము హాస్యాస్పదములుగా
నగపడుచున్నవి. పురోహితత్వముచేయు నీవే కాని యారాజును మే
మొఱుంగమా? నీపూరక గోరంతయు కొండంతలుచేసి యేల కొని
యాడెదవు?

ఉ. చిక్కవిపాలుఁ బాఁకునయుఁ జేరల నిండఁ ఘృతంబు, జుట్టునున్
జక్కెర రుచ్యభక్ష్యములె సారపుమాంసపు గూరలున్ సదా
మొక్కుచుఁ గ్రొవ్వి సంపదల మిక్కిలి త్రుళ్లెడు మేదినిపతుల్
నిక్కముతప్పరంట ధరణింబరిహాసపుమాట యోజుమీ.

వశి—(కోపదృష్టితోఁ జూచుచు) ఓయీ! విశ్వామిత్రా!
వినుము. సభలో నెవ్వరయిన నొకధర్మసంచేహ మడిగినప్పుడు
తెలిసినవారుండి సదుత్తరమిచ్చుకుండుట ధర్మము కాదుగనుక,
ఇప్పు డీయంద్రుఁ డిడిగిన ప్రశ్నకు మీఱుచెప్పక మొకరిమొగము

లోకరు చూచుకొనుచు మీరందఱు సూరకుండఁగా నెఱిగినవాడ నగుటచేత నే నుచితోత్తరము నిచ్చివాడను. పైత్యరోగిజిహ్వకుఁ బంచదారయుఁ జేదయినట్లు ఇన్నిమిత్రద్వేష వివశుడ వయియున్న నీదృష్టికి నేనుత్తరము చెప్పటయదప్పిదముగా నే కనఁబడుచున్నది. ఈవిధముగా వ్యర్థప్రలాపము లేలప్రేరేదవు? సముద్రము లంఘించిన హనుమంతుని ముందర రా కుప్పిగంతయు? నీప్రతాపములు నాముందు సాగిరావు. గరుత్మంతునితో సూరబిచ్ఛకలను సాటి తెచ్చునట్లు నీవిట్లు జాసంతత సత్కారవర్తి యయిన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తిని సామాన్య రాజన్యాధములతో సరిపోల్పుచున్నావు. లోకములోని రాజలోకము నెల్లను గైకొన్నను వారి నందఱిని కలిసి యాతని సత్యములో సహస్రాంశ మయిన నుండురా?

ఉ. సందియ మింత లేక బలశాసన దివ్యసభాంతరంబునం
దండఱు నాలకింప విన నర్హముశాని యసత్యవాక్కులకు
నిండయొనర్చె దీవు ధరణీధవచంద్రుని; నింతమాత్ర నే
యిందలివారు మెచ్చుదురె యిప్పుడు నిన్నిట? దాపసాధనూ! 15

ఉ. ఎంతయుఁ బాతకం బొదవు నిట్టిదురుక్తులు వించు నున్న; నే
డింతటతోనె యాన్యపకులేశ్వరు సూన్యతవాఙ్మహాత్వ మా
వంతయులోపముం గనునె? యారయ వించుక యైన; దీనశా
క్తింత త్వదీయనైజగుణమే యిట వీరి కెఱుంగవచ్చెను. 16

విశ్వా—(పటపట పండ్లుకొరుకుచు)

ఉ. క్రొవ్వి, వశిష్ఠ! యేమిటికిఁ గొవ్వున నోరికివచ్చినట్లుగా
నివ్వకిఁ బ్రేరేదీవు? వినుమే నల గాఢసుతుండఁ జుమ్ము; న
న్నెవ్వనిఁగాఁ దలంచి తపుడే మఱసొందితె నన్ను? పంతమే
యివ్వడి వచ్చెనేని, చెలియించునె కౌశికుఁ డల్లబ్రహ్మకున్? 17

ఓవశిష్టా! తొల్లిపంతము వచ్చినప్పుడు నీసుతశతమును గృ
తాంత నిశాంతమునకుఁ బంచిన విశ్వామిత్రునిగా న న్నెఱుంగుము.
మ, ఒకరాజాధము నిప్పుడీ విచట నెంతో పెద్దగా జేసి మా

నకవర్ణించెడు సత్యసంధు డనుచున్నామ్రోల; చాల్పాలు; నూ
రకయాయాస పడంగ బోకు, మిక విశ్రాంతిం దగంబొందుమా;
యకటా! స్తోత్రము చేయ లే కలసి తత్యంతంబు నీ వియ్యెడన్.

చ. జలనిధి గ్రుక్కగొన్న మునిస త్తము డిల్లయగస్తు్య డుండ, న
క్షులు హరికిన్ సహస్ర మొడగూర్చిన గౌతము డీతడుండ, ని
ర్మలమతి నేను నుండ, నిట మమ్ము గణింపక నీవువజ్రితో
బలుకఁగ నేల? మేటివె తపంబున నందరకన్న నీవిటన్? 19

(సభవారివంక దిరిగి)

శా. సంజేహం బొకయింత లేకు వినుఁడీ చర్చింప గాలోకమం
దెందున్; లేడు విశుద్ధసత్యనిరతుం డీచూట ముమ్మాటి కే
నందున్. కాదనఁ జాలుమేటిమగఁ డెందైనం గలండేని, నా
ముందేఁడీ యిట నిల్చి పల్కు మనుడి ప్రోద్దామధైర్యంబునన్.

వశి—(లేచి ముందుకువచ్చి పండ్లుకొఱకుచు) ఓసభాసదు
లారా! వినుండ. ఆత్మస్తుతియు బరనిందయుఁ ననర్హములేయైనను
నేనిప్పు డీబాలీశుని మూలమున నన్ను నే నించుక చెప్పకోవలసి
వచ్చినది. తపశ్శక్తియందలి మాయద్దరి తారతమ్యములను మీ
రందఱు నెఱుగ బూర్వమాబ్రహ్మదేవుడే నిర్ధారణ చేసియున్నాడు
గాన దానధికుడ నని యిప్పుడెంత త్రుళ్ళిపడుచున్నను జగత్ప్రఖ్యాత
మయిన యా విషయమయి నేనిక్కడ జెప్పవలసిన పనిలేదు. ఈ
దురాత్ముడు సభలో నన్ను నిష్కారణముగా నపహసించి దూషిం
చుచు ధర్మదేవతాపరావతాదు డని చెప్పదగిన యాహరిశ్చంద్రుని

శక్తసక్తములాడి నిందించుచున్నాడు. ఆబోతు అంకెవేసినదని
సింహ మెప్పుడయిన బెడదరా?

మ. వినుండి, సభ్యులు! మీరు నాపలుకు లీ విశ్వంబు తార్కాణుగా
జనినకొ సూర్యుడు నగ్ని చల్లపడినన్, సంద్రంబు లొక్కుమ్మడికొ
జనముల్ భీతిల నెండిపోయిన, హరిశ్చంద్రుండు సత్యంబు పే
ర్చిని దప్పం డని నిల్చి పల్కెద నిదే మీరంద టాలింపగన్.

చ. పరసతులెల్ల తల్లులు, స్వభావ గుణంబులు ధర్మవర్తనల్
పరమసుహృత్తు సూనృతము, బంధుచయంబు జగజ్జనంబు న
త్కరుణ విభూషణంబు, గుణుడంచిత శాంతత విత్త, మట్టియూ
నరపతి స్వప్నమందయిన నప్పుల కయినను గల్లలాడునే?

ఇంద్ర—(నారదునితో రహస్యముగా) ఓ దేవమునిపు గవా?
నీవంతకంతకు గోపములరూపములు దాల్చినట్లు రౌద్రమూర్తులయి
మత్సరము హెచ్చుకొకకొకరు నిందించుకొనుచున్నారు. వీరియూ
కారములు చూడఁగా నాకు భయ మగుచున్నది. నీ వేలాగుననైన
వీరి నిప్పుడు వారించి శాంతచిత్తులంజేయుము.

నార—(ఇంద్రునితో రహస్యముగా) మనము వారించినను
వీరిప్పుడుప్రశాంతులగువారు కాదు. ఈమునివృషభు లిద్దఱును గోపా
వేశముచేత జేహములు తెలియక బలిసి క్రొవ్వియున్న యాబోతు
లవలె అంకెలు వేయుచు నొకరిమీఁద కొకరు దుముకుచు, గయ్య
మునకుఁ గాలు ద్రవ్యుచున్నప్పుడు మనము వలదన్న మరలుదురా?
ఎవ్వరికో యొకరికిం బరాభవము సంభవించినతరువాత మనప్రార్థన
మక్కటలేక తమంతనే వీరూరకుందురు. అయినను సమయము
చూచి యీవిశ్వామిత్రుని శాంతస్యాంతునిఁజేసెదను.

పిళ్ళా.--(పస్మ్యునిచుండఁ దీరిగి) ఓగ్గ మంతా! అతనిని బొగడుటకు నీకొక్క నాలుక చాలదు, నీ నాలుక లిప్పుడు వేయి కావలెను.

ఉ. చాలును జాలు డస్సితివి; సభ్యులు మెచ్చి రయారెసీదు వా
చాలత; యూరకుండు మిఁక; చప్పిడినూట లివేల? నేను నే
సీలలఁ జిక్కు నెట్టి యవలీలఁ ద్రిశంకునిప్పట్టిచేత నే
వేలు మృహోక్తు లెల్లి యనిపించెదఁ ; బన్నిద మేమి? చెప్పుమా.

మ. చవి నీ విప్పుడు తిన్నగా నలహరిశ్చంద్ర తుమాధీశునిం
గని ధైర్యావ్వితుఁ జేయు మాతనిని నీ గర్వోక్తుల న్నాని, నీ
ఘనశక్తిం గొనియాడువాఁడ నటుపై త్మోభర్త ధైర్యంబుతో
నణునాత్రంబును బొంకకుండిన మదీయానూనయన్నంబునన్.

వశి-మ. అవురా! యేమిప్రతాపవాక్యములు! మాయల్సేయు దే నీవుభూ
ధవునిం దేవుఁడె ధైర్యవంతునిగఁ దొల్తం జేసెఁ బుట్టించుచో;
నననిం గ్రొత్తగ నొక్కఁడేల యిఁకఁ జేయం ధైర్యధౌరేయుగా
అవలీలం జని చేత నైన నన్యతం బాడింపుచూ యాతనిన్. 25

ఉ. నీవును నిన్నవంటియవిసీతులు వేటొకకోటి కూడి యీ
భూవలయంబునం గలుగుబూటకముల్ మటుమాయ లింద్రజా
లావళు లెన్ని పన్నిన, మహాపద లెన్ని ఘటించినన్, నృపున్
గేవలమిథ్య యింత పలికింపఁగ మీతర మానె యెప్పుడున్? 26

తా. వేదేడు ల్తలక్రిందు లైన, విను మావిశ్వంభరాధీశ్వరున్
మాయ ల్పన్ని యసత్యమీవు పలికింప న్లేవు ; నిష్కారణం
బాయాసంపద నేల? మానుకొనుమీ వ్యర్థప్రయత్నం బటుల్
సేయంగా మదికొల్పదేని, త్వరతో సిద్ధించు నీ కోటముల్, 27

(సభవంకఁదిరిగి ఓ సభ్యులారా!

మి. వినుఁడి నాదుప్రతిజ్ఞ; యీతఁ డలయర్హీనాఁడు బొంకింఁపఁగ
ల్గినచో, నేను గులంబులోన వెలియై, లీలన్ శిరస్సంతయున్
మునుముట్ట న్నొటిగించుకొంచును, దపోముఖ్య క్రియ ల్మొని, లో
ననుగూనింపక వీధులందు ఘరవాసానంబెక్కి యూరేగదన్. 28

విశ్వా—(సభవంక దృష్టి నిగడించి)

ఉ. వింటిరె యీదుడుక్తులను ? వేలుపులార? ముసీంద్రులార! నా
వంటిమహాతపోధనుఁడు పంతము పట్టిన, నొక్కమర్దునిన్
బంటుతనంబు మానిచి యబద్ధములం బలికించు తెంత? నే
గంటున నాన్మపాదమునిఁ గట్టమఁపెట్టి, కలంతు స్వాంతమున్.
చ. అతఁడొకపట్టునన్ మృషల నాడక యుండిన, రాజ్యమంతయుం
జతురతఁ గోలుపుచ్చి, ఘనసంతదల స్థారించి నెయ్యపున్
సతి నెడఁబాపి పుత్రీకునిఁ జావఁగ, జేసి, కులంబు కూల్చి, పె
న్వెతలును జెట్టి ధైర్యమును వేయివిధంబుల రూపు మాపెదన్.

ఉ. ఇదిచుకఁచేనతండు చలియింపక బాధల కోర్చి నిల్చినన్
మంచుమలన్ జలాశనతిమై బహుకాలము నిష్ఠ నిల్చి యా
ర్జించిన యాతపస్సున నరేంద్రునకర్దము ధారపోసెదన్?
వంచనకాదు; నేఁ బ్రతిస పట్టితి నిండఱ సమ్ముఖంబునన్. 31

నార — ఓ విశ్వామిత్రా! కోప ముపగుంహరింపుము. ఆఁబో
తును ఆఁబోతును గుఱిమ్ములాడి నడుమ లేగ కాళ్లు విఱుగగొట్టినట్లు
మీలో మీరు పంతములుపట్టి నిష్కారణముగా హరిశ్చంద్రుని
బాధింపఁ బూనినారేమి? ఇది మీకు బుద్ధికాదని చెప్పి యీ మహేం
ద్రుఁడు మీ యిరువుర కలహములను వారింపు మనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమేమీ! ఈ యింద్రుఁడు శరీరము
నిండ వేయికన్నులున్నను స్వపర తారతమ్యమునుగానఁ జాలకున్నాడు!

నన్ను శాంతింపుమని చెప్పట కీ శచీకాంతుఁ డెంతటివాఁడు? ఈతని యాజ్ఞకు లోఁబడుటకు నేనీతని సేవకుఁడను గాను, స్వర్గముచుట్టును దిరిగి నిత్యమును వీణవాయింతుచు ననుసరించెడు నీవును ఎల్లప్పుడు నిల్లుకాచుకొని దీవించి యాశ్రయించు బృహస్పతియును, ఈతని యాజ్ఞ వినవలెను గాని స్వచ్ఛందవిహారుల మయిన మే మేలవిన వలెను? ఈ వెడఁగు మును లందఱును తన్నొక పెద్దఁ జేసి వెట్టిస్తుతులు చేయుటచే నింతలోనే తలక్రొవ్వి యితఁడు తారతమ్యపరిజ్ఞాన మెఱుంగఁ జాలకున్నాఁడుగా! తనభార్యయెడ మహాపరాధముచేసినను సహించి యూరకుండుటకు నే నానోదయాలిన గౌతముఁడ ననుకొన్నాఁడేమో? కానని చెప్పుము. వెనుక నేను స్వర్గమునకుఁ బంపిన త్రిశంకు నీతఁడుదుర్విసీతుఁడయి క్రిందికిఁ బడఁనొబ్బినప్పుడు క్షమించి యూరకున్నదాని కిది ఫలము కాఁబోలును? ఆ యవమానశల్యము నామనస్సున నాటియున్నది. మఱచిపోలేదని యింద్రునకు నీవు స్మరణకుఁ దెమ్ము.

గౌత—నేనిక నిట నిలువఁగూడదు. (అని చివాలున లేచి పోవుచున్నాఁడు)

కశ్య—(మునులను సైగచేసిపిలిచి) ఓతాపసోత్తములాగా! ఈతామనుఁడు వెడఁగులమని మనలనందఱును నిందించుచున్నాఁడు. దుష్టున కెప్పుడును దూరముగాఁ దొలఁగవలెను. మన మీచోటు పాయక మన మొకటియు నీతఁడొకటియు ననుచున్న పక్షమున వివాదము పెరిగి యన్యోన్యశాపములవఱకును వచ్చును.

వామ—అవును. మీరు సెలవిచ్చినది సత్యము. వేగముగా మనమిక్కడనుండి తరలుటయే మంచిది. ఈతనికిఁ దగిన వాఁడొక్క మనమర్వాసుఁడే. ఆతఁడిప్పు డిక్కడలేడు. పోదమురండు.

(అని ఋషులు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

వశి—(తనలో) ఈమునులందఱు లేచిపోయిన తరువాత, గూడ నేనిక్కడనుండి యీమూఢుని కోపవచనములు వినుచున్న బాప మొదవును. నేనును మా యాశ్రమమునకుఁ బోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ఇంద్ర—(తనలో) ఇతఁ డతిమూఢుఁడు; పరమకోపి నన్నిప్పుడు శపించినను శపింపవచ్చును. మూఢుల కెప్పుడును గోపము ముగ్ధుమీఁదనే యుండును. ఇతని కోపమునకు వెఱచి మునులందఱును లేచిపోవుచున్నారు. ఇక్కడ నేనిక్కడను జిక్కుపడినాను. మంచిమాటలతో నేలాగునైనను నేనీతని నిప్పుడు మెల్లఁగా నదల్చుకోఁ గలిగితినా తలతడవి చూచుకొనెదను. (ప్రకాశముగా) స్వామి! నారదుడు దేవరవారి ప్రభావమెఱుఁగక యేమో విన్నవించినాఁడు. మిమ్మాజ్ఞాపించుటకు నేనేసాటివాఁడను? దేవర యీ సేవకున కేదయిన నాజ్ఞయిచ్చినపక్షమున, శిరసావహించిచేయుట కిదిగో సిద్ధముగా నున్నాఁడను. దేవరవారు హరిశ్చంద్రుని సత్య సంధతకు మెచ్చి మీ తపస్సులో సగమాతని కనుగ్రహించినయెడల దేవరవారికిఁ బ్రీతికరముగా నుండునేని నేనును యథాశక్తికి హరిశ్చంద్రునిఁ బదునాలుగు మన్వంతరములు నాయర్థాసనంబున నిలిపి దేవరయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడ నయ్యెదను.

విశ్వా—విశ్వామిత్రుఁ డొక్కసిజక్కఁగాఁ బరిశోధించి మెచ్చి సత్యసంధుఁడని నిర్ధాగణము చేసినప్పుడర్హసత్కారమాతఁడే చేయవలెనుగా సత్కరించుటకుఁ బదులెంతవారు? ఈ దేవతాధములెంతవారు? వీరికి నాధుఁడవైన నీవెంతవాఁడవు? ఏబహుమానము చేసినను నేనే చేయవలెను. కాబట్టి నీ విప్పుడు చెప్పిన పదునాల్గు మన్వంతరములును నేనే యాతనిని భూమి నేలించి మఱి పదునాలుగు మన్వంతరములు కూడ నేనే నీయర్థాసనమునం దారాజును నిలిపె

దను, నీవు నీగర్వమును విడిచి దాసుడననుచున్నందున నిన్ను తమించినాడను. ఇంక నీవు నీచింతామణిపీఠమును సిద్ధముగానుంచి నూయాజ్ఞను వేచియుండుము.

దేవతలు—ఉన్నట్టుండి యీతనికోప మిప్పుడు మనవంకఁ దిరుగుచున్నది, మనముకూడ శీఘ్రముగా మునులు చూపినమార్గమునే పట్టుదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఈమూర్ఖుఁ డిక్కడనుండి మనల శపింపకుండ లేచిపోవువటకును, ఈతఁ డేమిచెప్పినను నొనని తలఁచుఁచుచుండవలెను. (ప్రకాశముగా) స్వామీ! దేవరయాజ్ఞను శిరసా వహించి చేసెదను. నేను తెలియనివాడను; మూఁడుమాటులు కాటుతప్పులువచ్చెను. అక్షానముచేత నేనన్నవాని మఱివిపోయి, మీయిచ్చనచ్చినన్నట్లు హరిశ్చంద్రుని స్వర్గమున నిలుపుడు.

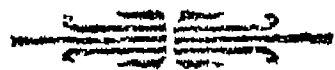
నార—ఓవిశ్వామిత్రా! చూచినావా? భూలోకమున హరిశ్చంద్రుఁడు చేయఁబోవుచున్న రాజసూయయాగములో హవిర్భాగములు తెచ్చుకొనుటకై కాఁబోలుచు సభలోనున్న దేవత లందఱును విజయం చేయుచున్నారు. ఇంక నింద్రుఁడు నక్కడ కే పోదలఁచినట్టున్నది, అధ్వర్యులును, ఉద్గాతలును, హోతలును, బ్రహ్మలును గాఁగోరి కాఁబోలును మనతోఁ జెప్పకయే ఋషులందఱును దేవతలకంటె ముందుఁగా బరుగెత్తుచున్నారు.

విశ్వా—నారదా! నీవుచక్కఁగా స్మరణకుఁ దెచ్చినావు. నేనిప్పుడాయజ్ఞమునకుఁ బోయి హరిశ్చంద్రుని విశేషవిత్తమడిగివుచ్చుకొని మాయచేసి బొంకింపఁదగు ప్రయత్నములో నుండవలెను. (చూపునలుఁగడలఁబఱపి) అరుగో దూరమున దర్భాసనములు మడఁచి చంకఁబెట్టుకొని యొకరుపోయినత్రోవ నొకరుపోక మును తెల్లపరుగెత్తుచున్నారోచూడు. వారివెనుక దేవతలు భయము

చేత మాటిమాటికి వెనుకతిరిగి చూచుచు, బరుగెత్త కాళ్ళురాక మెల్లగా నడుచుచున్నాడు. ఈపిటికిపందలందఱు నాకు వెఱచి పారి పోవుచున్నారు కాని యజ్ఞమునిమిత్తము కాదు. నాకోపమునకు దిక్పాలకులును దేవతలును మునీంద్రులునే యిట్లు వడవడవడకుచు నిలువలేక పాటిపోవుచుండఁగా నిక మనుష్యమాత్రుడైన హరిశ్చంద్రుఁడెంతవాఁడు? శేరిప్పడ మర్త్యలోకమునకుఁబోయి హరిశ్చంద్రుని బొంకించి నాచిరకాలశత్రువైన వశిష్ఠుని పరాభవముచు శీఘ్రముగాఁ జూడవలెను పోదము రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

ద్వితీయాంకము

[రాతిపైఁగూర్చుండి మార్కండేయశిష్యుఁడు జాబాలి కనఁబడుచున్నాఁడు.]

జాబాలి—(తనలో) మాగురువుగారు నన్ను సారోదసరస్సునకుఁబోమ్మని పంపినారు. నేరిక్కడకు వచ్చునప్పటి కెదుట రెండు దారులు కనఁబడుదున్నవి. ఇం దేదారి సారోదమునకుఁ బోవునో తెలిసికొనఁజాలకున్నాను. ఏపుణ్యాత్మునినైన నడుగుదునంటినాయీనట్టడవిరో మనుష్యసంచారమే కానరాదు. ఏమిబుద్ధి? (ముందు వంక చూపు నిగిడించి) అదిగో దూరమున నెవ్వఁడో బ్రాహ్మణుఁడు కుంటుచు వచ్చుచున్నాఁడు? అతని నడిగి తెలిసికొనెదను.

(అప్పుడు రాజయొక్క వేడుకచెలికాఁడయిన గాలవుడు, కట్టిచేతఁ బట్టుకొని మెల్లగా నడచుచు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

గాల—(సిట్టూర్పువిడిచి తనలో) అయ్యో! వేటగాండ్ర మాటలు నమ్మి మోసపోతినిగదా! మొదలే నానీడను జూచి నేను జడిసికొనెను ధైర్యశాలి; ఆమీఁద రాజుగా రీతితో, బాడిచి చంపినపులిని జూచి హృదయము చెదరియున్నాను. అట్టి నన్ను దిగ విడిచి యాకిరాతులు రాజగుట్టయు వెంట ముంకుపరు గెత్తుటచేత వాండ్రను కలిసికోలేక వెనుకపడి దాఁతెప్పి యీ ప్రకారముగా వనచరుడనయి యిందుఁ దిరుగుచున్నాను. ఈ రాళ్ళలో నడచుట చేత కాళ్ళు బొబ్బలెక్కినవి. అంతే కాక కురుపుమీఁద తేలుకుట్టి నట్లు కుడికాలిలో ముల్లుకూడఁ గ్రుచ్చుకొని వేధించుచున్నది. బ్రాహ్మణుడ ననియైనఁజూడక భక్తిమూలిన ఘాతుకమృగ మేది యేపాదలోనుండి వచ్చి వాపముకట్టుకొనిపోవునో యని నాకు భయ మగుచున్నది. జన్మ మెత్తినతరువాత జ్వరమువచ్చినప్పుడైన నొక పూట భోజనము మానియెటుఁగని నుపమాదుడనైన నేను రాత్రి నుండి తిండిలేక శుష్కపవాసముచేయుచున్నాను; కడుపు వెన్నంటు కొనిపోయినది; కన్నులు గుంటలుపడినవి. నాయరణ్యరోదనము విని నాకిక్కడ సమాచారము చెప్పు వారెవ్వరున్నార? నాపుణ్యవశము చేతఁ బూర్వముచూచియున్న సారోదసరోవరమార్గముసకు వచ్చి యున్నాను. ఈయడవిలో నిడుమలుగుడుచుచు పరిభ్రమించుచుండుట కంటె రాజుజాడ తెలియకపోయినయెడల సారోదముమీఁదుగా దిన్నగ మాయూరికి దారితీసి యింటికిఁబోయి నాభార్యతో నాకష్టములు చెప్పుకొని మరలఁ బ్రజలలోనైన బడెదను. అదిగో ముం దెవ్వఁడో ఋషికుమారుడొకఁ డా శిలాతలముమీఁదఁ గూర్చుండి నావంకఁ జూచుచున్నాడు. అతనికి రాజుజాడ యేమయినఁ దెలియు నేమో పోయి యడిగెదను.

జాబా—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కారము. నీవెఱిగిన పక్షమున సారోదనరస్సునకు దారిచూపి నాకు మాగురువుగారివలని చీవాట్లు తొలగించి పుణ్యముకట్టుకొమ్ము.

గాల—ఓముషికుమారా! నమస్కారము. నాకు హరిశ్చంద్ర మహారాజుగారి జాడ కొంచెము చెప్పినపక్షమున నీకు సారోదము నకు దారిచూపెదను. మీగురువులెవరు? సారోదమునకు మిమ్ముఁ బంపినపని యేమి?

జాబా—నీవెవరిజాడ నన్నడిగితివో వారిపనిమీఁదనే బోవు చున్నాను. నేను మార్కండేయశిష్యుఁడను. నన్నందఱు జాబాలి యందురు. మా తపోవనమిక్కడకు మిక్కిలి సమీపముననున్నది. ఇంతకుముందే సూరిశ్చంద్రమహారాజుగారు మారముగా నశ్వమును దిగి పాదచారులయి మాయాశ్రమమును బ్రవేశించి మాగురువుగారి వలన నతిథిసత్కారమును బొందినారు. వారిరువురును మాటాడుచో గురువుగారు నన్నుబిలిచి, యీరాజుగారు వేటతమకముచేతఁ బరివారమును వెనుకవిడిచి వరాహమువేట నొంటిగా ముందువచ్చి నాకు. నీవుపోయి సారోదమువద్ద నీరు నిలువనియమించివచ్చిన చంద్రమతి మొదలయినవారిని సపరివారముగా సిద్ధపటమునకువెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మని సత్యకీర్తితోఁ జెప్పునుని చెప్పినారు. నీవేల హరి శ్చంద్రుని వెదకుచున్నావు?

గాల—నేనాహరిశ్చంద్రమహారాజుగారి చెలికాఁడను. నా పేరు గాలపుడు. నేనును రాజువెంటనే బయలుదేటి దారితప్పి యడుగులజాడనుబట్టి యింతవఱకు వచ్చినాను. ఇక్కడ రాళ్ళతో జాడతెలియరానందున నెటుపోవుటకును దోచక నాకు దారి చెప్పెడు పుణ్యాత్ము లెవ్వరయిన దొరకుదురాయని చింతించు చుండఁగా, వెదకఁబోయిన తీగ కాళ్ళకు జుట్టుకొన్నట్లు భాగ్య

వశముచేత నీవు నాకంటఁ బడినావు. నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే నిన్నిక్కడకుఁ బంపినది కాబోలును.

జాబా—ఆహా ! ఏమి యారాజరూపరేఖావిలాసములు ! అతనిని జూచినప్పుడు విలాసార్థముగా భూమిమీఁద విహరింప వచ్చిన యింద్రుఁడో చంద్రుఁడో యని నేను భ్రమపడినాను.

గాల—అయిన దర్శనమువలనఁ గృతార్థుడవైన నీకు బలి వ్రతాశ్రిరోనుకొన్నచేత చంద్రమతి సౌందర్యమును సందర్శించుభాగ్య మెప్పుడయిన లభించినదా?

జాబా—అట్టిభాగ్యమింకను నాకన్నులకు లభింపలేదుగాని, సృష్టియారంభించినతరువాత నేటికాలమున కిట్టి యనన్యసామాన్య లావణ్యమూర్తులయిన యీదంపతులను సృజింపఁ గలిగితినిగదాయని బ్రహ్మదేవుఁడు తననిర్మాణచాతుర్యమునకుఁ దాసే గర్వపడుచున్నాఁ డని మాగురువుగారు చెప్పుచుండఁగా వినెడుభాగ్యము నాకర్ణము లకుదూత్రము లభించినది. అంగొకరూపమును జూడనోచి నాకన్ను లింతకుమునుపే సగము పావనములయినవి కాని యింకొక నిమిష ములో నీసాయముచేత రెండవరూపము నుగూడఁ గాంచిపూర్ణముగా ధన్యములు కావచ్చును.

గాల—అందుకు సందేహములేదు. అందఱును మహాసౌంద ర్యశాలులని చెప్పుకొను రతీమన్మధు లొక వేళసరివచ్చిన వత్తురేమో కాని నేను జూచినంతవఱ కీలొకములోఁ జక్కనిచుక్కలని పేరుపొం దిన వారెవ్వరును మారాజదంపతుల కాలిగోరునైనను బోలరు.

జాబా—సరిగరి! ఈరాజసౌందర్య మెక్కడ? కందర్పా ను ల సౌం ద ర్య మె క్క డ ? ఈ య న రూ ప ము న కు మన్మధునిరూపమునకును హస్తీమ శ కాం త ర ము న్న డ ట ! చిరకాలజీవు లగుటచేత మాగురువుగా రా రతీమన్మధులను శివుని నేత్రాన్ని వెలువడని కాలమునుండి యెఱుఁగుదురు, మాయాశ్రమ

మునకు వచ్చినవా రెవ్వరైనఁజంద్రమతీ హరిశ్చంద్రులను రతీమన్మధులతోఁ బోల్చునప్పుడు మాగురువుగారు కోపపడి రూపమునుబట్టి చూడఁగా రతీమన్మధులు వీరిపాదములకు దాస్యముచేయుటకై న సర్దులు కారని యానతిచ్చుచుందురు.

గాల—అట్లయిన నిక నిశ్చయముగా జయంతవసంతాదులకు సౌందర్యగర్వభంగ మగును.

జాబా—నం దేహ మేమి? వీరిమూలమునఁ దాము సౌందర్య వంతులన్న భ్యాతిపోయినదని సిగ్గుపడి రతీమన్మధు లిప్పు డెవ్వరికంటను బడకున్నాడు. చంద్రమతి సోయగమును విని రంభ యంతటిది తలవంచుకొన్నదట! ఇక్కడక్కిన యప్పరస ప్రీతిమాట చెప్పనేటికి!

గాల—అవును వారిచక్కఁదన మచ్చరలనైనఁ జిన్నపుచ్చఁదగినదే. కాని నేనిప్పుడు వారిని శరీరసౌందర్యమున కంటెను గుణ సౌందర్యముకొఱ కధికముగా గౌరవించెదను. ఈదంపతు లిరువురును శేవలరూపముచేతనే కాక గుణములచేతఁగూడ నిరుపరూప శోభాపరిపూర్ణులునుమా.

జాబా—నీవురూపమునకంటె మీరాజుగారి సద్గుణములనే మోచ్చుగా మోచ్చుకొనుచున్నందున మీరాజుసత్కార్య మేదియైన నేను వినఁగోరెదను.

గాల—మొన్న మారాజుగారుచేసిన రాజసూయయాగము నకుమీగురువులును వేంచేసి యుండిరిగదా?

జాబా—అవును మాగురువుగారాయజ్ఞవైభవమంతయు వే నోళ్ళఁబొగడినారు. దేశ దేశములనుండి దక్షిణబినిమిత్తమై రాకపోకలుచేసెడుబ్రాహ్మణులకప్పుడురాత్రిందివములు మానవమార్గములే రాజమార్గములయినవి. నీవు దాతృత్వవిషయమును చెప్పవోవుచు

న్నావు గాఁబోలును. అదిచెప్పనక్కరలేదు. అప్పటి దానధారాప్రవాహములచేత నూరిబయలుఁ జిన్నయేదులు పాతినవని కన్నులారా జూచిన ఋషులే సెలవిచ్చిరాదు. ఆతఁడథుల కిచ్చిన ధనకనకరత్న రాసులనుజూచి యీభూమిలో నింతధనమున్నదాయని మునులందఱు నత్యాశ్చర్యపడిరాదు.

గాల—యజ్ఞ కాలమునూట యటుండనిమ్ము. యాజ్ఞానంతరమునగూడ విశ్వామిత్రుఁడువచ్చి యజ్ఞార్థము యాచింపఁగా విశేష విత్తములేని సమయమునను వచ్చినయర్థిపుంగవుని సంతృప్తాంత రంగునిఁ జేయక యూరకపుపుట కిష్టములేకయేనుగుమీఁద నెక్కి మనుష్యుఁడు నిలుచుండి రత్న మెగమీఁతినంతయెత్తు ధన మాతనికి దానమిచ్చిరి.

జాబా—ఆహా! ఏమి యాదాతృత్వము! అంత ధనము విశ్వామిత్రుఁడును శిష్యులును మోచుకొని పోగలిగిరా?

గాల—వా రాధనమును దీసికొనిపోనేలేదు. కావలసినప్పుడు వచ్చి పుచ్చుకొందునని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాధనరక్షణభారమును మారాజుమీఁదనే మోవిపోయినాఁడు.

జాబా—సరిసరి. ఇప్పుడునీవలన విన్నదానికిని మాగురువుగా రన్నదానికిని సరిపోయినది. ఏదోకపటోపాయముచేత మీ రాజుగారి ని మోసపుచ్చుటకయి విశ్వామిత్రుఁ డీ తంత్రము పన్నినాఁడుకాని నిజముగా ధనము కావలసి యీపనిని చేయలేదు. అతనికి ధనమే కావలసియుండినయెడల యజ్ఞదినములలో సమయమున కేలరాకుండును? ఇచ్చినప్పుడే యేల తీసుకొనిపోకుండును? అతఁడు మీరాజు నేలాగు నైన బొంకింతునని ప్రశిజ్ఞ పట్టియున్నాఁడట! ఇది యాతనికృషి కంఠరాగ్ధణము.

గాల—విశ్వామిత్రుడు కాదుకదా వేపురువిశ్వామిత్రు లొక్కసారిగా వచ్చి వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సు చేసినను మారాజు నొక్కయసత్యమును బలికింపలేదు. విశ్వామిత్రుడు మహాతపశ్శాలియనివిందుమే. యట్టివాడు తనకు ధనమిచ్చినదాత యెడల నంతటిద్రోహము తలంచునా?

చ. తన కుపకారమున్ సలుపుదాతయెడం గరముం గృతఘ్నుడై ముని యశఁ దెగ్గుచేసినను, భూమిపయిఁగడు డస్సియాఁకటకొ వనరుచుఁ జెట్టు చేరఁ జని బాగుగ నీడను విశ్రమించి పుడ్లను దిని యమ్మహీజ మొకటం దెగఁగొట్టు కిరాతుఁ బోలఁడే. దయారసవిశిష్టలయిన ముని శ్రేష్ఠు లంతటిపనికి సాహసింతురా?

జాబా—మనబ్రాహ్మణోత్తము లెంతటికైనను సాహసికులే. పూర్వము బ్రాహ్మణులు నృగమహారాజువద్ద దానముగొని యాతనినే యాగురవల్లివగుమఱి శపింపలేదా? ఆసంగతి యటుండనిమ్ము. మీరాజు సకలసద్గుణ సంపన్నుడని చెప్పుచున్నావుగదా సప్తవ్యసనములలో నొక్కటైన యీ వేటయందేల యాసక్తుడయ్యెను?

గాల—మారాజు కేవలపనోదార్థముగా వేటకు రాలేదు. భూమి యీనినట్లాకస్మికముగా లెక్కలేని జంతువు లొక్కసారిగాఁ బుట్టి యెల్లయెడలను దామే యయితోటలు దొడ్లు పయిదులు పంటలు పాడుచేయుచున్నవని కాపులువచ్చి మొట్టపెట్టుకోఁగా ఘాతుకమృగబాధ తొలగించి ప్రజాసంరక్షణముచేయుట రాజధర్మమగుటచే మారాజుగా రిప్పుడు జనక్షేమముకొఱకే వేట తలపెట్టినాడు.

జాబా—ఇటువంటి సమయములయందు వేట దుర్వ్యసన మని నేను నిందింపను గాని యిన్నిజంతువు లాకస్మికముగాఁబుట్టుట చూడఁగా నాకిది విశ్వామిత్రసృష్టిగాఁ దోచుచున్నది.

గాల—నేనట్లు భావింపను. మనుష్యమాత్రుడయిన యొక ఋషి యెక్కడ? జాతుస్పృహనయెక్కడ? ఈమాట నమ్మనర్హముగా నుండలేదు.

జాబా—పూర్వముకసారి బ్రహ్మతో బ్రతిఘటించి సృష్టికి బ్రతిస్పృష్టి చేయగలిగిన మహానుభావుఁ డీజాతుస్పృష్టి చేసివాడన్న వింతయేమున్నది? (పయివంకఁజూచి) అయ్యో! మనము మాటల పరాకున వచ్చిన కార్యమును మరచి యాలస్యము చేయుచున్నాము గదా! అంతకంత కెండ యెక్కుచున్నది. నాకు శీఘ్రముగా సారోద మునకు దారిచూపి పుణ్యమునఁ బొమ్ము.

గాల—ఇదేమార్గము. నీవు తిన్నగాఁ బొమ్ము. నే నీమార్గ మునఁ బోయి మీరాజుచు గలిసికొనెదను. ఇదేమి యీమార్గమున కడ్డముగాఁ జమురొలికియున్నది! దొప్పలతో నెయ్యికొనిపోవునప్పుడు మీ తాపనకుమాదు లెవ్వరో దారిపొదుగుననొలుకఁబోసియుండురు.

జాబా—ఇది చమురొలుకట కాదు. రాజుగారి యీ ఔపోటు తిని పాటిపోయిన యడవిపంది కనుపుచోనుండి కాటినగ్రొవ్వు. నీకా పందియుడుగులు కనఁబడుచుండలేదా? ఇదియేమి? అమందు చూడుము. దారికడ్డముగా రక్తప్రవాహములు కాఱఁగా నేలుతిన్న వ్యాఘ్ర మెట్లు కాలీడ్చుకొనుచు మెల్లఁగా నడిచి ప్రక్కయడవిలో దూతినజాడ కనఁబడుచున్నదో! నీవు పోయినకొలఁదిని కుప్పలుగాఁ గూలియున్న క్రూరమృగములను జూచి మీరాజుగారి మృగయా విహార సామర్థ్యమునకు సంతోషించెదవు.

గాల—చాలును. నాకిప్పు డామృగములపేరు చెప్పినదేహము కంపమెత్తుచున్నది. నేనాదారిని నిక నొంటిగాఁ బోలేను. నేనును నీతోడ నేవచ్చి తరువాత రాజుగారినిగలిసికొనెదను. పోదమురమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ఇది విష్కంభము

రంగము—విశ్వామిత్రాశ్రమోపాంశపనము

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహితాస్యుడును, సత్య
కీర్తియు, గాలవుడును, భటులగు భద్రుడును పాలకుడును

[ప్రవేశించుచున్నారు]

లోహి—(చేయి చాచి ప్రవేశింప) జూపుచు నాన్నగారూ!
ముద్దులనూటకట్టుచున్న యాలేడిని నా కాడుకొనుట కయి పట్టి
తెచ్చిపెట్టరా?

హరి—కుమారా! సర్వవిధముల నేను దానిని నీకిప్పుడు
జీవముతో నే పట్టియిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదనుగాని, అది యొకవేళ
పట్టుపడకపోయినయెడల నావాడిబాణముతో దానిప్రాణమునుగొని
నీ వాడుకొనుటకయి దానిచర్మమునైనను దెచ్చియిచ్చెదను. ఓ
గాలవా! వాధనుర్బాణముల నిటుతెమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ! వేటాడియాడి యలసియున్న మీ
రిప్పు డీపిల్లవాని మాటలనుబట్టి యాలేడివెంట మరల వ్యర్థప్రయాస
మేల పడెదరు? కొంచెముసేపిట విశ్రమింపుడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అట్లుకాదు. ఎంతో ముచ్చటపడి
బాలకుఁ డింతచిన్నకోరికను గోరినప్పుడు చేతిలోనున్న యీపనిచేసి
నేను వీనిముద్దెల్లు చెల్లింపకుండఁగలను? నేను దీని నింతలోఁ బట్టి
తెచ్చి, అనాయాసముగా వీనికోరిక తీర్చెదను.

లోహి—మీరలసియున్నయెడల నేనే యాలేడిని బట్టుకొనె
దను లెండి. మీరిక్కడ నుండుడు. (అని ముందుకు నడువఁబోవు
చున్నాడు)

సత్య—ఓలోహితాస్యా! నిన్ను మెచ్చవచ్చును. నీవీతండ్రి
బిడ్డ వగుటకుఁ దగిననూట చెప్పినావు. లోకములోఁ బువ్వు పుట్టిన
తోడనే పరిమళము తెలియవచ్చునుగదా!

క. ఘనపంచాస్యముకడుపున

జనియించినపిల్ల కూడ ననుదగజంబున్

గనుఁగొన్న బయికి దుముకఁగఁ

జనఁ జూచును గాదె సహజసాహస గరిమన్.

హరి—(చేయి పట్టుకొనిలాగుచు) కుమారకా! ఈసాహసము చాలును, నీవీక నిలుపుము. నేనుబోయి యీ కురంగమును గొని వచ్చెదను. (అని గాలపునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

గాల—మీశరశరాసనము లిప్పుడే యిచ్చెదనుగాని, పేద బ్రాహ్మణుఁడను నన్నమాత్ర మొక కంటఁజూచి మఱిబాణమును విడుచుము. నా ఋణఫణములను నేను వచ్చునప్పుడింటివద్ద నా భార్యతోఁ జెప్పియైనను రాలేకు.

హరి—ఓయీ! మహాశూరుఁడా! భయపడఁబోకు. లేడి యా సుందర మాకందపాదపసమీపమునముందువైపున నున్నదికాని నీవైపున లేదు. అదిగో—

ఉ. కేంపులచాయ మేనఁ దులకింపఁగ, చాటలు వజ్రకాంతులన్

నింపఁగ, డెక్కచాలుహరి నీలములన్ హసించుఁపఁగా, మిడన్

సొంపుగఁ ద్రిప్పి యొకడనె చూచుచు, పచ్చిక నల్లమేయుచున్

బెంపుడులేడియో యనఁగ భీతిలకున్నది చూడు గాలవా?

గాల—అట్లయిన నివిగో బాణములనుబాణాసనమునుబుచ్చుకొని యాదిక్కున నీ మనసువచ్చునన్ని మృగములను వేటాడుము. నేనిప్పు డన్నమాట మిత్రోత్తముఁడవైన నీకు బ్రహ్మహత్యామహా పాతకము వచ్చునన్న సంకోచముచేతనే కాని నా ప్రాణభీతిచేతఁ గాదునుమా. ఏమి యీ లేడి మనలను జూచియు బెదరిపాటక నిశ్శృం కముగా నిలుచున్నది. ఇక నీవు పోయి చేయిచాచి దానిని బట్టుకోవచ్చును. ఇది మూంసభక్షణముచేయని మావంటి జీవదయాపరు

లయిన బ్రాహ్మణులుండుచోటు. కాబోలును! కాకున్న నీపిల్లలేడి
యిట్లు నిర్భయముగా మనమాటలు వినుచు నిలువబడదు.

హరి—నీవన్నది సత్యమే, అదిగో చూడమా పయిదేదో
తప్పక యొక ఋష్యాశ్రమమే. [డున్ ;

మ, అదె యాలింపుము దూరమందు శ్రుతివాక్యంబుల్ విన న్వచ్చె
జడలం దోచెడు హోవధూమచయమాచాయందగంజూడుమీ;

యిదె యీవంకనుమోదుగుల్పమిధలెంతేద్రుంపమోశ్శయ్యె;న

ల్లదె దర్భల్ కడుగోయ నిప్పుడిప్పుడే యానేల మోసెత్తెడున్.

కానిమ్ము, ఈహరిణము నన్ను దూర మలయించి తీసికొనిపోకుండ
నేనిప్పుడే మెల్లగాబోయి పట్టకొనెదను, (అని పొంచితాటుచు
ముందువంక మెల్లగానడుగు లిడుచున్నాడు.) గాలవా! చూడు
మనమిప్పుడు తన్ను బట్టనచ్చుచున్నామని తెలిసికొని కాబోలును
చెంగుచెంగున దాటుచు నడుమనడుమ మనవంక దిరిగి బెదరి
చూచుచు లేడి యెట్లు పరుగెత్తుచున్నదో?

సీ, పేరెముల్ వాటుచు బెద్దదాఁబల బయల్ కాట్లజాడించెడు
గరముఁజూడు | ఖరములనుదరంబు గోతుకొంచును బ్రక్కలెగ
యరోజుచుసిల్చెనిపుడుచూడు | మెఱుఁగు మెఱసిసల్లు మీఁద
దళుక్కని పల్లమున నడంగెఁబయిని జూడు | మరలమిట్టకు నిక్కి
మనవంక మెడత్రిప్పి బెదరి చూచెడులేడి యదిగొచూడు

గీ. నోట గడ్డిపోచలతోడ నురుగు జాఱ

మింటఁ గొమ్ములు చిమ్మెడు మీఁదఁ జూడు

తోక జాడించి క్రమ్మట పీక తోడఁ

బరుగువాఁడెడు గనుగొమ్ము బయలిమీఁద.

ఆలేడి మనము చూచుచుండఁగానే యింతలోనే యెంతదూరము
పాటిపోయినదో! నేనిప్పుడు శీఘ్రముగా వెంబడించి యింతుకనేపు

నోన చాని పలకొంది పట్టెట్టె గుం నొకటి పట్టెట్టె పట్టెట్టె.
(అని విల్లును బాణములను చేతఁబూని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

గల—అమ్మా! రాజుగారు నన్నిక్కడ దిగవిడచియేగుటచే,
వాడు భూతదయాపరులన్నమాట నేటికి సత్యమయినది. వారికి
నన్నితేళ్ళను జగపినను జూపనిండు. నే నదృష్టవంతుఁడను. మిట్ట
నుధ్యాసన్న వేళ నేసియెండవోబడి కాష్ణిమండ నోరెండ నెత్తిమాడ
స్తైర్యమువీడ హృదయమేడ్వ కాళ్ళు వెనుకకీడ్వ బరుగెత్తి పచ్చి
నెత్తురు త్రావెడి దేవులివాతను బడక నాతల్లికడుపు చలువచేతను
నాభార్యమంగళసూత్రబలముచేతను నేటికి దప్పించుకొని వచ్చి
నాను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! నీశూరాలాపములు కొంచెము
చాలింపుము. దూరమున రాజుగారి కంఠస్వరమువలె వినఁబడు
చున్నది.

హరి—(తెరలో)

చ. కరమును దస్పిరాడ; కసుగందెను దేహము జిహ్వాయెండెడుకాః
చరణము లెట్టవాతె; వదనమ్మునఁ జెమ్మట క్రమ్మె; నింతలో
దొరకదు జింక; యింకఁ గడుదూరము నేఁ బరుగెత్తఁజాల; నీ
శరమునఁ గూల్చువాడ నిమిషంబున నీహరిణంబు నియ్యెడన్.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓసత్యకీర్తి! అలసితివన్న ప్రాణ
వల్లభుని బలుకులు ములుకులవలెఁ జెవులకు సోకి తామరాకులోని
నీరువలె నాయుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది. నన్నిప్పుడు కొనిపోయి
హృదయేశ్వరుని చరణసన్నిధానమానఁ జేర్చుము. (అని కన్నీరు
విడుచుచున్నది)

సత్య—అమ్మా! కన్నీరు తుడుచుకొని నీహృదయము పదిల
పఱచుకొమ్ము. నీవు కేవల స్త్రీస్వభావముచేతను భర్తగారియొడలఁ

గలప్రేమూ వేళిమొచేలను మనసుచేదరి దిగులొందుచున్నావే తాని
బుప్పుడూ ప్రభువువారికి వచ్చిసభయమేదియువేదా. అత నీచాటికి
లేడిని యనుపురికిఁబుచ్చి మరల వచ్చునుండును.

గాల—అదిగో మరల నామిత్రునిమాట వినవచ్చుచున్నది.
ఓహగండడిచాలించి వినండి.

హరి—(తెరలో) ఆహా! మనుష్యుఁడెంతటి క్రూరకర్తఁడు!
కలలోను బడులకెన్నఁడును కీడుతలఁచి యెఱుంగక మహారణ్యముల
యందు మునులవలె నాకలములుతని కేవల వన్యహారములతో నే
శరీరధారణము చేసికొనుచు దినములు పుచ్చెడిలేళ్ళ యంతటి
సాధుమృగములనుగూడ వేడుకకయి నిష్కారణముగా మారణము
నొందించుచున్నాఁడు!

ఉ. నాదుశరంబులేడితోడ నాటినయట్ల తదార్తినాదమున్

నాదుహృదంతరంబునను నాటిశరంబయి, నన్ గలంచెడున్;

పిడమృగంబు కన్గొనలపెంబడిఁబాఁజెడు బాష్పబిందువుల్

శేడముపెంచి నాకనుల క్రేవల సశ్రుల జాలుకొల్పెడున్. 7

చంద్ర—ఇప్పుడు నాహృదయము కుదుటఁబడినవి. నా
హృదయ వల్లభుఁడు ప్రజాపీడాకరములయిన ఘాతుక మృగోత్క
రములనేకాని యీవఱకెన్నఁడును మృగయాసక్తుడయి వినోదార్థ
ముగా దయనీయములయిన సాధుమృగములను బాణముపూని వేసి
యెఱుంగనివాఁడగుటచేతఁ దానీయేణమును బాణముపాలుచేసి
నందుకుఁ జింతనొందుచున్నాఁడు. ఆహా! నాప్రాణేశ్వరుని హృదయ
మెప్పుడును నవనీతకోమలముకదా.

గాల—తాళుఁడు నాచెవులకెవ్వరిదో మఱియొకమాట వినఁ
బడుచున్నది!

(తెరలో విశ్వామిత్రశిష్యుఁడు.)

ఓరాబా! శప్పించుకొని పోతెననుకోకడ రాజ్యగర్వముచేత
దేహముక్రోధ్య నీ జాశ్రమమృగమును కొట్టినమాట నేనిప్పుడేపోయి
యనుష్ఠాన వయిన తరువాత మాగుడువులయిన విశ్వామిత్రుల
వారితో నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదనో చూడు.

చంద్ర—(భయముతో) ఈమాటలు విన్నను విశ్వామిత్రుని
దలంచుకొన్నను నాచిత్తము స్వాయత్తముకాక తత్తరిల్లుచున్నది.
ఈవిశ్వామిత్రుడు కోపులలో బరమకోపి. ఆశ్రమమృగమును
గొట్టినందున కేమిశపించునో! అన్నిటికి నీశ్వరుడేయున్నాడు.
కానున్నదికాకమానదు. మించినదానికి వగచిన ప్రయోజనమేమి?

సత్య—(అలకించి) ప్రభువువారు వేంచేయుచున్నారు. వారి
మాట యీచేరువనే వినబడుచున్నది.

హరి—(ప్రవేశించి) దెబ్బతినిపడక లేడియు, దపోవనములో
నూతీ యదృశ్యమయినది. మునిగుమారుడును నేనెంతబతి
మూలుచు వెంబడించినను నామాటవినిపించుకోక కోపముతోఁ
దొలగిపోయినాడు. నిష్కారణముగాఁ జేజేత ద్రాచుపాము
నలగించి గొడవ తెచ్చుకొన్నాడను. ఏమికిడు మూడునో, ఆశ్రితా
భయప్రదాతలైన యీశ్వరునిమీఁదనే భారమువేసి యాతనినే
సర్వమునకు నమ్ముకొనియుండెదను. (అనుకొనుచు వచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర—(ఎదురుగాఁబోయి) ఓప్రాణేశ్వరా! మీరు సుఖ
ముగావచ్చి మరల నాకన్నులు చల్లపఱచితిరా! మీరెంతోవడదాకి
బడలి లేతతోటకూర కాడవలె వాడుపాటి యున్నారు. మొగము
కండగడ్డవలె గండిపోయినది. క్షణకాల మీ చిగురాకుసెజ్జను విశ్ర
మింతురుగాని రండి (అని చేయిపట్టుకొని తెచ్చుచున్నది)

హరి—(స్వర్ణసుఖము నభినయించుచు) ఓమనోనాయకీ!
అహా! ఏమి యీ స్వర్ణసుఖము! నీకరసంస్పర్శనముచేత మంత్రించి

పట్టుగా గోయాయాగదమంతయు తీరమునో, బోయినది! సీతన పల్లవమే యిటుసోకి నామేను చల్లపఱచి యిపూర్వసుఖము నిచ్చుచుండగా నిక నాకీచిగురాకు పానుపేల?

చంద్ర—అయ్యో! నాపాణవల్లభులదేహమున కెంత చెమట పట్టినది! హృదయేశ్వరా! మీచూపులును ముఖభావమునుజూడగా మీస్వాంతమందేదోచింతగదిరి యన్నట్లున్నది. మీ గేలుగుననో కనబడుచున్నాడు. పాడియున్న మీ యంగముల నొక్కింతసేదీ మెత్తవిపాన్పుపయిఁ జేద్దుడు.

హరి—ఓప్రియురాలా! నీహస్తస్పర్శనముచేత నాశరీరతాప మడగినట్లేసేనచ నామృతవర్షముచేత నాహృదయతాపమును శాంతించుచున్నది. నీమాట దాటరాదు గనుకఁ కొంతసేపీ పల్లవ తల్పమునందు నామేనువాలెదను. (అని కూరుచున్నాడు.)

చంద్ర—మీదేహమునందలి యీచెమ్మటసోనలు చూడగా నెండకాకచేత మీదేహసువర్ణము కరగి పాటుచున్నదో యన్నట్లు కనబడుచున్నది. ఈపైటచెఱగుతోఁ గొంచెమువిసరుదునా? (అని విసరుచు) ఏమి! పద్మగంధ మిప్పుడు గుప్పున ముక్కునకు నొట్టి పూణేంద్రియమనకు విందుగొలుపుచున్నది! ఈగాలియెక్కడనుండి వచ్చియుండును?

హరి—ఈమందమారుతమా తామరకొలఁకునుండివచ్చినది. ఆహా! చెమ్మటలో, దొప్పతోఁగియున్న యీయంగముల కెంత చల్లగా సోకి, యపారసుఖము నిచ్చుచున్నది! మనము వాణి మందిరములలో హంగతూలికాతల్పములయందు శయనించి పన్నీరు చిలికిపట్టిశేషవీచనలతో విసరించుకొనుచున్నను మధ్యాహ్నవేళ నెప్పుడయిన గాలి మినకింతహాయిగా సోకినదా? ఇట్టిగాలి ననవ రతము ననుభవించెడి యీవనచరులు చేసికొన్నభాగ్యమేభాగ్యము.

ఉ. రాజులు దివ్యసౌధముల రమ్యసుశయ్యలఁ బండి తామె య
వ్యాజసుఖోన్నతుల్ గనుదు మంచును గర్వముపొందుచుండినన్,
సాజముగాఁ బచుల్ నలిపి నల్పి శ్రమంపడుబీడ లొందుని
ర్వాజపు గాలిసౌఖ్యమున నబ్బునె వారికి ఘోడశాంశమున్? 8
చంద్ర—వారివలె నేడు మనమును గష్టజీవులమయితిమి
గాన మన కీసుఖము లభించినది.

హరి—సందేహ మేమి? కష్టపడినతరువాత ననుభవించుసుఖ
మెప్పుడు నధికసంతోషజనకముగా నుండును. దానికి దే నిదర్శనము.
ఉ. ఎండను మార్గము న్నడిచి యెంతయు డస్సినయట్టిపాంథుడే
నిండుసుఖంబు పొందఁగను నేడ్చును జల్లని చెట్లనీడలన్
మెండుగఁ గాయకష్టపడి మేనను జెమ్మట పట్టియున్న యా
తం డొకఁడే కనం గలుగు భాద్యునితోపల గాలిసౌఖ్యమున్. 9

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానే భూమిలో నాప
డల తరువాతనచ్చు సుఖములుగూడ నధికానుభవయోగ్యములుగా
నుండు నేమో?

హరి—(కొంచెము భయపడినవానివలె నగపడుచు గద్గద
స్వరముతో) సుఖాధిక్యము నిమిత్తమయి బుద్ధిపూర్వకముగా నాపడ
లెవ్వరును గోరుకొనకుండురుగాక! (అనిటిచ్చపడి చూచుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభ! అదియేమి? ఆపడయనుపేరు నా
నోటినుండి వెడలఁగానే మీరు భయపీడితులవలె గంపించినారు?
మీచూపులేమో యిప్పుడు వింతగా నున్నవి. మీమనసు చెదరి
యున్నట్లు మీ ముఖచిహ్నములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. మీభయ
హేతువేమో నేనెంచుక యడుగవచ్చునా?

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! నాహృదయము తెలిపెదనినము. నే
నిప్పుడు తలుముకొనిపోయినది విశ్వామిత్రునియాశ్రమ మృగమట!

నీవిప్పు డాపదముని పేర్కొనఁగానే నాకామృగభార్త మనస్సున
దట్టి నేను దానిని గొట్టినందునకము చిచ్చులేక మండిపడెడి యా
తాపనుఁ డేమియూపదలుఁ బెట్టుకోయ్యెన నాహృదయమున బెదర
గదిరినది.

చంద్ర—మీరు భయపడవలసిన పరిలేదు. ఎఱుంగక చేసిక
దానికి విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మేమిచేయును? విశ్వామిత్రుఁడు
మహాతపస్వికాఁడా? నాయెడ నపరాధము వచ్చినదని యున్నది
యున్నట్లుచెప్పి తమింప వేడినప్పుడే సైరణ వహింపఁడేని, ఇది
నాతపస్వితన మెందుకు?

హరి—కొచ్చిచూపచ్చి చుట్టుకొన నున్నప్పుడు నిప్పు నీళ్ల
వలెఁ జల్లగానుండునని చెప్పిన నెవ్వరిశూరట కలుగును? నీవుచెప్పె
యాశాంతిపడులయిన ఋషులు వేరు; విశ్వామిత్రుఁడు వేరు. నిష్ఠ
యినను జల్లపడవచ్చునుగాని విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మెప్పుడు శా
తుఁడుకాఁడు. అతఁడు చండకోపి. అతనిపేరు విన్న ఫాలాతుఁడున
సంచలించును. నీవొకరి కోపస్వభావ మెఱుంగని ముగ్ధుఁడాల వౌటన
ధైర్యము వహించుచున్నావుగాని యెఱిఁగి యెఱిఁగి నేనెట్లు మ
స్థయిర్యము నిలుపుకోగలను!

సత్య—ఓరాజేంద్రా! దేవరవాగు మిన్నువితీగి మీఁదబ
నను జలింపని ధైర్యశాలులే. ఇప్పుడిట్టి పేదమాటలేల యాడెదరు
ఇట్టి సమయములోఁ పిటికిగుండెగల యబలలను ధైర్యము చెప్పవ
సిన మీరే వారికిదిగులు పుట్టించినచో నిక మాకుదిటము చెప్పవ
రెవ్వరు? మీరు మీసహజధైర్యమును మరలఁ దెచ్చుకొనుఁడు
ఋషుల వచనములే కతినములుగాని మనస్సు తెప్పడురు మృదువు
గానే యుండురు ఒక వేళ విశ్వామిత్రుఁడు కతినవిత్తుడై కోపమె
నిన్నిమిత్తముగా మిమ్మునిపక్షులపాలు చేయుననుకొన్నను, మీరప్పు

కదా ధైర్య మవలంబింపవలెను! దైవమాయ యేమోకాని యీ
లోకములో జనుల కాపదలు వచ్చుననుకొనుచుండునప్పుడుండుభయ
ములో సహస్రాంశమయినను నిజముగా విపత్తు వచ్చినప్పుడుండదు.

గీ. అందుచేతనె జగతిలో కలులజనులు

నాపదలచేతఁ బొందెడు వ్యధలకన్న

నాపదలువచ్చు నన్నభయంబుచేత

శతగుణములెక్కువగఁ గాంతు వెతలనెపుడు.

10

హరి—మీ రిప్పుడేమో యాబయలితో మాటాడుచున్నా
రు. మీమాటలను వేసిని నావీనులు వినకున్నవి. నాకన్నులు
మూతలుబడుచున్నవి. నాయింద్రియములు నాకు వశములుగాక
యొక్కడికో పడుగువాలుచున్నట్లున్నవి. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి
కోపము చూపకమునుపే యాయింద్రియములవలెనే మనమును
పాటిపోదమా?

చంద్ర—నిద్రచేతను గాఁబోలును మీరు జోగుచున్నారు.
ఎండలో బడలివచ్చిన మీయవయవములు విశ్రాంతిఁగోరుచున్నవి.
మీరు విశ్వామిత్రునిమాట మఱచిపోయి క్షణకాలము నాతోడ
తలగడఁగాఁ జేసికొని యీశయ్యమీఁద శయనింపుడు. (అని పాన్పు
మీఁదఁ జేర్చుచున్నది)

హరి—హృదయము కలఁగియున్నవారికి నిద్రరాదని చెప్పు
దురు. నాకంటి కిప్పుడేమో నిద్ర కూడుకొనివచ్చుచున్నది. నన్ను
జోకొట్టి నిద్రపుచ్చుటకోయనఁ గోయిలలును దుమ్మెదలును మధుర
స్వరముతో జోలలు పాడుచున్నవి. నాచిత్తశాంతికయి యీశ్వరుఁ
డంపిన దూతవలెవచ్చి యిప్పుడేనిద్ర నన్నోదార్పఁ జూచుచున్నది.
నేనొక్కనిమిషము నిద్రించి యామనోవేదనను మఱచిపోయెదను.
(అని చంద్రమతి తోడమీఁద శిరస్సిడి పరుండి నిద్రపోవుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓహో! నిద్రయెంతదొడ్డది! నాప్రాణనాథుడు
 నువ్వోవ్యాకులదశలోనుండ మాపాలిటి భాగ్యదేవతవలె బ్రసన్న
 మయి దుఃఖోపశమనము చేయచున్నది. ఏమి యీ యాశ్చర్యము!
 దివ్యభవనముల యందు బంగరు తూగుటయ్యలలో హంసతూలికా
 తల్పముమీఁద బరుండినప్పుడును రాజకార్యచింతాపరత్వముచేత
 నే వేళకను గన్న మాయకండునా మనోవల్లభుడిప్పుడీజెట్టినీడలో
 గటికి నేలను జిగురాకులమీఁద నెంతలో గన్నమూసినాడు!

సత్య—అమ్మా! నిద్రసుఖ మెఱుంగ దన్నమాట మీరు
 వినియుండలేదా?

గీ. ధనికుల గృహంబులందు నిద్రావధూటి
 హంసతూలికాతల్పంబులందుఁ దాను
 నిలువనొల్లక బీదలనెలవు చేరి
 కటికి నేలనె సుఖయింపఁగనమె మనము?

గాల—అమ్మా! నాకితఁడు చెప్పినది న్వాసుభవసిద్ధము. ధని
 కులైన మా పొరుగువారు పట్టెమంచములమీఁదను పట్టుపడుపుల
 మీఁదను బరుండి చోరభీతిచేత నిద్రపట్టక పొరలుచుండగా, ధనము
 లేని నేను మా నులకమంచముమీఁద మేనుచేర్చుటయే తడవుగా
 గుఱ్ఱపట్టి హాయిగా నాదమఱచి నిద్రపోవుచుందును. ఆవల నాచెవిలో
 నూఱుభేదలు మోగించుచున్నను నాకు మెలకువరాదు. నాగుఱ్ఱు మీ
 రెప్పుడును వినలేదుగదా! ఏల వినకుందురు? మంచమెక్కి మాయంట
 గుఱ్ఱపట్టితినా మియింట మీరు నిద్రమేలుకొనవలసినదే.

చంద్ర—ఓయీ! నీయతిభాషిత్వము కొంతసేపు కట్టిపెట్టుము.
 ఓ సత్యకీర్తి! అదియేమో కాని నాచిత్తము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు
 వ్యాకుల పడుచున్నది. ఈ నట్టడవిలో మా కేమికిదు మూడనున్నదో!

సత్య—అమ్మా! దంపతులు మీరిరువురను భగవదనుగ్రహము కలవాడు. మీరితరుల కెప్పుడును గీడుచేసి యెలుగరు. మీకే కీడును రాదు. విశ్వామిత్రుడు మీకొక యెగ్గుతలఁచినను, చిరకాలముండక మీకది యీశ్వరకటాక్షమువలన సూర్యనిముందు మంచు విడి పోవునట్లు విడిపోవును.

హరి—(ఉలికిపడిలేచి) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నా కిరీటము తన్నకు తన్నకు. నే నపరాధిని గాను (అని పడఁకుచున్నాడు)

చంద్ర—(వీపుచఱచి) ఓ ప్రాణనాయకా! భయపడకుము. మీకేదో పీడకల వచ్చినది కాబోలును. ఈశ్వరుడు మీకీదుస్వప్న ఫలము కలుగకుండఁ జేయునుగాక.

హరి—ఔరా! బ్రాహ్మణుడు నన్నెంత తన్ను తన్నెను. నాతలయంతయు నొచ్చుచున్నది. ఈబ్రాహ్మణుడు నన్ను సింహాసనమునుండి పడఁద్రోచి రాజ్యమంతయు నపహరించి, పురమువెడల నడఁచి, ఈ యడవిలో నన్నెంతలేసిబాధలు పెట్టినాడు! ఓ యీశ్వరా! నీవే దిక్కు నన్ను రక్షింపుము.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! ఇందుఁ బరులెవ్వరునులేరు. భయపడఁబోకుము. ఇది కలకాని సత్యముకాదు. కలలోఁదోచినయర్థము లెప్పుడయిన సత్యమగునా? మీరు తెలివి తెచ్చుకొని మా మొగముల వంకఁ గన్నులువిచ్చిచూడుడు. నేను మీ ధర్మపత్నిని జంద్రమతిని. వీడు లోహితాస్యుడు. ఈతఁడు మీమంత్రి సత్యకీర్తి. మేముగదా అమును మీ యొద్దనే యున్నాము.

హరి—(కన్నులువిచ్చిచూచి) స్వప్నములు సత్యములు కావు గాని యిప్పుడు ప్రత్యక్షముగా జరిగిన యిదిమాత్రము స్వప్నము కాదు. అతఁడు తన్నిన తన్నుచేత శిరస్సింకను నొచ్చుచున్నది. మీ రందఱు నిక్కడ నుండఁగనే యెంతలో నయోధ్యకుబోయి సింహా

సనమును గోలుపోయి, అడవులలో నిడుమలుకుడిచి మరల మిమ్ముం
డతీని గలసి కొన్నాను! అబ్రాహ్మణుడు కోపముతో నన్నిన్నియాప
డలఁ బెట్టియుఁ గట్టఁకడపట నా సీంహాసనము నాకు విడిచియే పోయి
నాఁడు.

సత్య—ఓమహారాజా! మీ రిప్పుడు చెప్పినదంతయు మీకు
కలలోఁగన్నవార్త. ఇంత యల్పకాలములో మీకెంత పెద్దకలవచ్చి
నది! ఇక మీరీకలను మఱచిపోండి. దీనినే మరల మగలఁ ద్రవ్వి
తలపోయుచున్నయెడల, మీ మనస్సునకు లేనిపోని చింతకలుగును.

హరి—ఇది స్వప్నమా? నిజముగా జరిగినట్టే యున్నదే!
(తలతడపుకొనుచు) నన్నతఁడు తన్నతదా? ఇదికల కాదు. నిజము
గానే యతఁడు నా కిరీటమును తన్నినాడు.

చంద్ర—అయ్యో! నా హృదయేశ్వరుని హృదయము చెదిరి
పోయినది. ఈ మనోవ్యధ మాన్పుట కేదియపాయము? ఇందెవ్వ
రయినఁ గర్ణరసాయనముగా సంగీతము పాడఁగలవారయిన నున్న
యెడల, నా ప్రాణవల్లభుని మనస్సు కలంక కొంత దీకునుగదా?

సత్య—ఇది మహారణ్యము. శ్రావ్యముగా గుంకారములు
చేయు మధుపాంగనలుతక్క నిక్కడ సంగీతము పాడువా రెవ్వరుం
దురు? మన యాస్థానమందలి గాయకు లెవ్వరును మనవెంట రాలేదు.

గాల—ఎవ్వడను రాకపోనేల? సంగీతశాస్త్ర ప్రవీణుడను
నేనే వచ్చియున్నాను. నే నిప్పుడు నా యపూర్వ సంగీతముచేత
మనస్సు కలఁకతీర్చి నా మిత్రుని దేర్చెదను. గాంధర్వస్వరమును
పరిహసింపఁ జాలిన నాగాత్ర మాధుర్యమును జిత్తగింపుఁడు. (అని
పాడుచున్నాఁడు.)

క. కలలో గాంచిన యర్థము

లిలలో సత్యములుకావు హితమిదివినుమా

కలలోన నడుకలాడినఁ

గలుగునె గాయంబు లెందుఁ గాయము నందున్?

ఓ సభ్యులారా! ఈ గాత్రమెట్లున్నది?

సత్య—ఎట్లుండవలెనో యట్లున్నది. అర్ధాంతరముచేత నీ వన్నట్లు గాంధర్వస్వర మే.

హరి—ఈగాలవుని పాటవలన మనస్తాపముపోయి నాకిప్పుడు కొంత స్వస్థత గలిగినది. ఇంతవఱకును మీరు చెప్పినమాటలు నా చె విని చొరనే లేదు. ఓహృదయశ్రవణీ! మీరింతకు ముందేదో యన్నా రే, అదియేమి?

చంద్ర—ఈ రేమియును లేదు. దేవర వారిమనస్సు కలతఁ దీర్చుటకు హృదయరంజకముగా గానముచేయువారెవ్వరయిననుండిన బాగుండుననుకొన్నాము.

హరి—ఓయధురభాషిణీ! నీవు చెంతనుండి మాటాడుచుండఁగా వేలుగసంగీత మేలకావలెను? నాకు నీమాటలేసంగీతము. అపయిని పాటపాడి నవ్వించుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడు గావలెను. దొకఁడు మనయొద్ద నున్నాఁడు.

గాల—అట్లయిన నిప్పుడిక్కడ నిద్దఱుపాటకు లున్నాడు.

పాల—ఓమహాప్రభూ! శుభమగుగాక! మాతంగాంగ నలఁట! ఇద్దరుముద్దియలు యాచనార్థమువచ్చి, యిచ్చట చెట్టునీడను నిలిచి పాటలుపాడి ఓనోదింపఁ జేయఁగలమని విన్నవింపుమను చున్నారు. సెలవయ్యేనేని వారిని గొనివచ్చెదను.

హరి—వారిపాటలచేతనైన నా మనసులోని యారాటము తొలగునేమో! పాడింతము తీసికొనిరమ్ము.

[ఇద్దఱు మా లెతలు ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాలె—(చేతులుజోడించి మ్రొక్కి) ఓరాజసార్వభౌమా! దేవరవారికి మేలగునుగాక! ఇంతకుముందప్పుడప్పు డేలినవారిసుగుణ

సురూపాడలను శ్రవణానందముగావిని సంతోషించుచుండుటయే
కాని కన్నులపండువుగా సందర్శించి యానందించు భాగ్యమివట
కెన్నడును లభింపలేదు. మీదివ్యసుందరవిగ్రహముకు మాకన్నుల
నిండఁ గూడఁ గాంచుటచే నేడు కదా మేము భూమిమీఁద జన్మ
మెత్తినఫలము పొందఁగలిగితిమి! మాకన్ను లిప్పుడు ధన్యము లయి
నవి. మేము చేసినపుణ్యము మఱి యెవ్వరును జేయలేదు.

హరి—(సత్యకీర్తితో రహస్యముగా) ఓమంత్రిపుంగవా!
దృష్టి మిలుమిట్లు కొలువుచున్న యీమందయానలసుందరాకార
మును జూచినను వీనులకు విందులుకొలుపు మృదుమాధురవచోర
చనా చమత్కారములు విన్నను వీరు విహారార్థముగా ధారుణి
కవతరించిన లక్ష్మీసరస్వతులో, గానకళాకౌశలమును జూపవచ్చిన
రంభోర్వశులో, రూపముధరించి సంచరించుచున్న పంచసాయకుని
సమ్మోహనవిద్యలో యన్నట్లున్నాడు గాని మాతంగకాంతలుగా
నెంతమాత్రమును లేరు.

ఉ. వా తెఱ లల్లకెంపులకు వన్నియ వెట్టగ, ముద్దుమోములుం
బ్రాతిగఁ బూర్ణి మాశశికి వంకలు దిద్దఁగ, నవ్వు చంద్రికా
వ్రాతము తెల్విఁ బెంపఁ, గనుపట్టెద రింతులు నల్లరూపునన్
జేతన దాల్చి క్రుమ్మరెడు చెల్వపు నీలపు బొమ్మలో యనన్. 13

మానవజాతిలో నిట్టిలావణ్యవతులను మన మెన్నఁడయినఁ జూచి
యెఱుఁగుదుమా?

సత్య—ఒక్కమానవజాతిలోనే కాదు గంధర్వకామిను
లలోఁ గూడ వీరిని బోలిన యందకత్తెలుండుట మర్లభము. వీరలం
కారములు లేకయే నిగర్గమనోహరాకారములతో నెట్లు ప్రకాశించు
చున్నారో!

హాని—స్వభావచాదుమనోహరశరీరముల కలంకారము లక్కటనఁజేయఁజేయఁ.

చ. తళుకు మెఱుంగు సోయగపుఁదావిశరీర మలంకరింపఁగా

వలయు నె రత్నభూష లవి వట్టి వికారము తొను గాక? మిం

చులకు మెఱుంగిడ న్నలెనె? శుద్ధసువర్ణము పూతఁ గోరునే?

యిలపయి రంగిడక వలెనె యింద్రధనస్సునకింతయేనియు? 14

ఓసత్యకీర్తి! సర్వసంగపరిత్యాగః లయినయోగులకును భ్రమలు పుట్టించు వీరి యసమానరూపకళావిభ్రమములు చూడఁగా విశ్వామిత్రుడే తనతపోబలముచేత వీరిని సృజించి మసలను వంచించుట కయి యిట్లు పంచి యుండునేమో యని యించుకసంశయ మంకు రించుచున్నది. ఇది యాసంశయమి చేసినమాఱు యయియుండదు కదా?

సత్య—ఓరాజేంద్రా! మీ రింక విశ్వామిత్రునిపేరు మఱచి పోవలెను. అప్పుడు లేడిని గొట్టినప్పటినుండియు విశ్వామిత్రుడేమి చేయునో యన్నభయము మీమనస్సునబట్టి విడువక యన్యచింత పోగొట్టినందున మీకిప్పుడు సర్వమును విశ్వామిత్రమయముగా నే తోచుచున్నది. మీరింతకుముందు నిద్రముందును విశ్వామిత్రునే చూచి యుదరిపడి లేచితిరి. ఇప్పుడు మేలుకొని యుండియు విశ్వామిత్రునే పలువరించుచున్నారు. మీరొక్కసారి యిటు తిరిగి యించుక సేపు వీరిపాట యాలకింపుడు.

మాలె—ఓభూలోకదేవేంద్రా! అర్థు లడిగిన దానిని లేదనక యిచ్చెడుదొడ్డదాత లని దేవరవారి నెల్లవారును వేయినోళ్ళ శ్లాఘింపఁగా జెవులు చల్లఁగావిని, మీవలన మామభిమతార్థసిద్ధి యగు నన్నయాశతో మిమ్మిట వేడవచ్చిచారము. మేము నృత్య గానవిద్యలయం దించుక ప్రవీణురాండ్రము, రసికజనశిఖాముఖ

లయిన యేలినవాడు మావిద్య కొంచెము చిత్తగించి మాయభీష్ట
మును దీర్చి మమ్ము సంతోషపెట్టి పంప ననుగ్రహింపవలెను.

హరి—లోకములో గానరసమునందాబాలవృద్ధమునాదరము
లేనివారెవరుందురు? భువిలో సంగీతశ్రవణమునందుఁజనిలేనివా రొక్క
చెవిలేనివా రే. ఏ నీమీరొక్కమంచిరాగము గాలాపన చేసి మీకు వచ్చి
సంగీతము నొకదానిని వీణెమీఁద జక్కఁగాఁబాడి మాకుగన్గోత్యవము
చేయుఁడు.

మాతె—(వీణెలు శ్రుతి చేసి మీటుచుఁ గంత మెత్తి
పాడుచున్నాడు.)

ద్వీపద. నాయక! నీమీఁద నాచుచిత్తంబు
పాయక యెప్పుడుఁ బగలునురాత్రి
చిరకాలమందుంటి చిక్కి వేరూని
మరలిండుకొన్నను మరల దే మందు?
కనికర మొదనుంచి కావుము నన్ను;
నను నిల్లు కలఁచుట న్యాయంబుకాదు.
మనుజులు కొందఱు మహిమీఁదఁ దమకె
ధన మున్న దనియు సౌధము లున్న వనియు
సిరు లున్న వనియును జెలు వున్న దనియుఁ
బరువ మున్న దనియుఁ బట్టరానట్టి
గర్వాతిశయమునఁ గన్గాన లేక
యఃస్విపై మావంటియువతీతనంబు
వెతపెట్టుదురు వారి వేడికోర్కె
ఎల్లరు భూమిలో నేడుజేనల్లకై
యల్లపు డధికారు లంత్యకాలమున,
తలఁ గట్టుకొని పోము ధరణిలో, దేది;

యిలమీఁద నటువెన్క నెల్లవారలము
 సములమే యశాదుము సత్యంబునుమ్ము,
 సమయంబు మించినఁ జాలఁ జింతించు
 కార్య మేమియు లేదు; కావున వేగ,
 ధైర్యంబు విడనాడి తాళంగ లేక
 ఘనసాహసమునకుఁ గడఁగకమున్న
 ననుఁ బ్రోవు మోప్రాణనాయక! నీవు.
 కడసారి ప్రార్థింతుఁ గాంతితో నిన్ను;
 విడువకు విడువకు విడువకునన్ను.
 అడువా దును రన్న నవనిలోపలను
 గీ డెంతవారికిఁ గెరలక కల్లు.
 చెప్పితి ముహూర్తు చేయు మేడైనఁ
 దప్పిక నామీఁదఁ దగదు త్రోయంగ.

హరి—ఓహో! వీరిపాట యెంత ముచ్చటగా నున్నది!
 చ. జలిబిలిపాట లంగుళులఁ జిమ్మెడుతంత్రులసుస్వరంబుతోఁ
 గలసి చెలంగె; హస్తముల గాజులచప్పుడు తాళమానమై
 చెలంగెను; లోచనాభినయచిహ్నము గీతములోని భావముం
 దెలిపె; మనోజ్ఞమై లయను దెల్పె బదాభినయంబు చక్కగఁ 16
 ఈగానరస ముచ్చటి మోగింపును జిగురింపఁ జేయుచున్నను సంతో
 షాంకురము లేక మోడుపాటియున్న నాయుల్లమును బల్లవింపఁ
 జేయలేకున్నది.

సత్య—(తనలో) ఏమి! రాళ్ళుకరఁగెడి యీమనోహర
 సంగీతమువలనను రాజుగారి మనస్సు మఃఖమును మఱచిపోకున్నది!
 ఇక నే నిందలి కథాంశమునకు దింపి మఱపించెదను. (ప్రకాశముగా)
 ఓరాజేంద్రా! ఈగీతమునందలి నాయక వాక్యములను జిత్త గించినారా!

హరి—ఇవి చాతుర్యముచాలని ముగ్ధనాయకయొక్కయప్రౌఢవాక్యములుగానున్నవి. ఈనాయకయొక్క యాప్రార్థన నాకుఁ జూడఁగాఁ బ్రിയుని మరులు కొల్పుటకంటె నిట్టితచ్ఛనుఖములనుండి మరలుకొని ధర్మమునే చూచుకొమ్మని నాయకునకు వైగాగ్యములు బోధించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. తనువులు శాశ్వతములుకావన్న యీ హెచ్చరిక విశ్వామిత్రుఁ డెన్ని బాపాలు పెట్టినను ధర్మమును మాత్రము విడువవలదని నాకును హితబోధ చేయుచున్నది. ఇప్పుడు నామనస్సు వీరి పాటనుండి విముఖునుగుచున్నది. ఓసత్యకీర్తి! తగిన సత్కారముచేసి వీరిని బంపివేయుము.

సత్య—మనస్సులో దీర్ఘవిచారమున్నప్పుడు సర్వమునసహ్యముగానే తోఁచుచు.

హరి—అవు నది సత్యమే. నామనస్సులోపలనే పరితాపముండి నన్ను బాధించుచున్నప్పుడు బాహ్యము లయినవస్తువులు నా కెట్లు సంతోషమును బుట్టింపఁగలవు? దుఃఖమునందు వస్తుగుణములను వ్యత్యస్త పఱచి యద్భుతశక్తియేదో యున్నది సుమా! అట్లు లేక పోయినయెడల నాకింతవఱకును వృధాయరంజకముగానున్న యీవస్తుజాలమంతయు నిప్పుడింతలోనే యేల యసహ్యమగును? కర్ణరసాయనమయిన గానరసమేల చెవులకు రుచియింపక పోవును? ఆహా! దుఃఖము బ్రహ్మశృష్టిని మార్చి నాకుఁ గ్రొత్త సృష్టిని జేయుచున్నది! ఓసత్యకీర్తి! వీరికి రత్నభూషణాదులు బహుమానమిచ్చి వేగిరము పంపివేయుము.

మొదటిమాటె—ఓసీ ! ఈవింత చూచినావా? ఈరాజు రూపమునుజూచినప్పటినుండియు నామనస్సు నాకు వశముగాక సంచలించుచున్నది. అందుచేతనే చేతనముల నచేతనములను జేయవలసిన నాపాట యిప్పు డీరాజుమనస్సున కెక్కినదికాదు.

రెండవమాతె-నీమనస్సుచలించినదే కాని నిన్ను విడిచిపోయి నదికాదు. ఇక నామనస్సే నన్నప్పుడే విడిచి నాలోపల నిలువక పరుగుపాటి పాటపాడినంతసేపును రాజమీదనే యున్నది. నేనిప్పుడేమి పాడితినో యే నెఱుగను.

సత్య—ఓగోసంగిపడుచులారా ! ఇవిగో కాంచనాంబరా భరణములు రాజుగారనుగ్రహించి దయచేయుచున్నాడు. వీరిని బుచ్చుకొనుడు.

మాతె—ఓమంత్రించందా! మేమీభూషణముల నొల్లము. ఈమండువేసవికాలములో దుస్సహమయిన యాతపముచేత మా దేహమంతయు లోపలను వెలుపలనుగూడ దహించుకొనిపోవుచుండఁగా మాకిప్పుడీయలంకారములెందుకు? బాహ్యతాపమయిన నించుక శాంతించుటకు మీ రాజుగారి శ్వేతచ్ఛత్రము నిచ్చినను గొంత తలదాచుకొని సంతోషించెదము.

సత్య—ఓరాజేంద్రా! ఈమూలపడుచు లిప్పుడు కోరరాని కోరికలను గోరుచున్నాడు. ఏమి చేయదము?

గాల—మంత్రివైన నీకాలోచన తోపనిపక్షమాన వీరిని నాకప్పగింపుము. చెఱినాలుగు లెంపకాయలు బహుమాన మిప్పించి, వీరు ముం దెవ్వరి నిట్టికోరకలు కోరకుండఁ జక్కచేసి నాగనంపెదను. వీరికి బాహ్యతాప మడఁగవలెనట! నేను జేసెడి యుపచారముచేత బాష్పవర్షము కురిసి యన్నితాపములును దీలును. అయ్యో! నేను వీరిని దాకగూడని బ్రాహ్మణుడ నయిపోతినిగాని, కాకపోయినయెడల వీ రీపాటి యిల్లాండ్ర కేశఖండనమహోత్సవము నాటి రాగములు తీయుచుఁ బరుగెత్తి యిల్లు త్రొక్కిచూడరా?

హరి—ఓయి వెట్టిబ్రాహ్మణుడా! తప్పుచేసినప్పటికిని స్త్రీలయెడలఁ గోపముచూపరాదునునూ, నీ పూరకుండుము, నేను వచ్చి

మాటలతో వీరిని సమాధానపఱచి సంతోష పెట్టి పంపివేసెదను.
(అని మాతెతలవంకఁ దిరిగి) ఓకాంతలారా! మీరజ్ఞానముచేత
నడుగరాని వస్తువడుగుచున్నాడు. యాచతులెప్పుడును రాజులను
భ్రతచామరము లడుగరాదు. ఇయ్యదగిన మఱి యేవస్తువునయిన
వేఁడుఁ డిప్పించెదను.

మాతె—అట్లయిన మేము మఱియొక వస్తువునే వేఁడెదము
లెండి. ఈపయితాపమును మే మేతలవస్తువులచేత నయినను
బాపుకోగలము. అడఁచుకొన్నను నడఁగక 'పయికి' బొంగివచ్చెడి
మాయంతస్తాపమును నీదయారసవృష్టిచేతఁ గాక మఱియెట్లు
పారించుకోనేర్తుము? నిన్నుఁ జూచినప్పటి నుండియు మాహృద
యములలో బెరుగుచున్న దురాపమయిన మన్మథతాపము పోవు
నట్లుగా మాకొక్కసారి నీచల్లని కౌఁగిలిదయచేయము.

హరి—హరిహరా ! (అని చెవులుమూసికొని) పాపము
శమించునుగాక! ఔరా! ఏమి వీరి కండ కావరము! ఈచండాలాంగ
నలు యావనమదముచేతఁ గన్నుగానకకండక్రొవ్వున నోర నుడువ
రాని పాపపుఁ గోరికలను గోరుచున్నాడు. వీ రసలేపర కాంతలు.
అమీఁద ముట్టను ముచ్చటింపను గూడని చండాలాంగనలు నా
మనస్సు స్వప్నమందయినఁ బరసుందరులమీదికిఁ బోవునా? ఇంక
వీరితో మాటలాడినదోషమువచ్చును. పాకము మఱింత ముదుర
కమునుపే వీరిసిక్కడనుండి సాగనంపింపవలయును. ఓసత్యకీర్తి!
ఉచితానుచితపరజ్ఞానము లేక తప్పఁద్రాగి నోరికి వచ్చినట్లు కాదులు
ప్రేమిలుచున్న యీమదవతులను మనభటులచేత మాయెదుటనుండి
సాగఁ దోలింపుము.

సత్య—దేవరబారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. ఓభద్రా!
ఓఫాలకా! మీరిద్దఱు సూరక చూచున్నారేమి? సురాపానవికార

ముచేత శరీరములు మఱచి యన్యత్ర ప్రలాపములు చేయుచున్న యాక్షుడ్రికాంతలను దత్త ణమావలికి గెంటివేయుడు.

పాల—మేమును దేవరవారి యాజ్ఞకొఱకే యెదురు చూచు చున్నాము. ఓ చండాలులారా! గుండెబెదరులేక రాజుగారి నిట్టి దుండగపుగోరికలు కోర మీకెట్లు నోరువచ్చినది? ఇక మీరిక్కడ నోరెత్తినపక్షమున నేనీ కత్తితో మీనాలుకలు కోసెదను. లేచిపోండి.
(అని కొట్టుచున్నాడు.)

భద్రు—సంకోచము లేక వెట్టిపోకలు పోవుచున్న యీనీ చురాండ్రమదము నేనడచెదను. (అని కొట్టుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓసత్యకీర్తి! ఈ యబలలవీపులమీదబడిన దెబ్బలు నాహృదయము మీదఁ బడినట్లు తాకి నామనస్సు నొప్పించుచున్న వి. ఈ బాధ నేను సహింపలేను. భటులను వెంటనేవారించి యజ్ఞానముచేత ననరానిమాట లన్నయికన్నియలను గొట్టకుండఁ జేయుము.

హరి—ఓమంత్రివరా! దిక్కుమాలిన యాయాడువారిని జేయిచేసికొని నొప్పించుట నేను జూడలేను. నేనువీరిని దృష్టిపథము నుండి తొలగింపు మంటినే కాని యిట్లు దయమాలి చబుకులపాలు చేయుమనలేదే. సమయమువచ్చినప్పుడు శత్రురాజులమీద మన ప్రతాపముఁ జూపవలెనుగాని యిట్టి యబలలమీదగా చూపుట? ఎదిరింపఁజేత కాని మానవతులను మొత్తుటలొ నీవీరభటుల కేమి పౌరుషమున్నది?

ఉ. అర్ధులమీదఁ జూపనగునా? తనశూరత వీరుఁ డెందుఁ బ్రత్యర్ధులమీద యుద్ధసమయంబునఁ జూపఁగఁ జెల్లుగాక! సంవర్ధితదీర్ఘవృక్షములపైఁ దనశక్తి మహాబలుండు తానర్ధిని జూపుఁగాక యడుగంటినతీగెలమీదఁ జూపునే?

మ. అటుగం గాంతల చూడయగ్గములు మత్తారీభ హస్తంబులే?
 లలనాపాంగనిరీక్షణంబు లరిరాడ్డాతోగ్రబాణంబులే?
 తిలకింప నిర్విరబోండ్లకన్బామలు శత్రుత్వాపచాపంబులే?
 నల దీక్రొవ్విరిబోండ్ల నంట; నిపు డీబంట్ల న్నివారింపుమా.

సత్య—ఓవీరభటులారా! వీరి నావలకు గెంటుడని నేను
 నియోగింపఁగా మీరు మీశూరత్వమంతయు నీయాఁడుపారిమీఁద నే
 కనఁబఱచుచున్నారేమి? ప్రభువువారు కోపపడుచున్నారు. వీరిని
 గొట్టక విడుపుఁడు.

పాల—ఓమంత్రిపుంగవా! రాజుగారిమనస్సు కలఁగియుండుట
 చేత వారికాగ్రహము తెప్పించి చిత్తమును జింతనుండి మరలింప
 వలయునని యిట్లు చేసినారమేకాని యాఁడువారిని జేయిచేసికొని
 కొట్టుటకు హరిశ్చంద్రునిబంట్లమయిన మేమునూత్ర హంతకూర
 చిత్తులమా?

మాలె—(వీడ్చుచు) ఓరాజధమా! నీవాఁడుతోడునఁ బుట్ట
 లేదా? కిరాతుఁడవా? యాచింపవచ్చిన మావంటిపుష్పకోమలము
 గొట్టుడని యీయమకింకరులవంటి క్రూరులను గరుణనూలి నియో
 గింప నీకు నోరెట్లు వచ్చినది? మామొత్తని దేహములు దెబ్బలచేత
 నెట్లు కందినవో చూడు. మాకొప్పులు వీడి యీశేలమీఁద, పువ్వు
 లెట్లు చిందినవోచూడు. ఓదయావిహీనా! ఇప్పుడయిన నీకన్నులు
 చల్లపడినవా? అఁడువా రుసురుసురని త్రోభపడినఁ దశ్శలము కట్టి
 కుడుపక యూరకపోదు. మమ్ము బిడ్డలవలె జూచుకొనుచున్న విశ్వా
 మిత్రునికి నీదుర్జయమును నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదనోచూడు.
 ఇంకొక్కనిమిష మోపికపెట్టుము. (అని వెడలిపోవుచున్నాడు)

హరి—ఓసత్యకీర్తి!

ఉ. కొప్పులువీడ, మోములనుగ్రొంజెమరెంతయుఁ గూడ, బాష్పములో
కుప్పులు గూరి యూరి కనుఁగొల్కుల జాలుగ నోడ, నయ్యెడ
లొప్పు తొటంగివాడ గవు నొక్కట నల్లల నాడఁ జేడెలా
చొప్పునఁ జూడు పోయెదరు శోకము రూపము తాల్చినట్లుగన్.

నిష్కారణముగా స్త్రీలను గొట్టించి మనము పాపమునకొడి
గట్టుకొన్నాము. ఇట్లాడువారి నేడిపించిన యోభము మనకుఁడగులక
పోదు. వాడు విశ్వామిత్రునిగూడ బేర్కొనుచున్నాడు. నాకిదియం
తయు నేదో కపటనాటకముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని సత్యము
వలె లేదు. ఋష్యాశ్రమములెక్కడ? చండాల స్త్రీలుండుటెక్కడ?

సత్య—దేవరవారూహించినది యథార్థము. తపోవనముల
యం దెక్కడను మాతంగాంగన లుండురని యీవటకెన్నఁడును విని
యుండలేదు. నాకుఁ జూడఁగా వీరేదో కపటము మనస్సులో నుంచు
కొని యీప్రకారముగా వేషములు వేసికొని వచ్చినట్లుగాఁ దోచు
చున్నాడు కాని నిక్కంపుమాతెలుగుగాఁ దోచరు.

చంద్ర—ఇదియేమో నాకును మహేంద్రజాలముగానే యు
న్నది. మనము భూతభూతుకి వచ్చియుండలేదుగదా? లేక విశ్వా
మిత్రుని మాయయై యుండువా? తాళుఁడు మేఘగర్జనమువలె దూర
మున నెవ్వరిదో గంభీరఘోషణము వినవచ్చుచున్నది.

హరి—(ఆలకించి) మాతెతలమాటలు విని దురాగ్రహము
చేత మండిపడుచు మనమీదికి వచ్చుచున్న విశ్వామిత్రుని కోప
వాక్యమువలెనున్నది వినుండి.

అందఱు—(చెవిలోగ్గి వినుచున్నాడు)
(తెరలో)

శా. ఏమేమీ! తనబంట్లచేత మిము రాజరీతి మొత్తించెగా?
యామూఁడు తపఃప్రభావమును నావంతేనియు న్నన్నవి

శ్వామిత్రుం దెలియం డెకం దెలియః నస్మచ్ఛండకోపాగ్నిచే;
భీమోద్యత్ప్రళయాగ్నిమీద శలభంబేమాక నుంకించెనే? 20-

సత్య—అవు నతఁడు విశ్వామిత్రుడే. నూతనలుపోయి నేర
ములు చెప్పి యాతనిని దీసికొనివచ్చుచున్నాడు. ఓరాజేంద్రా! మీరు
దైర్యము వహింపవలసిన సమయమిది. దూరభీతుతయు నానన్నధీర
తయు మహాత్ములకు సహజగుణములు.

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! గాధేయుఁ డెట్లుకోపప్రకంపమానుఁ
డయి మనదిక్కునకు వచ్చుచున్నాడో చూచితిరా? మీరించుకయు
సంచలింపఁగూడదు.

హరి—ఓసత్యకీర్తి! ఆవంకం జూడుము.

మ. కనుల నిప్పులు రాల నలైసలు రూక్షప్రాధి నీక్షింపుచున్
ఘనదండగ్రముతోడఁ బల్మఱును వీక శ్వేల తాటింపుచున్
వనదంష్ట్రీక్రియఁ బండ్లు దీలుచు జటాభారంబు తూఁగాడ గ్ర
క్కువ నేతెంచెడుఁ జూడు మాతఁ డదిగోఁగోపంబు రూపొందె

నా 21

అతఁడు మనమీదఁ గోపము చూపకమునుపే మనమిప్పుడెదురుగాఁ
బోయి భక్తిఁజూపి శాంతచిత్తునిఁ జేయుదము. దుర్వారమయిన
కోపాగ్నిని శాంతిజలముచేతనే యార్పవలయును.

చంద్ర—సలసలఁగాఁగుచున్న చమురులోఁబోసిన చల్లని
నీరువలెనే మనశాంతవచనములు కోపపరవశుడయి యున్న యా
తాపసుని మఱింత మండఁజేయునేమో! అయినను మనము శాంతత
విడువరాదు. శాంతాత్ములయెడఁ గోపముచూపి యాతఁడే దుష్టుఁడు
కానిండు. మన మెదురుగాఁ బోయి సాదాకాంతుల మగుదము.

విశ్వా—(ప్ర) వేళించి పండ్లు పటపటకొఱుకుచుఁ గన్ను
లెఱ్ఱచేసి నీతండ్రినిమిత్త మెంతో కష్టపడి నాతపస్సు ధారపోసి

క్రొత్తగా స్వర్గమును నిర్మించి నీజనకునికి బొందితో స్వర్గ మిప్పించిన
మేలునైనఁ దలఁపక యిప్పు డెంతపని చేసితివిరా? ఓరికృతఘ్నుఁడా!
(అని చేతిలోని యక్షమాలను గ్రిందఁబడవైచి కాలునేలఁజఱచు
చున్నాడు)

హరి—(ఎదురుగాఁజూచి పయిబట్ట మొలకుఁజుట్టుకొని
సాష్టాంగపడి) ఓమునిసార్వభౌమా! నమస్కారము.

విశ్వా—(తల కాలితో తన్ని) ఓరిపాపీ! ఈవఱకుఁజేసినది
చాలక యిప్పుడు నీశిరస్సుమోపి నాపాదములనుకూడ నంటుచేయు
చున్నావేమిరా? తొందరపడకు, నీవుచేసిన పాపఫల మిప్పుడే యనుభ
వించెదవు.

హరి—స్వామీ ! దేవరవా రింతయాగ్రహముచేయుటకు
దాసునియెడ నేమితప్పువచ్చినది? నవరత్నఖచితమయిన యీకఠిన
కాంచనకిరీటము సోకి దేవరవారి మృదుపాదము నొచ్చినదేమో
యని చింతిల్లుచున్నాను.

విశ్వా—ఓరిద్రోహీ ! ఇప్పు డొక్కపాదముమాత్రమేకాదు
నీదుశ్చరిత్రముచేత నాసర్వాంగములును నొచ్చుచున్నవి. నీవు మా
యాశ్రమమృగమును నొప్పించితివన్న దుఃఖముతోనే కోపాగ్నిరగుల
నీకిదిబుద్ధి కాదని చెప్పవచ్చుచుండఁగా నింతలో గోలుగోలున నేడ్చుచు
దారిలో వీరెదురుపడి గోరుచుట్టుమీఁద రోకలిపోటు వేసినట్లు
తమ్ముఁగొట్టించితివన్న పిడుగునంటి దుర్వార్తను నాచెవులవేసి రాజు
చున్న నాకోపాగ్నిని భగ్గునమండఁజేసిరాదు. ఆశ్రమమృగముల
హింసించు దుర్బుద్ధి నీకేలవుట్టినది? ఇల్లునోడలేని సాధుజంతువులను
తపోవనములుదూఱి సంహరింపుమని నీకునీగురుఁడుపదేశించినాఁడా?
ఁ. రాజులు మున్ను వేటలకురారె? మదించినదుష్టజంతులకా

దేజముచూపి కానలను దీప్తిశరంబుల గూవు మాపరే?

యాజననాథు లేయెడల నాశ్రమభూములు చొచ్చినీవ లెన్
నైజమదోద్ధతిన్ మునివనంబుల సాధున్ముగాళిఁ గూల్చి రే?

హరి—ఓతాపసోత్తమా! ఈవిషయమున నే నేపాపము
నెఱుంగను. బాల్యచాపలముచేత వీఁ డాడుకొనుటకయి నన్నాలేడిని
బట్టియిమ్మని వేడఁగా సామాన్యకురంగ మనుకొని తఱిమితి నేకాని
నేనప్పుడది యాశ్రమమ్ముగ మని యెఱుంగను. ఎఱుంగక చేసిన
యీయపరాధమును త్షమింపుఁడు.

విశ్వా—మృగమును గొట్టుట మన్న నెఱుంగక చేసితి నని
బొంకితివి. వేడవచ్చిన యీనిరపరాధిను లయినకన్నియలను గొట్టిం
చిన యపరాధము నేమని బొంకెదవురా? నీకీచక్రవర్తిత్వమువచ్చుట
యడవులలోఁ గందమూలాదుల నేఱుకొని తిని బ్రదుకు మావంటి
సాధులను బాధించుకొంటావా? శిరీషపుష్పకోమలు లయినయీముద్ద
రాండ్రను కఱకుకశలతో మోచు మన నీకు నోరెట్లువచ్చెను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఇక మాటలెందుకు? నేను జేసిన
వన్నియు నపరాధములే నేనపరాధములు లక్ష చేసినను శరణాంటిని
గనుక నన్ను మన్నింపుఁడు. శరణన్నమాత్రమున శత్రునకైననభయ
మియ్యవలెను. తన్నునఱకవచ్చినవారికిఁగూడ వృక్షమునీడనియ్యదా?
ఓడయామయా! శాంతింపుము, శాంతింపుము.

విశ్వా—శాంతిపరు లయినయాముషులు వేరు; మేమువేరు.
మమ్ము వారివలెఁ దలంపకుము. నీవు చంకదుడ్డును శరణార్థియు
ననుచున్నావు. ని విక లక్ష చెప్పినను నీమీఁద మాకు దయరాదు.
నాదుర్వారకోపాగ్నికి నిన్నిప్పుడు మిడుతనుజేసెదఁజూడు.

గాల—ఓబీదతాపసీ! మారాజు పెట్టివాడయి బలిమాలు
కొన్న కొలఁదిని నీవంతకంతకు బిట్టబిగిసి మిట్టెక్కుచున్నావు. దయా

లేశములేని ఈ నీ తపమెందుకు? జప మెందుకు? చదువెందుకు?
స్వాధ్యాయ మెందుకు? కాల్పనా,

చ, అరయఁగ నంతరాత్మను దురాగ్రహపాపమునుండి పాపి ను
స్థిరమతి నిష్కళంకముగఁ జేసినఁ గాక, జపంబు వల్కలాం
బరములు, మౌనమున్, జడలు, వహ్నులు, గృష్ణమృగాజినంబు
లున్

ఋగుఘః దపస్విచేయు నె? సమూలము వమ్మగుఁగాక యన్నియున్.

సత్య—ఓ గాలవా! పెద్దల నట్లనరా దూరకుండుము. ఋషులు
మాటలలోఁగాకను జూపినను గ్రియలలోఁ జల్లదనమునే కనఁబఱు
తురు. వీరి పలుకులు వజ్రకఠినము లయినను హృదయములు నవ
నీతకోమలములా.

గీ. కఠినముగ ముందు కోపవాక్యంబు లన్న
ఋషులు మేలు నెచేయుదురు రెండుఁ బిదప;
మొదల మేఘంబు లుఱిమినఁ బిదప నవియె
పానకురిపించు గాదె యీవసుధమీద.

24

విశ్వా—ఓరీ! విప్రీధమా! మమ్ము దయయెఱుఁగని
క్రూరులమని చెప్పసాహసించుచున్నావుగా! మాకోపమునకు బ్రహ్మ
దుద్రాదులయినను దలంతుచుండఁగా నీవెంతనిర్భయముగా మమ్ము
నిరాకరించుచున్నావురా? మాక్రోధవహ్నిని నీవును జవించుతువు
గాని నిమిషము తాళుము.

గాల—క్రౌర్యము మీవంటి మునివ్యాఘ్రములు చూపినప్ప
టివలె వ్యాఘ్రములు చూపినప్పుడంత బాధాకరముగా నుండదు,
వేడుకొన్నను నిరపరాధులమీఁద దయరాజేని, నిర్దయుఁ డయిన
యామనుష్యుఁడు కేవల క్రూరమృగమే. కాదు, కాదు. క్రూర
మృగమే పానికంటెను సహస్రగుణములు శ్రేష్ఠమయినది. నీ శైశ్వు

రింపులకు జడియుటకు నేనడవిలో ముక్కుమూసుకోని కూరుచుండెడు పశిష్టుడనుగాను, నన్నెవ్వనిగా భావించుచున్నావు? నీకంటెచు బది రెట్లెక్కువ నేర్చిన యాస్థాన పరిహాసకుడను జామా నేను.

హరి—మునిచంద్రా! తాను పరిహాసకుడనని యీ బ్రాహ్మణుడే చెప్పుకొనుచున్నాడు. అట్టి పరిహాసకు నవ్వులాట మాటలను మీరు పాటిగాఁ బట్టిరోషము చూపఁదగదు. కాలకూటవిషాగ్నినిమించెడు మీకోపానలమునకు బ్రహ్మాండదురుగు నాశఁజాలరన, మేమేపాటివారము? మీవంటిఘనులు పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మాస్త్రము వేయుదురా? కొడుకు లెప్పుడయిన బుద్ధితేక తప్పుచేసినచో, తండ్రి శిక్షచేసి రక్షింపఁదా? ఇక మీకు దయనచ్చునందాఁక మీ పాదములనుండి లేవను, నన్ను నీటముంచినను నాలముంచినను దేవరదే భారము. (అని మరల పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓమహాత్మా! మారక్షణభారము మీది. ఈతప్పు బుద్ధిపూర్వకమైనదికాదు. ఎఱుఁగక చేసినతప్పును మీవంటినత్వగుణప్రధానులయిన మునిసత్తములే క్షమింపకపోయినయెడల మఱి యెవ్వరు క్షమింతురు?

విశ్వా—(శాంతతతో) ఓరాజేంద్రా! పాదములమీదనుండి లెమ్ము. ఋషులకెప్పుడును దీర్ఘరోషము గూడదు. నీవిప్పుడు పశ్చాత్తాపముగలవాడవయి భార్యాపుత్రులతో మాపాదములమీఁదఁ బడి యింతగాఁ బ్రార్థించుచున్నావు గాన నీదీనత్వమును జూచి కరుణించి నీయపరాధముల నన్నిటిని మఱచిపోవుచున్నాము. నీకు మా యెడల నిజమైనభక్తి యున్నయెడల, నీవుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా మాకూతులైన యీమాతెలను వరించి మాకు మనఃప్రీతిచేయుము. నిన్నిప్పుడు క్షమించెదము.

హరి—(చేతులు జోడించి నిలిచి) సర్వధర్మవిధులయిన జేవ
రవారికి నేను ధర్మములు చెప్పనంతటివాడను గాను, ధర్మతత్త్వము
లన్నియు మీకుఁ గరతలామలకములయి యుండును. లోకములో
మీరెఱుంగనిధర్మములు లేవు. అట్టి సకలధర్మవేత్తలయిన మీరే
ధర్మవిరుద్ధమయిన యీపని చేయుమని నియోగించుట యర్హమగునా
నామనసుకనిపెట్టవలెనని మీకిట్లానతిచ్చి యుండుదు. కానివర్ణాశ్రమ
ధర్మపరిపాలన పనులయిన తమము మానఃపూర్తిగాఁ బనిచియుండదు.

విశ్వా—ఏమి? నీవేమాకిప్పుడు ధర్మోపదేశివుగా, గనఁబడు
తున్నావు! నీకుమాకంటెను ధర్మము లెక్కువ తెలియునుగా? నీవు
సుఖపడగోరుకువేని, అన్యచింతమాని వీరిని వరింపుము. మామాట
దాటక వీరి నిప్పుడు చేపట్టితివా, నీతండ్రికివలెనే నీకును బొందితోనే
స్వర్గలోకసుఖమును గలిగించెదము.

హరి—ఓమునివగ్యా! ధర్మబాహ్యమయిన కార్యమును
గురువు విధించినను జేయఁగూడదని మీవంటిపెద్దలు చెప్పదురు.
ఇక నామనోనిశ్చయమును వినుఁడు, కలధర్మమును మీటి పొందు
స్వర్గసుఖముకంటెను ధర్మమార్గము నవలంబించుట చేత లభించెడు
సరకదుఃఖమయినను నాకుఁ బరమప్రియము. నాకున్న రాజ్యమును
సర్వసంపదలను విడువుమన్నను విడుతునుగాని ధర్మముమాత్రము
నేనెన్నఁడును విడువఁగలవాడను గాను. మీరిక సన్నేమి చేసినను
జేయుఁడు. ఇవిగో నాయుర్ధమును దేశమును మీయధీనములు.

విశ్వా—నీప్రతిజ్ఞకు మేము సంతసించినారము. నీవు సత్య
సరస్వతివి. నీవిప్పుడన్నమాట తప్పఁగూడదు. ఏవీ నీరాజ్యమును
ధనమును సర్వమును మాకు ధారపోయిము. మేమింతటితోఁ దృప్తి
పొంది యాశ్రమమునకుఁ బోయి రాజ్యసుఖమునయిన ననుభవింపు
చుండెదము.

హరి—(చంద్రమతివంకఁజూచుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓపాణేశ్వరా! మీరనుమానింపక వెంటనే మీ రాజ్యమునుమిగిలిన సర్వస్వమును యాచకోత్తముఁడయిన యీముని సత్తమునకు ధారాదత్తముచేయుఁడు. మీధర్మపత్నియు యుండి నేనుమాత్రము మీసత్యమునకు ధర్మమునకును భంగము గలిగింతునా?

హరి—ఓమునిచంద్రా! ఈభూమి మొన్నమొన్నటిదాక మీ కేలినిస్సారమని విడిచిపెట్టినదేకాని క్రొత్తదికాదు. దీనినిమరల ననుభవింపవలెనని మీకుఁ గోరికపుట్టినయెడల మీరాజ్యమును మీరు మరల గ్రహించి నన్నుగృతార్థుని జేయుఁడు.

విశ్వా—నీ చమత్కార వాక్యము లింతటితోఁజాలును. ఈ తేనెమాటలకు మోసపోవువా రిం దెవ్వరును లేరు. ఇంక జాగు చేయక ముందుగా నీసర్వసామ్రాజ్యమును మాకు ధారపోసి తరువాత మఱి మాటాడుము.

హరి—పాత్రదానముచేత నేను ధన్యుఁడనగుచున్నాను. ఇదిగో స్వీకరింపుఁడు. గాలవా! ఆజలకలశ మిటు తెమ్ము.

గాల—(ఇచ్చుచున్నాఁడు)

హరి—(పుచ్చుకొని) అస్మత్కలసామ్రాజ్య ధనకనకవస్తు వాహనాని శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం ధారాపూర్వకం బ్రాహ్మణాయ తుభ్య మహం సంప్రదదే నమః. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(గ్రహించి) ఓరాజేంద్రా! నే నిప్పుడు కొంతవఱకు సంతృప్తాంతరంగుఁడయినాను. మీశరీరములయందున్న యాయాభరణములుకూడ నీవు మాకిప్పు డిచ్చిన సర్వస్వములోనివే గనుక నీ యలంకారములును నీభార్యాపుత్రుల యలంకారములునుగూడ నిప్పించి మమ్ము సంపూర్ణసంతోషులఁజేయుము.

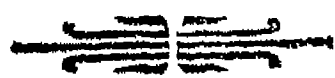
హరి—నేను ధన్యుడ నగుచున్నాను. ఇవిగో బుచ్చుకొనుడు.
(అని తీసియుచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర లోహి—(తమనగ లిచ్చుచున్నాడు)

విశ్వా—(పుచ్చుకొని) ఇది యంతయు సరేకాని మేమయో
ధ్యకుఁ బోయిన తరువాత నీచుంత్రులు మొదలయినవారు మమ్ముఁ
జేరనీక తఱిమి రాజ్యమియ్యకపోయిన యెడల, మేమేమి చేయఁ
గలము? నీ విప్పుడు మాతోఁగూడ స్వయముగా వచ్చి రాజ్యము
మాకిప్పించి తరువాత నీయిచ్చవచ్చినచోటికిఁ బొమ్ము.

హరి—స్వామి! అంతకంటెను నాకుఁ గార్యమేమున్నది?
మీచి తమవచ్చినట్లు చేసెదను. పట్టణమునకుఁ బోవుదము విజయం
చేయుడు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

తృ తీ యాంకము

రంగము—అరణ్యచూర్ణము

[చంద్రమతీ లోహితాస్య సహితముగా హరిశ్చంద్రుఁడును,
జనమిత్రుఁడు కామపాలుఁడు మొదలయిన పోదులును
ప్రవేశించుచున్నాడు]

హరి—ఓపాగజనులారా! ఈయరణ్యచూర్ణములయం దింకను
మీరెంతదూరము నాతోవచ్చెదరు? నాప్రార్థన విన మీరిక్కడ
నుండి మరలుడు.

జన—(కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు) ఓ మహారాజా! చిన్న
నాఁడు కన్న తల్లిదండ్రులను మఱచిపోయి తల్లియు, దండ్రీయు జాట్ల

ములును సమస్తమును మాకునీవే యనుకొని, కలలోను గప్టము
లన్నమాట యెఱుంగక చిరకాలమునుండి మేము తల్లిచాటుబిడ్డల
వలె మీపాలబడి సుఖంపుచున్నాము. అట్టిమే మిప్పు డెల్లు మిమ్ము
విడిచి మరలి పోగలము? మేమును మీసాదసేవ చేయుచు మీనెం
టనే వచ్చెదము.

కామ—ఓ సార్వభౌమా! అనాథులమయిన మమ్మెవ్వరికొప్ప
గించిపోయెదవు?

చ. తడవుగఁ జిల్కలం బెనిచి దాదుణలీలను గండు బిల్లికిన్
గడపట నప్పగించి చనుకై వడి, మమ్మిటు లింత కాలమున్
గొడుకులకన్న నెక్కుడుగఁ గూరిమి నారసి మీరిప్పుడీ
చెడుమునివాతఁడ్రోచినఁ జెల్లునె నిర్దయచృత్తి నక్కటా!

చ. నిలువఁగ నీడయున్ గుడువనిచ్చుఁ దిశ్యునిపండ్లునిచ్చి, గా
డ్పులకును నెండవానలకుఁ బ్రోపయి ప్రాపయియున్నవృక్షమున్
దొలఁగినిమేషమేని ధృటిదూలక పక్షులు నిల్వఁ జాలునే?
పలుకు లిఁ కేల? దిక్కటిన పక్షులమే యయినార మియ్యెడన్.

ఇన్ని వాళ్ళును గప్టపాటన్న నెట్టిదో యెఱుంగక మీచాటున
బ్రతుకుచున్న గంగిగోవులవంటి మమ్మాదురాగ్రహశీలుఁ డయిన
మునిశార్దూలునిపాల విడిచిపోవ మామీఁద మీకింతకరుణయేల
లేకపోవలెను?

హరి—ఓ పౌరజనులారా! మిమ్ము సేనుదయలేక విడుచు
కున్నానని మీరెప్పుడును శ్వప్నమందును జింతింపఁబోకుఁడు. ఈ
విశ్వామిత్రుఁడు తపోధనులలో నెల్లను బరమపవిత్రుఁడు; విశుద్ధచరి
త్రుఁడు. ఈమునిసత్తమునిమహత్వ మెఱుంగనివారగుటచే మీరీ
లాగునఁ దెలియనిమాటలుపలుకున్నాడు. ఈతఁడుపూర్వముచిర కాలము
సకలజనరంజకంబుగాఁ బ్రజాపాలనముచేసినమహానుభావుఁడు. ఈయన

సత్పరిపాలనముచేత మీరును ముందత్యల్పకాలములోనే యనంత సౌఖ్యముననుభవింపుచు నన్నమఱనఁగలరు. నిర్విచారముగా మీరు మీయిండ్లకుఁబొండు.

జన—అకారణముగా రాజ్యమంతయుఁబుచ్చుకొని, నగలపహరించి, కట్టబట్టలతో నరణ్యములకు సాగనంపి, మీవంటిపరమ సాధువులకే యింతలేసియపకారములుచేసిన మహాత్ముఁడు మమ్ము మాత్రముసంరక్షించి మాకుపకారము చేయునన్న మే మెట్లునమ్మగలము? గోహింసకు సంకోచింపని క్రూరవ్యాఘ్రము మేకలనుమేపి కాపాడునా! మాకీవట్టిభ్రమలు కల్పించి యడియాసలు పెట్టక మమ్ము మీవెంటఁ గొనిపొండు.

కామ—ఓ మహారాజా! సాధుభాధకు వెనుదీయని యాయన దయాగుణమును మావద్దఁ జెప్పఁబోకుము. మీధనకనక వస్తువాహనాదులకు క్రూరచిత్తుఁడయి కయికొన్న యీతనికి దయయెక్కడిది? సర్వసంగపరిత్యాగినని యడవులలోఁ దపస్సు చేసెడి యీతని కీ యిహలోకసంపద లేలకావలసి వచ్చెను?

చ. ఒనరుగృహాదిభోగములు యోగములే? ప్రతివృత్తివ్రేల్పు నిం

ధనములె యాధనంబులు? రణన్మణిభూషలు వేడఘోషలే?

మొనసినపూవుదోటలు తపోవనవాటలె? రాజ్యమాజ్యమే?

మునికి నివేల భూవిభవముల్? వెత పెట్టఁగఁ గాక సాధులకా. 3

హరి—ఓపౌడలారా! పెద్దలను మీరట్లనఁగూడదు. మహాత్ముల చిత్తవృత్తులు మనవంటివారికి విదితములు కావు. మమ్ముఁ కృతార్థులను జేయఁదలఁచియే వారీధనకనకాదిసంపదలు స్వీకరించిరి కాని, ముముక్షువు లయిన తమకుఁగావలసి కాదు.

క. జనకులు నగ లిడఁ గొడుకుల

కును జెవుల న్నొప్పి యెత్తఁ గుట్టించుగతిన్

|| ౩ ||

నను ధన్యుని జేయ నె యీ

ఘనుఁడును గష్టములు నాకుఁ గల్పించుఁ జూడీ.

4

ధనముపోయినప్పుడేపురుషుని యోగ్యతలులోకములోఁ దెలియనగును. కాఁబట్టి నాధన మాతఁడు గ్రహించుట నామేలుకొటకే. ఇకముందు నేను మీకందఱకును నాస్వచ్ఛగుణముతో నగపడుదును.

చ. వినుఁడు ధనంబు భీరులను వీరులఁ గాఁగను దోఁపఁ జేసెడున్;

ఘనతరబుద్ధిమంతులఁగఁ గన్పడఁ జేయును బుద్ధిహీనులన్;

బనుపడఁ దోఁపఁ జేయు గుణవంతులఁగా గుణహీనులన్; సదా

జనులను మోసపుచ్చి ధనసంపద చిత్తము మత్తుగొల్పెడున్. 5

ఇట్లు మోగుము చేయని నొక్కబీదతనమే.

చ. కనకము శుద్ధ మౌటయును గల్గిషమాషిత మౌట తిన్నఁగా

ననలముచేతనే యెఱుఁగ నయ్యెడుకై వడి, భూమిలోపలన్

జనుఁడు విశుద్ధుఁ డౌటయు నిజంబుగఁ దాఁ గలుషాత్ముఁ డౌటయున్

వినికిడి చేయు స్పష్టముగ బీదతనంబె జగజ్జనాళికిన్.

6

జన—దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లు పేదవారిని మంచివారినిగఁ జేయలేకపోయినను మంచివారినిసహితము చెడ్డవారినిగాఁదోపించెడి దుర్గుణ మొకటి బీదతనమునందఁగూడ నున్నది. కాఁబట్టి బీదతన మెప్పుడును మంచిదనరాదు.

చ. సిరులు తొలంగినన్ సఖులు చేరదు; చేరువ రారు బంధువుల్;

కరముఁ దిరస్కరించుఁ గులకాంతయు; లోకులు సద్గుణంబులన్

సారిదిని దుర్గుణంబులుగఁ జూతురు; పేదరికంబుకంటెఁ దా

మరణమెశ్రేయ మంచుఁ బలుమాఱును నేమదిలోదలంచెదన్. 7

క. జీవించినంత కాలముఁ

దా వేదనలన్ ఘటించు దారిద్ర్యమిలన్;

చా వన్న నొక్కనిమిషమె

యావేళను బాధ ప్పెట్టు నవనీజనులన్.

8

హాని—నీవన్నమాట కొంతపడుకు సత్యమే కాని చూడజనులవలన గౌరవము పోవు నని బీదతనము వచ్చినంతమాత్రముచేత నెవ్వరును సిగ్గు పడవలసిన పని లేదు. లోకములో ధనికుఁ డన్న స్థిరమయిననీతిసంపద గలవాఁడే కాని చంచల మయిన కాంచన సంపద యున్నవాఁడు కాఁడు. బీదవానియొద్దనున్నను ధనికునియొద్ద నున్నను నీతి యెప్పుడును నీతియే. దానిగౌరవముదానిదే.

ఉ. నీతికి హేమభూషణమణిప్రకరంబుల వన్నె రాదిలక;

నీతికి వన్నె పోదు ధరణికి వెలమూలినచింపిగుడ్డలక;

నీతికి గౌరవం బెపుడు నిప్పుఁ జూచి సహజంబుగానె; వి

ఖ్యాతిగ నీతివర్తనము నందఱు మానక యుండఁగానలెన్. 9
ఈరీతిగా బీదతనము వచ్చినందుకు నేను లేకమును జింతపడనుగాని ఇంక నతిథులును నభ్యాగతులును మునుపటినలె నావలన సత్కారమును గానక శూన్యమయిన నాగృహమును జూచి యుస్సురని పోవలసినవా రగుదురుగదా యని మాత్రము విచారపడుచున్నాను.

జన—ద్యూతాదులచేతఁ గాక యోగ్యదానముచేత ధనము కోలుపోయిన మీరంతగాఁ జింతిల్లవలసిన పనిలేదు.

క. సరి లేని దానమహిమక.

సిరులం బోఁగొట్టుకొన్న శ్రీమంతుఁడొగిన్

ధరలోన సానఁ బట్టిన

వరరత్నముఁ బోలి మిగుల వన్నెకు నెక్కుక.

10

అయినను దారిద్ర్యము మిక్కిలి దుస్సహమయినదే. అందు లోను గట్టపడి నుఖపడవచ్చునుగాని నుఖపడి కట్టపడుట మిక్కిలి దుర్భరము. కటకటా! మహారాజపదవినుండి నిరుపేదతనము నొంది మీరీకష్టముల కెట్లు సహింపఁగలుగుదురు? ఋషి వేషముననున్న క్రూరచిత్తుఁ డయిన యాకిరాతుఁడు నిర్నిమిత్తముగా మీకిట్టిపాట్లు తెచ్చిపెట్టెనుగదా?

హరి—ఓజనమిత్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని బరోక్షమున నిండింపఁ బోకుము. అమహర్నియే యిప్పుడిక్కడఁ బ్రత్యక్షమయిన పక్షమున మీ గతి యేమి గావలసియుండును?

(తెరలో విశ్వామిత్రుడు)

ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదు మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ
వోకలుపాత్మ! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
పాకర! విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁ జూమి విషాభమై. 11

జన—విశ్వామిత్రుడు రాద్రాకారముతో నిక్కడ కే వచ్చుచున్నాడు. నేనిప్పు డన్నమాట విని యుండఁడుగదా!

హరి—ఓపాదులారా! విశ్వామిత్రునికంటఁబడకమును పేమిదు చాటిపొందు. మీ వ్యర్థప్రయత్నములు మాని యిల్లు చేరి సుఖింపుఁడు. పొందు.

జన—ఇకములు గుడువుఁ డని విధి మానొసట వ్రాసిపెట్టగా, మే మెల్లు పోకుండఁగలము! అమ్మా! చంద్రమతీ! మేము పోయి వచ్చెదము. మమ్ముమరచిపోకుము. ఇన్నాళ్ళను మిమ్ము మాకన్న తల్లివలెఁ జూచుకొని మీ చల్లదనముచేత మీచాయను సుఖించుచుంటిమి. దైవమోర్వలేక మాకిప్పుడాభాగ్యము లేకుండఁజేసిరాఁడు. (అని యేడ్చుచు బోరులు పోవుచున్నారు.)

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడును శిష్యుడగు సక్షత్రకుడును
బ) వేళించుచున్నారు.]

విశ్వా-ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెదు మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ
వోకలుపాత్మ! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే
నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్తమోరి దో
పాకర! విప్రవిత్త మపహర్తలఁ జంపుఁ జూమి విషాభమై 12

నేను మఱియెవ్వఁడను గాను! విశ్వామిత్రు డను జమా! నాసామ్ము నీకు దక్కినదనుకోకు.

హరి—ఓమునికులతిలకా! ఇదియేమి? నేను నాసామ్రాజ్యమును వస్తువాహనములును సమస్తమును మీ కే సమర్పించి పట్టపగలు కట్టుబట్టలతో లేచివచ్చుచున్నను మీధన మపహరించినాఁడనని నా వెంటఁ బడుచున్నాడు!

విశ్వా—ఏమీ! ధనరాజ్యమదాంధత! నాఁడు మాకు యజ్ఞార్థము ధనమిచ్చిన మాటకూడ నీవప్పుడే మఱచిపోయిరావుగా! ఆధన మప్పుడు మేము నీయొద్దనే, యునిచిపోలేదా? మాధనమును మరల మాకప్పగింపక పాటిపోవుట నీకు న్యాయమగునా? మేము పరాకుపడినను నీవు మాకు స్మరణకుఁ దేనక్కఱలేదా?

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! లేనిపోనియప్పు నామీఁదబెట్టి యన్యాయముగా నన్నిట్లు చిక్కులుపెట్టుట మీకు ధర్మముకాదు. మీయజ్ఞమునిమిత్తము నేనిచ్చెదనన్నసామ్ము మీకింతకు మునుపప్పగించిన ధనములోనే యున్నది.

విశ్వా—ఏమిరా! నీకండక్రొవ్వు! నీవన్యాయమున కొడిగట్టి యెదురుకెదురు మేమే న్యాయము తప్పినవార మయినట్లు చెప్పుచున్నావు! నీవు మొన్న యరణ్యములో నీవద్దచున్న సర్వస్వమును నాకు దానమిచ్చి నప్పుడు దానవాక్యములో నే నప్పుడుదాచనిచ్చినధనము తక్కఁ దక్కినదానినిమాత్రమే యిచ్చినానని చెప్పినావా? ఈధనము నిమిత్తమయి నీ వేల బొంతులుపలికెదవు? ఇంతకన్న నాకు దానమే యియ్యలేదని చెప్పరాదా? నీవట్లు బొంకినపక్షమున నీవద్ద నేను దాచుకొన్నధనమంతయు విడిచిపెట్టుటయే కాక నేఁడు నీవద్దగైకొన్నరాజ్యమునుగూడ నీకిచ్చివేసి నీ నీ గోచిపాతతో లేచిపోయెదను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఈరీతిగా విపరీతార్థకల్పనము చేసినచో నే నేమియు మీయెదుట బదులు చెప్పజాలను. మీకుఁ బుచ్చుకొనుట న్యాయమని తోచినపక్షమున మీధనమునుమీకు నాతలతాకట్టుపెట్టియైనను, నెలదినములలో సమర్పించెదను. అంతేకాని ప్రాణము పోయినను నాజిహ్వా యసత్యమెప్పుడును బలుకదు. నాతండ్రి సత్యవంతుడు; సత్యమే నా కతఁడు విడిచిపోయిన ఋఖ్యదాయము. జంగమస్థావర రూపమయిన నాపితృధన మంతయుఁ దృణప్రాయముగా మీకు విడిచితినిగాని మీవంటివారు పదివేలుపచ్చి యాచించినను పీడించినగూడ సత్యరూపమయిన యీపితృ ధనమును నేను విడువఁ గలవాడను గాను.

విశ్వా—మేమిన్నీ మాటలవారముగాము, మాకు న్యాయముగా ధనమురావలసియే యున్నది. మేము శాంతిధనుల మయిన మానుల మగుటచేత నిన్ను నిర్భంధించి క్రౌర్యము చూపలేము. నీవు కోరినట్లు ముప్పది దినములును గడు విచ్చినారము. మా శిష్యులలో నెల్లను సదాచారుఁడయినయీమునికుమారుని మీవెంటఁ బంపుచున్నాము. మాధనము నీ వీతనిచేత నిచ్చి పంపివేయుము.

నక్ష—ఓగురువర్యా! నాబత్తెముమాట చెప్ప మటచిపోయినారు.

విశ్వా—నేనుజెప్పనక్కరలేదు. ఉచితజ్ఞుడై నయీతడే నిన్నుసంతోషపెట్టును.

హరి—ఓమునిసార్వభౌమా! అనుగ్రహించి మమ్మింతటితో విడిచిపెట్టుము. మితిదినములలోపల మీ ధనమును మీకు సమర్పించుకో లేకపోయినయెడల మమ్మువిక్రయించియైన మీరుమీవిత్తము రాబట్టుకోవచ్చును.

విశ్వా—నీ వేది చెప్పినను దానికెల్లను మే మొప్పుకొను చున్నాము. ఈబాలుడు నాప్రియశిష్యుడు; ఈతని పేరునక్షత్రకుడు. ఇతడు కొంచెము కోపస్వభావుడు. మీరు వీనిపడుషభాషణములకు రోషపడక కూడగట్టుకొని రావలెను. ఇతడు బహుసుకుమారుడు; ఎన్నడును మార్గాయాసమున కోర్చినవాడుకాదు. వేళపట్టున వీనికన్నపానాదు లిచ్చి వీనిని మీరెట్లాదరించెదరో ! నేనుబోయి వచ్చెదను. (అని విశ్వామిత్రుడు బోవుచున్నాడు.)

హరి—ఓచునికుమారా! నీవు ముందు నడువుము. మన మిప్పుడు బయలుదేరి యీమార్గంబునఁ గాళికాపురమునకుఁ బోవు దము. ఓప్రాణేశ్వరీ! నామూలమున నీకెంతదురవస్థ తటస్థించినది! ఆగర్భశ్రీమంతురాల వయిననీవిప్పు డీకటికి నేలను ముండలోను నడువవలసినదా నవయినావుగదా? (అందఱు నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—ఓప్రాణవాధా ! నానిమిత్తమే మీరెంతనూత్ర మును విచారింపఁబవితేదు. మీతో నుంటచే నాకిక్కడ సుఖముగానే యున్నది. మహారాజ్యభోగ మనుభవించిన మీరిట్లు దివ్యభవన ములు విడిచి మహారణ్యములలో సంచరించుచు నెల్లుకష్టపడఁగలరా యని మాత్రము నామనస్సు భేదపడుచున్నది.

హరి—(కన్నీరునించుచు) పరిచారికాశతములు సేవచేయ, సదా యంతఃపురములయందుండి, ఎండకన్నును నెఱుఁగకుండెడి నీది కాని నా దేమి కష్టము? నీవు నాతో నెక్కడనుందువో నాకదే దివ్య భవనము; నీవు లేనిచోటే నాకు మహారణ్యము.

చ. అసవరతంబు ప్రాణపద మైనపదార్థముఁ గూడి యుండినన్
వనమును మందిరం బగు; విపత్తులు సారసుఖప్రదంబు లౌ
తనప్రియవస్తువున్ విడిచి దవ్వుగ నుండెడివాని కాత్మఁ
విను సుఖ మియ్యఁజాలరు భువిం దనప్రాణమె భారమాఁజుమీ.

అయ్యో! నీకష్టములకుఁ దోడు నాకష్టములనిమిత్తమయి
కూడ దుఃఖపడుచున్నావుగదా!

సీ. పికనాదముల కింత భీతిల్లిపటచెదు

పులులయాద్యుల కెట్లు నిలిచెదీవు ?

విరిదోటలో నింత విహరింప నలసెను

నట్టడవుల నెట్లు నడచెదీవు ?

శశి కాంతములపై నె చరణముల్ కందును

మొనరాళ్ళపై నెట్లు మోపెదీవు ?

పసిడిమేడలమెట్లపయి నెక్కనోడెద

విచటిమెట్టల నెట్లు లెక్కెదీవు?

గీ. అలరుదీఁగె యింత తొలఁకఁద్రోయఁగ లేవు

పాటుసొదల నెట్లు దూతె దీవు?

కేళిశుకముఁ దడవు కేలఁ దాల్చుఁగ లేవు

కొడుకు నెటు వహించి నడతు వీవు?

14

కటకటా! ఈశ్వరునకును మనమీఁద దయలేదుకాఁబోలును!

చంద్ర—ఈశ్వరునకు మనమీఁద దయయున్నదని మన
గురక్షణనిమిత్తము కత్తులును గటారులును దెచ్చి యిచ్చునా?
మనయెడల నాతని కనుగ్రహ మున్నందుననే మన కాయఁడు నీతి
పథమునుండి మరల మంచిబుద్ధిని దయచేసినాఁడు. ఆబుద్ధిని
యెప్పుడును మన మాయుధముగా నుంచుకొని ప్రవర్తించితిమా
రాళ్ళమీఁదఁ బరున్నను సుఖనిద్ర పొందుదుము. ఓప్రాణవల్లభా!
ఇవి కష్టములని తలఁచి యేల చింతిలెదరు? ఈశ్వరుఁడు మనకు
మనస్థైర్య మున్నదో లేదో పరిశీలించుటకయి యేర్పరచిన శోధనలే
కాని యివి వేఱు కావు.

హరి—అవు నవును. నీవు చెప్పినది పరమసత్యము. ఆపదలు లేని సుఖదినములకుండు మనుష్యుని యోగ్యతను దెలిసికొనుట కవకాశ ముండదు.

ఉ. ఆపద లొక్కటం దగులునప్పుడె ధీరుఁడు సుస్థిరుం డగున్;

కాపురుషుండు కష్టమాల గాసిలి నిర్విక సంచలించెడున్

దాపునఁ దీవ్రచూరుతము దందడి ముట్టిన, బెండు నిర్విగా

నోపక పాటుచో నిలిచి యుండవె ద్రూఁకులు సుస్థిరంబులై? 15

నక్ష—మీరు మహాపండితులవలె ధర్మోపన్యాసములు చేయుచుఁ బెండ్లినడకలు నడుచుచున్నాడు. నాకుఁ గ్రింద కాళ్ళు కాలుచున్నవి; పైని నెత్తిచూడుచున్నది. నేను మిమ్ము వదలి ముందయినను నడువవల్లఁగాదు. మీరునాకు గుదెకఱ్ఱలవలెఁ దగులు కొని నాకాలు సాగనీకున్నాడు. మీసుకుమారత యంతయు నామొద్దనే కనబటుప నక్కఱలేదు. నాలుగడుగులు వేగిరము పెట్టుఁడు. ఇంతలోనే మీకాళ్ళు నొచ్చిపోవు.

హరి—ఓమునికుమారా! కోపపడకుము. మున్నెప్పుడును వీధిలోఁగాలుమోపియెఱుఁగని యీకోమలి పిల్లవాని నెత్తుకొని నడవలేక మెల్లఁగా నడుచుచున్నది.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇదిగో నేనునడుచుచున్నాను. మీరునానిమిత్తమయి మెల్లఁగా నడువవలసిన పనిలేదు. వేగిరము కాలు సాగనిండి. అయ్యో! నాకాళ్ళ కీరాళ్ళ ముళ్ళవలె గ్రుచ్చు కొనుచున్నవి. (కాలు చూచుకొని) నాయజకాలి నెంతలేసిపోక్కు లెక్కినవి! పిక్క లంతకంతకు లావయి నొచ్చుచున్నవి.

హరి—ఓప్రాణనాయికా! నీవెండబడి మిక్కిలి యలసినట్లు న్నావు. నీమొకము వాడుపాటినది; చెక్కులఁ జెమ్మటలు కాలువలు కట్టుచున్నవి. లోహితాన్యు నొకసారి నాచేతికిమ్ము. కొంచెము దూరము నేనెత్తుకొని నడిచెదను.

నక్ష—(తనలో) ఈసమీపమున నెక్కడను నీళ్ళు దొరకవు నేనిప్పు డలసినట్టు నటించి, త్రాగుటకు నీరుతెచ్చని యీతనిని మఱింత చిక్కలుపెట్టెదను. (మిట్టసేలను గూలఁబడి నిట్టూర్పు విడిచి) ఓరాజా! నేనొక నడుగుదూర మయినను నడువలేను. దాహముచేత దేహము తాప మొందుచున్నది; కాళ్ళు తేళ్ళు కుట్టినట్టు మందుచున్నవి; నో రెండుకొనిపోవుచున్నది; నానాలుకను తడిలేదు; నా దురవస్థ నీతోఁబూర్ణముగాఁ జెప్పకొనుటకు నోటమాటకూడా రాకున్నది. (హీనస్వరముతో) ఓమాలదైవమా! సన్నీయడవిలో దిక్కుమాలిన చావుచావుమని విధించితివా? ఓతల్లీ! నేనొక నిన్నుఁ జూడను గాఁబోలు! ఓగురువర్యా! ఇక మీకు శుశ్రూష చేయు భాగ్యము నాకు లభింపదు.

హరి—ఓఋషిపుత్రా! అద్దైర్యపడకు. నేనిప్పుడే పోయి యెందైనను మంచిసీరు వెదకి తెచ్చి నీదప్పి తీర్చెదను. దైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—(తడఁబడుచు) ఓరాజా! నీవు మరలి వచ్చినదాఁక నాప్రాణములు నిలువవు. నామన స్సిప్పుడు వృద్ధురా లయిన నా తల్లిమీఁదికి బోవుచున్నది. నాతల్లికి నే నేకపుత్రుఁడను. నీవు నా కియ్యదలఁచిన బత్తెమును బుత్రశోకముచేత విలపించుచుండెడు నా తల్లి కిచ్చి యోదార్పము.

హరి—అయ్యో! ఊరుచేరకుండ మునికుమారుఁడు దారిలోఁ బడిపోయినాఁడుగదా! ఎంత ప్రమాదము సంభవించెను! ఇప్పుడితని నొక్కయూరుచేర్చి రక్షించు నుపాయ మేది?

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! మీ రక్కడ విచారించుచు నిలుచున్న కార్యములేదు. అలర్యమయిన నితఁ డేమగునో! మీరు శీఘ్ర

ముగాఁ బోయి యెందైన వెదకి నిర్మలాదకములు తెచ్చి బ్రహ్మ
హత్యాదోషము రాకుండ నీతనిప్రాణములు నిలుపుఁడు.

హరి—ఇదిగో నే నుదకమునిమిత్తము పోవుచున్నాను. నేను
వచ్చినదాక నీ వీతని కుపచారములు చేయుచుండుము. (అని పోవు
చున్నాఁడు)

చంద్ర—(పైటచెఱఁగుతోవినదచు) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా!
నీవు వ్యసనపడఁబోకు. ఈ మహారాజుగా రిక్కడ నున్నట్టే నీకు
కొనివచ్చి నీకు దాహశాంతి చేయుదురు. ఆయన వచ్చులోటల నీవే
పండు తినుము. (అని యొక నారింజపండ్తోలిచి తొనలిచ్చుచున్నది)

నక్ష—(తొనలు తిని లేచి కూర్చుండి) అమ్మా! ఈఫల
రసముచేతను నీవచనామృతముచేతను గొంతవఱకు దాహశాంతియై
మరల నానోట మాటవచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణసేవచేత మిక్కిలి
పుణ్యము గలదు. నాకాళ్ళు నొచ్చుచున్నవి. కొంచెము సేపుపట్టుము.
(అని కాళ్ళు చాచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కాళ్ళు పిసుకుచు) ఓవిప్రోత్తమా! కొంచెముప
శమనముగానున్నదా?

నక్ష—ఓపతివ్రతాశిరోమణీ! నీయనుగ్రహముచేతఁ బ్రాణ
ములు మరల మెల్లగా నాదేహము నిష్పడు చేరుకొనుచున్నవి. నీవు
దొడ్డయిల్లాలవు. ఆజన్మశ్రీమంతులయిన తల్లిదండ్రులకడుపునఁబుట్టి,
మహారాజునింటఁ జొచ్చి, కష్టము తెట్టివో యెఱుంగక నిత్యసుఖము
లనుభవించుచుండెడు నీభర్తమూలమున మహారణ్యములలో దుస్స
హకష్టములు పొందవలసినయోగము సంభవించినదికదా! అయ్యో!
నీవెంత యభాగ్యురాలవు?

చంద్ర—ఓయి వెట్టిబ్రాహ్మణుడా! నీవు తెలియనిమా
టలు చెప్పుచున్నావు. పెసిమిటితోఁగూడ నుండుటవలన నాకీకష్ట

ములు కష్టములుకావు. మహారాజకూతురయినను భర్తకు బరిచారికయేనుమా ఈయరణ్యములకిట్లు రాబట్టియేస్వయముగాభర్తకు సేవచేసెడుభాగ్యమిప్పుడు నాకు లభించినది. నేనెంతమాత్రముభాగ్యహీనురాలను గాను, వేయి యాపదలు వచ్చినను నీతి తప్పక ప్రవర్తించెడు సద్భర్త పూర్వపుణ్యముచేత నాకు లభించుటచేత, ఇల్లాండ్రలో నన్ను మించిన ధన్యురాం జెప్పవలెను లేదు.

నక్ష—అమ్మా! నీవు నావిషయమయి మిక్కిలి శ్రమపడుచున్నావు. నీయవస్థచూడగా నాకు జాలియు దయయు బుట్టుచున్నవి. బ్రాహ్మణసేవ యెప్పుడును నిష్ఫలము కాగూడదు. నీవును నీవుత్రుడును నావెంట రండు. నేనువిశ్వామిత్రుని కాళ్ళను గడుపును బట్టుకొని బతిమాలి యొప్పించి నీకొమారునికి బట్టాభిషేకము చేయించి మీరాజ్యమును మరల మీకిప్పించెదను. నీభర్త విషయమయి చెప్పిన యెడల మాగురువు నామాట వినునో వినకపోవునో కాని నీకుమారునివిషయమయి నామాట తీసివేయజాలదు.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మచారీ! ఇప్పుడు నీవుచెప్పిన జెప్పితివి కాని యికముం దెప్పుడును నీవు నాతో నిటువంటిప్రసంగములు చేయజోకు. నాకు భర్తయొక్కడనుండునో యదియేరాజ్యము. అరణ్యములోనయినను నాకాతఁ డున్నచోటనే సమస్తసౌఖ్యములును గలుగును. ఎవ్వఁడో రాక్షసుఁడు పలుకవలసిన యీమాటలు బ్రాహ్మణుఁడవైన నీనోటినుండి వెడలఁగూడదు.

[అప్పుడు దంతఘాతకుఁ డను రాక్షసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దంత—(తనలో) నా రాక్షసమాయచేత హరిశ్చంద్రుని దారి తప్పించి యీరాత్రి యూరుచేరకుండ బేతాళవటముకిందఁ బరుండునట్లు చేయుమని నన్ను విశ్వామిత్రుఁడు పంపినాఁడు. ఈ రాత్రి యిక్కడశయనించిరా మట్టిచెట్టుమీఁది బేతాళుఁడు వీరిని హింసింపక విడువఁడు. నామునివేష మిప్పుడు సరిగానున్నదా? నా

చేతిలో రుద్రాక్షమాల మలచిపోలేదు. కుంపటిలోని బూడిదతోఁ ద్రిపుండ్రములు దిట్టముగాఁ దీర్చినాను. ఈ వ్యాఘ్రజనమునకు సమీపమున దండమును కమండలమును పదిలపఱచినాను. హరిశ్చంద్రుడు వచ్చెడి యీమార్గములోఁ దావళము త్రిప్పుచు, ముక్కుపట్టిఁ కన్నులు మూసికొని, జపము చేసికొనుచున్నవారివలె నభినయించెదను. హరిశ్చంద్రుఁ డిప్పుడే వచ్చుచున్నాఁడు! (అని వ్యాఘ్రుఁ డర్చముమీఁదఁ గూరుచున్నాఁడు)

హరి—(ప్రవేశించి) నేనెంతదూరము తిరిగినను వృధా ప్రయాసమే కాని నీటికొలఁ కెక్కడను గనఁబడలేదు. నేనాలస్యము చేసినయెడల నింతలో మునికుమారుఁ డేమగునో! వెళ్ళిన తరువాత నేనేపాపముమాట వినవలసివచ్చునో! హృదైవమా! ఈమునికుమారునకుఁ బ్రాణాపాయము రాకుండ రక్షించి మరల నీతనిని సుఖముగా గురువున కొప్పగించెడు సుకృతము నాకు లభింపఁజేయుము. అడుగో సమీపమున నెవ్వఁడో యొకఋషి తపస్సు చేయుచున్నాఁడు. కన్నులు తెఱచి నావంకఁ జూచుచున్నట్లున్నాఁడు. అతఁడెంతలోనే మరలఁ గన్నులు మూసికొన్నాఁడు. అతని కమండలములో జల ముండక మానదు. ఈఋషిని బ్రార్థించి కొంచెము జలము కొనిపోయి ఋషికుమారుని బ్రతికించెదను. (అని సమీపించి) ఓ తాపసోత్తమా! నీకు నమస్కారము.

డంత—(కన్నులువిచ్చి చూచి) ఎవఁడురా యిప్పుడు మా తపస్సునకు విఘ్నముచేసి మాయనుసంధానమును జెడఁగొట్టుచున్నాడు? (అని కన్నులు మూసి యీలోచించి తలచుూచి) ఆహా! తెలిసినది. (కన్నులు తెఱచి) ఓరాజోత్తమా! కూరుచుండుము. నీ వృత్తాంత మంతయు మే మిప్పుడు నివృద్ధుఁడైచేతఁ జూచినారము. నీవుహరిశ్చంద్రుఁడవు. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమయి నీసామ్రాజ్య

మంతయు విశ్వామిత్రునికి భారపోసి భార్యాపుత్ర సహితముగా నరణ్యములలోఁ దిడుగుచున్నావు.

హరి—(తనలో) ఈమహానుభావుఁ డీశ్వరానుగ్రహముచేత మమ్ము దరిచేర్చవచ్చిన పరమతపోధనుఁడు కాఁబోలును? నా వృత్తాంత మంతయుఁ జూడఁగానే చెప్పినాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఓమహాత్మా! నాకిక్కడఁ దడయఁగూడదు. అవలయుషి—

దంత—ఓరాజేంద్రా! నీవు వచ్చినసంగతియు మాకుజ్ఞాన దృష్టిచేతనే తెలియవచ్చినది. నీవు విన్నవింపవలసిన పనిలేదు. సొమ్మునిమిత్తమై మీవెంటఁ దరువువచ్చిన ఋషికుమారుఁడు పిపాసాతుడుడయి పడిపోఁగా నీవు జలమునిమిత్తమై వెదకుచువచ్చి యెందును గానక జలమున్నచోటు చెప్పుడని మమ్మడుగవచ్చినావు.

హరి—సర్వవిద్యులై న మీతో మనవి చేసికోవలసినపనిలేదు. మీకమండలములోని పావనోదకములను గొంచెముదయచేసి విప్ర బాలునికిఁ బ్రాణదానము చేయుఁడు.

దంత—ఓరాజోత్తమా! ఈకమండలములోనివి మంత్రోదకములు. ఇవి యెవ్వరికి నీయఁగూడదు. జలమక్కఱలేకయే మా తపోబలముచేత ఋషికుమారుఁడు నీవు పోవునప్పటికి సుఖముగా మాట్లాడుచుండును. సూర్యాస్తమానము కావచ్చుచున్నది. మీరు పోయి చేరుటకు సమీపములో నూరేదియులేదు. ఆలుబిడ్డలతోఁ గూర్మగబహుళమయిన యీమహారణ్యములో నీ వీ రాత్రి యెట్లు వేగింపగలవు?

హరి—ఓమునివర్యా! ఈ రాత్రి భార్యాపుత్రాదులతో మేము విశ్రమించుటకు సురక్షితమయిన తావొక్కటి యనుగ్రహించి మమ్ముధన్యులఁ జేయుము. మీపే రానతిచ్చినయెడల, మీ యాశ్రమమునకు వచ్చి యందీరాత్రి తల దాచుకొనెదము.

దండ—నా పేరు దంత. (తనలో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! తడవు మాటాడినయెడల నాగుట్టు బయలు బడకమానదు. నేను వేగిర మిక్కడనుండి తప్పించుకొని పోవలెను. నేను వచ్చినప్పుడు పేరు పెట్టుకొన మఱచిపోయినాను. ఏమని చెప్పను? జాబాలి యని చెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరాజు చందా! నీవేమో యడుగుచున్నావు. మాదృష్టి యంతయు నీశ్వర ధ్యానముమీద నున్నందున మాచెవులు నీమాటలను వినకున్నవి. మాపేరు జాబాలి; మాయాశ్రమము హిమవత్సర్వతమం దున్నది. మీరక్కడకు రాలేదు. మేము మాతపోమహిమచేత నివ్యమార్గమున క్షణకాలములోఁబోయి చేరుదుము. మాకనుష్ఠానసమయము సమీపించినది. ఇంక మాటాడఁదీరదు. మీరువచ్చి నాకుఁదిన్నఁగా నెదుటనున్న యీమట్టిచెట్టుకిందఁ బరుండుఁడు. (అని వేలితోఁ జూపి యదృశ్యుఁ డగుచున్నాఁడు)

హరి—ఋషీశ్వరుఁ డంతర్ధానమయినాఁడు. ప్రొద్దును వ్రాలిపోయినది. పక్షులును మేతలనుండివచ్చి కొలకొలకూయుచు గూళ్ళు చేరుచున్నవి. ఇంక జీకటిపడక మునుపే ఋషిపుత్రుని భార్యాపుత్రాదులను గొనివచ్చి యీచెట్టునీడకుఁ జేర్చెదను.

(అని నడచుచున్నాఁడు)

నక్ష—అమ్మా! చంద్రమతీ! రాజదేహికగాఁ బోయినాఁడు. అతఁడు మనమిక్కడ నున్నవార్త మఱచిపోయినాఁడేమో! చీకటి పడుచున్నది. ఈయరణ్యమును దలఁచుకొనఁగా నాగుండెలు బద్దలగుచున్నవి.

చంద్ర—ఓమునికుమారా! భయపడకుము. అఁడుదానిని నేనే భీరురాల ననుకొన్నాను. నీవు నాకంటెనుభీరుఁడవుగానున్నావు! అదిగో

నాప్రాణేశ్వరుడు వచ్చుచున్నాడు. లేచిసిద్ధముగానుండుము. ఆతడు
మరల నిప్పుడు భద్రమయిన చోటికిఁ దీసికొనిపోవును.

హరి—ఓనక్షత్రకా! జలము—

నక్ష—ఓరాజా! నాకు జల మక్కరలేదు. చీకటి పడకము
నుపే నన్ను సుగమీత మయిన శయనస్థలము చేర్చి బ్రతికింపుము.

హరి— ఓమునికుమారా! నా వెంట రమ్మ మనముపడుండఁ
దావు చూచి వచ్చినాను. ఓప్రాణేశ్వరీ! లోహితాస్యని వెంటఁబెట్టు
కొని రమ్మ, మనము శయన స్థలమునకుఁబోదము.

(అందఱును నడుచుచున్నాడు.)

చంద్ర—నక్షత్రకా! దారి చూచి నడుపుము. అప్పుడేచీకటి
పడినది. దారితిన్నఁగాఁ గనబడకున్నది.

హరి—అప్పుడే గాఢాంధకారము క్రమ్మి కన్నును మిన్నును
గానరాకున్నది. ఓనక్షత్రకా! వచ్చుచున్నావా? ఈచీకటి యిప్పుడు
మిట్టపల్లముల నేకము చేసినది.

నక్ష—నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది.

క. పాములు కడు బురకొట్టెడు;

నామూలను గాండ్రు గాండ్రు మనియెడుఁ బురులుక;

నామన సగలెడు భయమున

భూమిశా! పట్టుకొమ్ము పొదిగిట నన్నున్.

హరి—ఓమునికుమారా! నీకు వచ్చినభయములేదు. ఇదిగో
నేను చేయి చాచుచున్నాను. నన్ను వచ్చి పట్టుకొనుము. ఇదిగో
నీహస్తము దొరకినది.

లోహి—నాన్నగారూ! ఈచేయినది.

నక్ష—(తడవుకొనుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్ను గిల్లుచున్నా
వేమి! నీహస్తము ముళ్ల కంపవలె నంతకఱకుగా నున్నది!

హరి—నీవు కంపమీదః జేయి వేసినట్లున్నావు. నాకంత స్వరమునుబట్టి కొంచెము కుడివైపునకుఁ దొలఁగి వడుపుము.

నక్ష—(ఏడ్చుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్నుఁ బాము కఱచినది కాఁబోలును! నా నడిమివేళ్లు చిమచినులాడుచున్నది. ఏమిబుద్ధి? నాకిక్కడ విషవైద్యులెవ్వరు దొరకుదురు? మండు వేయివా రెవరున్నాడు? ఓయీశ్వరుడా! నే నీరాజుమూలమునఁ జూచుచుట్టమును మ్రొక్కదైవమును లేక మహారణ్యమధ్యమున దిక్కిచూలినపక్షి నయి చచ్చి నక్కలపాలగుచున్నానుగదా! అయ్యో! తుదకు నాకు దహనసంస్కారమయిన లేకపోయెరా?

హరి—ఓమునీంద్రా! నీవు లేనిపోనియామాస మేల పడియెదవు? పాములుక్రింద నుండును గాని పయి నెక్కడ నుండును? నీకు గ్రుచ్చుకొన్నది. ముల్లు నీపిటికి తనమును విడిచిపెట్టుము, చా విన్ని సాదులు వచ్చునా?

ఉ. భీరుడు చావు చావనుచు వేమటునున్ మరణార్తినొందెడున్;
ధీరుడొ యొక్కసారియె శృతిం గనునప్పుడు బాధ నొందెడున్
ధాదుణి దేహధాదులకుఁ దప్పక చా వెపుడైన నుండఁగా;
నూరక చావుకై వగపు నొందఁగ నేటికి మాటి మాటికిన్?

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణోత్తముడ ననియైనఁ జూడక పిటికివాఁడు చావులేకయే గడియగడియకును మగణవేదన నొందుచుండునని నన్నాక్షేపించుచున్నావుగా? ఈయాక్షేపణ మఱచిపోకుము. నేనే యుత్తమబ్రాహ్మణుకొడుకు నయినపక్షమున నే నెప్పటికైన నీపగ తీర్చుకొనకపోను. నేను బట్టుకొన్న యీహస్త మెవరిది?

హరి—వాడే నీవిక గుండెబెడరు తీటి యుండుము. ఓహోహి తాస్యా! నీవు మీయమ్మను విడువకున్నావా?

చంద్ర—లోహితాస్యఁడు నాచంకనున్నాఁడు. మునికుమారుని మీరు వదలకుఁడు. మనము నిలువవలసిన చోటె. తదూరమున నున్నది?

హరి—ఇదిగో సమీపించినారము. ఈ చెట్టుక్రిందనే మన మీరాత్రి విశ్రమింపవలెను. ఈయంధకారమునకుఁ దోడు నీలమేఘములు కూడ మనలను జుట్టుకొన్న మాయాంధకారమువలెనే యాకాశమునఁ గాఱుక్రమ్ముకొన్నవి.

నక్ష—నాకటకాలుమొదలు శిరస్సువఱకును వ్యాపించి శీతజ్వరమువచ్చినట్లు కుదుపు వచ్చుచున్నది. మీ మాటలు చాలించి చలిపోవ నాకేవైన బట్టలుకప్పఁడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమునికుమారునిశరీర మొత్తుకొనకుండఁ గొన్నిబట్టలు మెత్తగాఁ బ్రక్కవేసి, కొన్నిబట్టలు మీఁదఁ గప్పి మనమధ్యను బరుండఁబెట్టుము.

చంద్ర—అలాగే చేయుచున్నారు.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నది)

నక్ష—(పరుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఈతఁ డెంతలో నిద్రపోయిరాఁడు ! ఆహా ! ఏమి ఈతనిగుఱ్ఱ పయియులుములతో వియ్య మందుచున్నది!

చంద్ర—వర్ష మారంభ మయినది. ఆకులమీఁద జినుకులు పడుచున్నవి.

హరి—లోహితాస్యనిగూడఁ బరుండఁబెట్టి పయిని బట్టకప్పినావా?

చంద్ర—నాచీర చెరఁగు కప్పినాను. ఈ వాన సంతతధారిగాఁ బడుచున్నది. ఈయులుములును వర్షధారలును జూడఁగా, ఆకాశము మనకష్టములనుజూచి యేడ్చుచు గన్నీరు విడుచుచున్నట్లున్నది.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ ! ఈమఱ్ఱికోమ్మలనుండి దిగజాతెడి వర్షధారలును జూడుము.

క. మెఱుముల వెలుగున నల్లవె

వజ్రలెడుఁ గొమ్మలను జాఱువర్ష పుధారలో

మఱిమఱి లావై నిడుపై

యొర పగుచున్నట్టిమట్టియూడ లనంగన్.

18

(కొంచెముసే పూరకుండి) నాస్రియురాలికిఁగూడ నిద్ర పట్టిపట్టున్నది. పాన యొకను దిన్నగాఁ బోకపోయినను మార్గా యాసపడియున్నప్రాణము లగుటచేత వీరి కందఱికి గొడుగువలె నున్న యావిశాలశాఖక్రిందఁ గునుకుపట్టినది. ఇంక నే నీ కత్తిని ధరించి వీరికిఁ గావలికాచెదను. ఈబ్రాహ్మణునిగుఱ్ఱు చూడఁగా, నాకీచెట్టుమీఁదఁబిశాచములున్నను బెదరి దిగిపాటిపోవునని తోచు చున్నది. ఈమట్టియూడనుండి భల్లూకమో యేదో దిగుచున్న ట్టున్నది. (అని నిలిచి చూచుచున్నాఁడు.)

భూతము—పెద్దకాలమునకు నాకు మనుష్యమాంసము లభించినది. ఈబాలకు నెత్తుకొనిపోయెదను.

హరి—ఓ హోహో! ఇది భూతమువలె నున్నదే! (అని చేరఁ బోయి యొకభూతమును జుట్టు పట్టుకొని యొడ్చుకొను వచ్చు చున్నాఁడు.)

భూత—ఓమహాప్రభూ ! నన్నువిడిచిపెట్టుము. నేనీవృక్షము నాశ్రయించియుండు కపాలకుండలుఁ డనుపిశాచరాజుసేవకుఁడను. సంచారార్థము పోయియుండిన మారాజీపాటికి వచ్చుచుండును.

హరి—మేమున్నచోట భూతములుండఁగూడదు. భయార్తుని సంహరించుట ధర్మము కాకపోయినను నీవు మావారిమీఁదికి దిగి వచ్చినందునకయి నిన్నురక పోనియ్యరాదు. ఈకత్తితో నీముక్కి ప్పడు కోసి మఱి వదలిపెట్టెదను. దిక్కున్న యెడల నీవుపోయి నీనాయకునితోఁ జెప్పుకొమ్ము. (అని ముక్కుకోయుచున్నాఁడు.)

భూత—(పెద్ద పెట్టిన నేడ్పుచు ముక్కుచేతఁబట్టుకొని పడుగెత్తుచున్నాఁడు.)

హరి—అదియేమి ? ఈచెట్టుకొమ్మలనుండి కోతులవలె గుభిల్లునదుమికి భూతములుకాబోలును నానాముఖములఁ బడుగెత్తుచున్నవి. అనైపున నాకోలాహలమేమి?

[తెరలో బేతాళుఁడు.]

శా. ఔరారా! యొకమానవాధముఁడు మిమ్మత్యంతగర్వంబునన్ దోరింపం గమకించెనే? యితని నాత్తు న్నాసికం గోసెఁగా? వీరుండై నకపాలకుండలుని నన్ విన్నాఁడె? యీశుంఠ దుర్వారం బైనమదీయకోపశిఖిలో మ్రుందు నిమేషంబునన్.

హరి—ఇప్పుడు నాచేత ముక్కు చెక్కఁబడినవాఁడు పోయి తనప్రభువైన బేతాళుని గొనివచ్చుచున్నాఁడు. వీరికి నిద్రాభంగము కలుగకుండ నేను వీనిని దూరముగాఁ గొనిపోయి యీశితాసిచే శిరస్సు ఖండించెదను.

[కపాలకుండలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కపా:—

శా. ఓరీ! నీ విటు కండ క్రొవ్వన మదీయోర్వీజముం జేరి శంకారాహిత్యమునన్ మదీయభటులన్ గారించినా వేమిరా? ధీరుల్ మెచ్చఁగ ని న్విధించి యిపు డర్ధి న్మద్యట్రశేణికిన్ గూరల్ చేసెద నీదుమాంసచయమున్ గొంతుబృభక్షింపఁగన్

హరి:—

శా. ఓరోరీ! వదరఁగఁ బోకు మిట గర్వోక్తులఁడుం బ్రేలినన్ సూరాసింగొని యీకరంబుననెనేమ్రుంతున్ శిరంబియ్యెడన్; ఘోరాకారత నున్ననీతను విటన్ తుత్పీడ పోవంగ నా హారం బొఁ బదివేలనక్కలకు నత్యంతంబు సంతృప్తిగన్. 21.

పంచచామరము, కరంబు గూర్కయున్నవీరు గాసి చెందకుండఁగా
 బిరాన దవ్వు గాఁగఁ బొమ్ము ప్రేల కింక నిచ్చటన్,
 దరంబు మాలి నిల్చితేని దవ్వు గొంచుఁ బోయి నీ
 శిరంబు మ్రంచువాడ గత్తిచేత నొక్క వ్రేటునన్. 22

క పా:—

ఉ. ఏమిర! కండకావరము? హీనమనుష్యుడె నన్నుఁ మ్రంచుఁగా?
 యీమహి నేడు నేనుభుజియింపఁగఁగంటి మనుష్యమాంసమున్
 సోమరి యశాచు వంటయిలు చొచ్చెను గుండెలు; తప్పిపోవునే?
 చీమల భల్లుకంబువలెఁ జెంగున మ్రింగెద మిమ్ము నందఱన్.
 (అని మీదికి వచ్చుచున్నాడు.)

హరి—(వారిని జట్టు పట్టుకొని పిడికిలియెత్తి)

మ. ఇదిగోఁ జూడుము వజ్రపాతనిభమా యీముష్టిఘాతంబునన్
 బదియార్వక్క లగున్ శిరం బిచటఁ గాల్వలట్టఁ గొన్నెత్తురుల్
 ముదముం జేసెద నింక నీవటమహాభూజంబుక్రింద నిశల్
 నిదురం జెందెడు పాంథలోకమునకు న్నేఁ జాదిగా దుర్మతీ? 23
 (అని యీడ్చుకొని పోవుచున్నాడు.)

[తెరలో]

క పా. ఉ. భూతములారా! రండు; పెనుభూత మొకండిదెనన్నుఁ బట్టిని
 ధ్వాతసనూనముష్టిహతి వ్రచ్చె శిరంబు; కరంబు ముక్కునన్
 పాతను నెత్తురుల్ వఱదవాతెడు; మీప్రభు నన్నుఁగావరే;
 భీతి వడంకెడున్ దనువు; పెల్లుగఁ బ్రాణము తల్లడిల్లెడున్ 24
 నక్ష—(ఉలికిపడి లేచి) అయ్యో! పిడుగువంటిశబ్ద మేదో నా
 చెవులఁబడి గుండెలు పగులుచున్నవి. నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది;
 ఈవెలుతు రెక్కడిది? వీరందఱు దేహము లెఱుఁగక పడి నిద్రపోవు
 చున్నారు. హరిశ్చంద్రుడు మమ్మువిడిచి పారిపోయినట్లున్నాడు.

ఎవ్వఁడో యీ యూడలనుండిదిగి పాటిపోవుచున్నాఁడు. ఓ చంద్రమతీ! ఓ లోహితాస్యా! లెండు లెండు, మన మీ యర్థరాత్రి నిద్రపోయి మోసపోయినాము.

చంద్ర—(లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! చెడుకలగనిపలవరించుచున్నావాయేమి? మేము నీచెంత నేయున్నాము. భయపడకు నీకు నిద్రలోను భయమే.

నక్ష—నన్నొంటి వానిని జేసి మీరందఱు నిద్రపోవుచున్నారు. ఏదోభూతము చెట్టుమీఁదినుండి దిగి నామీఁదనుండి పరుగెత్తినది. నేనెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాభయమే నన్ను రక్షించుచున్నది.

చంద్ర—భూతమును లేదు పిశాచమునులేదు. మరల మునుఁగుపెట్టుకొని మాటాడక పరుండుము. నీ కేదో వీడకలవచ్చినది.

నక్ష—కలకాదు. నేనీకన్నులతోఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినాను. ఈమట్టియూడనుండి దిగి పరుగెత్తినది.

చంద్ర—(తేటిపాఱఁజూచి) అమ్మా! నాప్రాణనాథుఁడెక్కడ నున్నాఁడు?

హరి—(ప్రవేశించుచు)

మహాస్రగ్ధర.

అలఘూద్యత్థిడ్డధారా హతఘనగళుఁడై యద్రరాజం బనంగా నిలఁగూలె నైవరి వీరుండిలు రుధిరచయంబేరులై నేలఁబాఱన్;
గలఁకం దదృష్ట త్యులెల్లన్ గదురయమున శాఖామృగప్రాతరీతిన్
బయ్యశాఖిబ్బూఁకి భీతిన్ బఱచెద రదె దిగ్భ్రాంతి నల్లిక్కులందున్. 26

చంద్ర—ఈబ్రాహ్మణునికల యూరకపోలేదు. మాకపాయము చేయవచ్చిన దురాత్మునెవ్వనినో సంహరించి భర్తవచ్చుచున్నాఁడు. నే నెదురుగాఁ జూడెదను. (రెండడుగులు నడిచి) ఓప్రాణేశ్వరా!

హరి—హృదియేశ్వరీ! తొందరపడఁబోకు. చిమ్మచీకటిలో మీరు శరీరములు మఱచి నిద్రపోవుచున్నప్పుడు మీ కపాయము చేయ వచ్చిన యామఱ్ఱిచెట్ట మీఁది భూతాదులను దఱిమిపాటదోలి, భూతనాయకుఁడగు బేతాళుని నేనిప్పుడే భూమికి బలిచేసివచ్చినాను.

నక్ష—భూతములపేరు చెప్పిన నామేను వడఁకుచున్నది. ఇంక నొకయర్థనిమిషముయినను నేనీదయ్యములమఱ్ఱిక్రింద నుండను. నన్నా వెలుతురు కనఁబడుచున్నదిక్కనకుఁ దీసికొనిపోండు.

హరి—అర్ధరాత్రమప్పు డీయోయగాలిలో దారిలేని మహా రణ్యమధ్యమున మనమిప్పు డెక్కడికిఁ బోఁగలము? ఆకనఁబడునది దవానలమేమో! అది గార్చిచ్చెనపక్షమున స్త్రీలతోను శిశువుల తోను గటికిచీకటిలో బయగెత్త లేక త్రొక్కులాడి, ముల్లుతీసి కొట్టి డ చుకొన్నట్లు మఱింతశ్రమపడవలసివచ్చును. నీ వేలాగుననైన మా పార్థన విని మానిమిత్తమయి కొంచెము ప్రయాసపడి నేఁడు తెల్ల వాటినదాఁక నీ చెట్టుక్రింద శయనింపుము.

నక్ష—నీవింక లక్ష చెప్పినను నేను వినను. ఏభూతమయినను నన్ను నోట వేసికొని పోయినపక్షమున, నప్పు తీర్పుమని యడుగువారు లేక సుఖపడవచ్చునని మీరనుకొన్నారు. నాముందఱి యాయాటలు సాగిరావు. ఇప్పుడానుంటయొద్దకుఁబోయి చలికాచు కొని పొలములోనిపర్ణశాలలో నేనీరాత్రి పయన్నఁగాని బ్రదుకను. మీరు రానిపక్షమున నురిపెట్టుకొని యిప్పు డిక్కడఁ బ్రాణములు విడిచెదను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! ఆమంట కార్చిచ్చేమో!

నక్ష—అది కార్చిచ్చుకాదు. పొలములోఁ గావులుచలి నిమిత్తము వేసికొన్నమంట.

హరి—అట్లయినఁ బోదము రండు.

అందఱు—(కొంచెము నడుచుచున్నారు)

నక్ష—ఇదియేమి? మన వెనుకవంకఁగూడ మంట కనఁబడుచున్నది.

చంద్ర—ఒక్క వెనుకదిక్కుననేకాదు, మనకుడియెడను గూడ దూరమున మంటలు లేచుచున్నవి.

నక్ష—(నలుదిక్కులుచూచి) మీరు కార్చిచ్చు కార్చిచ్చని మొదటనే వాక్యముపెట్టిరాదు. మీదెట్టిపాపపురోరోకాని మీమాటే నిజమయినది. మీముఖమున బీదబ్రాహ్మణుఁడ నయిన నేనిప్పుడగ్నిహోత్రున కాహార మగుచున్నాను. ఓవై శ్వానరా! బ్రాహ్మణ హత్య మహాపాతకమునుచూ! నీవీపేద బ్రాహ్మణునిజోలికికూత్రము రాకుము. అయ్యో! ఏమిచేయుమను? మంట లాకాశమంటుచున్నవి.

హరి—ఓహో! అగ్నిహోత్రమెంతలో వ్యాపించుచున్నది!

గీ. దుష్టులిద్దఱు తమలోన దొమ్ములాడి

సాధుజనులకు మహిఁ గీడు సలుపునట్లే

యెండుమ్రోడులు రాచుకొం చిట్లు వహ్నిఁ

గలుగఁజేసి వనంబెల్ల! గాల్పుఁదొడగె.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! మంట లన్నిప్రక్కలనుండియు వచ్చి చుట్టుకొనుచున్నవి. మన మీ దవాగ్నినుండి తప్పించుకొనుమార్గము కానరాకున్నది. మీరొంటిగానున్నయెడల నెట్లయినను దప్పించుకొని యుందురు. నానిమిత్తమున మీరును భాగ్యహీనులగుచున్నారు ధనబంధము వీడినట్లే కాలిసంకిలివలె నున్న భార్యాబంధముకూడ వీడియుండినపక్షమున మీకీచిక్కు లేకపోవునుగదా?

హరి—ఓప్రియురాలా! అట్లనఁ బోకు. నీవు నన్ను విడుతుండఁబట్టియే నేనిప్పుడు మహాగ్నిమధ్యమున నుండియు సంతాపన పొందకున్నాను. నేను భాగ్యహీనుఁడనుగాను; ధనహీనుఁడనుగాను

మహాపదలు నచ్చినప్పుడును విడువని బహిఃప్రాణమును భార్య చెంత నుండఁగా లోకములో నాకంటెను భాగ్యసంపన్నుడెవఁడు? నీన్నేహ ధనమే కాక నీతిధనముకూడఁ గావలసినంత యున్నప్పుడు, నే నేల ధనసంపన్నుడను నాకపోదును? ఇందటితోను నే నే ధన్యతముడను.

నక్ష—కావలసినవా రందఱు నొక్కచోట నుండుటచేత మీ రందఱు ధన్యతములే. ఎవ్వరును లేక యొంటి కాడ నైన నే నొక్కడనే యిందు మందభాగ్యుడను. మాతండ్రియైనను బ్రతికి యున్నపక్షమున మరణకాలమునందు నందనుని విడిచిపెట్టక కొంచె మోదాహ్వానుగదా? ఓదైవమా! నన్నిటేకాకిని జేసితివా?

హరి—ఓమునికుమారా! దుఃఖపడకుము. మాప్రాణములు పోయినతరువాతగాని నీకుఁ బ్రాణపాయము రాదు. మేమిచ్చియు నుటికి వీపుమీఁద మోదుకొనిపోయి యున్నను, నీప్రాణ రక్షణముఁ జేసెదము. అక్కటా! అగ్ని మంతకంతకు సమీపించు చున్నది! ఈప్రాణరక్షణ మెట్లు సంభవించును?

చ. చిటచిటవిస్ఫులింగములు చెంతల నెంతయు వింత మీఱఁగాఁ,
పెటపెటఁగదము ల్పొదలఁ బెక్కులు పండు వెనుట్లు వ్రీలఁగాఁ,
పుటపుట ధూనుసంచయము భూమియు నింగియు నావరింపగాఁ,
గటగట! యన్నిప్రక్కలను గ్రవ్తెను ముక్తు దవాగ్ని యియ్యెడన్.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఇప్పుడు మన మీ మునికుమారుని ప్రాణరక్షణము చేయకపోయినయెడల మన కపకీర్తివచ్చును. ధన మియ్యనలసినచ్చునని మన మీతని ప్రాణముల కెగు చేసితిమని లోకము తలంచినను దలఁచును. ఋషీశ్వరునిఋణము తీర్చి ధర్మము నిలుపుకొనుటకయి మీరును సర్వనిధముల సాత్మరక్షణము చేసికొన వలయును. మనుష్యుడు ప్రపంచమునకువచ్చినప్పుడు దానొంటిగా నే వచ్చును. ప్రపంచమునుండి పోవునప్పుడును దానొంటిగా నే పోవును.

ధర్మ మొక్కటిమాత్రమే మరణానంతరమునను వెంటవచ్చును. కాబట్టి మీరు దారాదిబంధమును గోసివేసి ధర్మ రక్షణోపాయమున కనుజ్ఞ యియ్యవలెను.

హరి—ఓ ప్రాణనాయీ కా! నా కేమియు నపాయము తప్పించు కొనుట కుపాయము తోచకున్నది.

చంద్ర—నాకొక్క చక్కని యుపాయము తోచుచున్నది. మీ రందున కొడఁబడవలెను. ఈప్రక్క నొక్కనిలివెనుమేర మాత్రమే నిప్పుమండుచు, దీని కావలదారి కనఁబడుచున్నది. నే నడ్డముగాఁ బరుండి యగ్నిహోత్రున కాహారము నయ్యెదను; మీరీ యిరువురును దీసికొని నామీఁదనుండి నడిచి మార్గమునఁబడి ప్రాణ రక్షణము చేసికొనుఁడు. ఇన్నిప్రాణము లొక్కసారిగాఁబోవుటకంటె నొక్క ప్రాణము పోవుట శ్రేయస్కరముకదా!

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట యిప్పుడీ చెవులఁబడినది! ఈ మాటలు నా చెవులయందు నూగులకంటెను దీక్షముగా నాటి మనస్సుకలంచి యింద్రియముల నవశము చేయుచున్నవి. ఇట్టి దారుణవాగ్విషబాణము నాటియు నా ప్రాణములుపోకున్నవి. (అని మూర్ఛపోవుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మూర్ఛతేరినతరువాత నా ప్రాణవల్లభుఁడు నా చావున కంగీకరింపఁడు. ఇంక జాగుచేయుట కవకాశములేదు. నేనీ యగ్నిహోత్రున కడ్డముగాఁ బడెదను. నీవు నాప్రాణవల్లభునిఁ బుత్రునిఁ గొని నా మీఁదనుండి నడిచి మీప్రాణములను రక్షించుకొనుఁడు. (అని అగ్నికెదురుగా నడుచుచున్నది.)

లోహి—అమ్మా! నేనుగూడ నీతోనే వచ్చెదను. నన్నుఁ దీసికొనిపోము.

చంద్ర—నాయనా! నేనిప్పు డీ యగ్నినాగ్ని నిన్నవలకుఁ దీసికొనిపోవుటఁకయి త్రోవ చేసెదను. నీవు నాన్నగారివద్దకుఁబోమ్ము. (అనికన్నీరు నించుచున్నది.)

నక్ష—హోహి తాస్యా! మీతల్లినివిడిచి నీవిటురా.

చంద్ర—నాకుఁ దల్లిదండ్రులు చెప్పించినవిద్య సార్థక మగునట్లాశుకవిత్వముగా దండక మొకటి చెప్పి యిప్పు డిప్పువ కని మెప్పించెదను. (అని యగ్నిహోత్రుని కభిముఖురాలయి సమీపించి చేతులు జోడించి దండకము చదువుచున్నది.)

దండకము—శ్రీమన్మహానాయమిత్రా ! పవిత్రా! లసద్దీప హోత్రా ! జగత్థ్యాతచారిత్ర ! నేనీమహత్త్వంబు వర్ణింపఁగా నెంతదాసన్ ? గృహదృష్టివీక్షించి రక్షింపుమోహవ్యవాహ ! చలజ్వాలికాజాలజాజ్వల్యమానోన్నతత్కాజసందోహ ! లోకంబులెల్ల భవన్నిస్తుల ప్రేమచేకాదె సంపూర్ణ సౌఖ్యంబులంబొందు ? నీవెల్లచో స్వస్వరూపంబులం దెల్లగూఢంబుగా నుండు వత్సంతమున్; మానవుల్ తాము దుశ్యంబు లాభక్ష్యముల్ శాకపాకాదులున్ జిహ్వాకుం దృప్తిగాఁ జేసికొంచున్ సుఖం బొందఁగాఁ గల్గుటల్ నీప్రసాదంబునంగాదె ? శీతంబుచే బాధ పొందంగ నీవెంతయున్ బీదలన్ సాదలన్ బ్రోవవే ? రాత్రులం జీకటుల్ క్రమ్మిసర్వేశ్వరుండిచ్చియున్నట్టి నేత్రంబులన్ వ్యర్థముల్ చేయదీపాళిరూపంబు నన్నేత్రసాఫల్యముంజేసి కారుణ్యముంజూపవే వ్యాధివర్గంబుఁ బట్టించు నానావిధాశుద్ధవస్తుప్రపంచంబు భక్షించి లోకాళికారోగ్యముం గూర్పవే ? చాలఁగా నిన్ను నేస్తోత్రముల్ చేయఁగాఁ జాల; నేనీధరిత్రిన్మహాసాధ్వీ నాదేని, నాభర్త సత్యవ్రతుండేని, యోపావకా! వేగనా మొట్టయాలించి పాలింపుమా యిమ్మహిదేవపుత్రున్

పవిత్రుఁ, ధరిత్రీకశత్రుఁ, మదీయైకపుత్రుఁ; నమస్కారముల్
నీకు నేవేలు కావెందు; చేవా! నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః

నక్ష—ఓహో! ఈ మొమహిమచేత దవాగ్ని యెంతలో
మరిలి పోయినది! ఓమహారాజా! మనము బ్రతికిశారము, కన్నులు
నిప్పి చూడుము.

హరి—(కన్నులు విచ్చి) అయ్యో! నావ్యధ యధికముచేయుట
కయి నన్నిప్పుడెవ్వరు మూర్ఛితేర్చినారు? ఈ మూర్ఛములము
నయినను నిమిషకాలము దూఱిమును మఱచి యుండఁగా నింతలోనే
యిట్టిపాపమును గట్టుకొఁజెల్లునా? హా! ప్రాణనాయికా! నేనిక
నెట్లుజీవనములు నిలుపుదునే?

చంద్ర—ఓహృదయేశ్వరా! ఈశ్వరానుగ్రహముచేత నేను
సుఖముగా నేయున్నాను, నానిమిత్తమయి మీరు చింతపొందఁ
బోకుండు, (అని చేరవచ్చి కౌగిలించుకొని తేవదీయుచున్నది.)

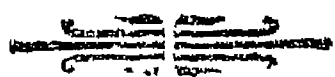
హరి—చల్లని నీహస్తస్పర్శమవల్ల నాయుల్లసింపదు చల్ల
పడినది, నీవుబ్రతికి నన్ను బ్రతికించినావు.

నక్ష—ఓమహారాజా! నిన్నొక్కనినేకాదు, మమ్మందఱిని
గూడ నిప్పుడిహతివ్రతాతిలకమే బ్రతికించినది.

చంద్ర—ఇప్పుడు మాటల కెడములేదు, ఈకార్చి చ్చింకను
మనదిక్కన మండుచునేయున్నది, ఈవంకను మనకుఁ ద్రోవ యిచ్చి
నది గనుక, మన మీ చోటుదాటి దారిలోఁబడి యానల సావ
కాశముగా మాటలాడుకొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చ తు ర్థాం క ము

రంగము—కాళికాపురవీధి.

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహిత్యాసుడును;

నక్షత్రకుడును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! ఈదివ్యక్షేత్రమునకు వచ్చి యిరు
వదిదినములయినను, మనమింకను గాళికాపురమునందలి దివ్యస్థలము
లనేకములు సేవింపనేలేదు. అవి ముక్తక్షేత్రమున జూడలేదు;
కేశవస్వామిని దర్శింపలేదు; జ్ఞానవాపిని కనలేదు; కేదారశంభులింగ
వర్మనము చేయలేదు; మండివిఘ్నేశ్వరుని బొడగనలేదు; వరుణానది
మందు స్నానము చేయలేదు. వచ్చినతరువాత నాలుగయిదుదినములు
మార్గాయాగముచేత నిల్లుకడలలేకపోయినాము. నక్షత్రకుని యుప
చారములమూలమునఁ గొన్నిదినములు తీఱలేదు.

హరి—ఓహృదయేశ్వరీ! మనమిప్పుడ విముక్తక్షేత్రమునకుఁ
బోవుచున్నాము. ఉన్నదివ్యస్థలముల నన్నిటిని నేటరేపటఁ బోయి
సేవించుము.

క. హరుఁ డిటఁ వారకమంత్రము

మరణింపుచు నున్నజంతు మగడలిచెవులన్

బరువడి నుపదేశించును

గరుణమయి న్నిత్యము క్రిగలిగించుటకున్.

1

ఉ. ఓలినిసప్తవాయువులు నొక్కట వీవఁగ ద్వాదశాద్యుల

భీలత నెండకాయఁగను, భీకరపుష్కల ముఖ్యమేఘముల్

చాలఁగ వర్షముల్ కురియ, సప్తసముద్రము లొక్కపెట్టునన్

వేలనుమించిరాఁ, బ్రళయవేశను గాళినశింపఁ దింతయున్, 2

చంద్ర—నిస్సంభేదముగా మన మీ కాశీకాపురసందర్శనముచేతనే ధన్యులమైనాము. ఇప్పుడు మేఘగర్జనమువలె నాచెవుల కేదో మోగిత వినవచ్చుచున్నది. అది యేమయి యుండును?

హరి—అది గంగాప్రవాహఘోషము ఆవంకఁజూడుము.

ఉ. అల్లతరంగఁడోలికల హంసము లూఁగెడు మెల్లఁమెల్లఁగాఁ;

దెల్లనినీరు కూలనిహతిఁ బెనుముత్యము లల్లులేచెడున్;

జల్లనిగాలి వీచెడును సౌరభముల్ వెదచల్లు చల్లనన్;

నల్లలితప్రశస్తి నదెజాహ్నవి పోల్చెడు నేత్రపర్వమై.

3

ఓప్రియురాలా! నాచెయిచాయఁ దిన్నఁగాఁ జూడుము.

ఉ. మేలిమిపైడి పూతలను మెచ్చులుగుల్కెడు చిత్రజంతులన్

జాలఁగ నొప్పిమిన్నలముచక్కని గోపురమందు గుంపులై

చాలుగఁ బాపురంబు లవెసందడిచేయఁగ విశ్వనాథు దే

వాలయమాదెసన్ దవుల నల్లదె చూడ్కికి వేడ్కగొల్పెడున్.

(చూపుచున్నాడు.)

నక్ష—ఓరాజా! మీరు కృతార్థులయినారు.

క. వినుమీ కాశీపురమున

నొనరంగా నైదుదినము లుండినఁ జాలున్

జనుఁడఘము లెల్లఁ బోనిడి

యనఘంబగు ముక్తి నొందునందురు పెద్దల్.

5

చ. ఇరువదినాళ్లు నేటితుడ కీపురి నీవు వసించియుంట నీ

కరగతమయ్యె ముక్తి; యటుగావున నీవిఁకలక్ష బొంకినన్

బరము నిహంబునం జెడవు; నమ్ముముకాసయినన్ లభింపదీ

పురమున నీకు; నప్పెఱుఁగ బొమ్మని బొంకుము నేను బోయెదన్.

6

హరి—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా!

చ. తలఁపగ బోకు మీశ్వరుడు తా నొక చోటనె యుండునంచు, నీ
స్థలమె పవిత్రమై జనులఁ దద్దయు శుద్ధులఁజేయునంచు; నె
ల్లెడలను నిండియుండుఁ బరమేశుడు; వానికి విశ్వమంతయున్
నిలువఁగ నాలయంబె యగు; నిక్కమె యీతని యాజ్ఞయెల్లెడన్ 7

క. సత్యముపలుకని హనుజుడు

నిత్యంబుగఁ గాళి నున్న నిజముగ నఘరా

హిత్యముపొందఁడు; దెలిసి య

సత్యముపలుకుడు నె యల్పసౌఖ్యము కొఱకున్? 8

కొంచెంసేపు తాళుము, నేఁ డెట్టులయిన సూర్యుఁ డస్తమించులోపల
నీధన మిచ్చి ఋణవిముక్తుఁడనయ్యెదను.

నయ్య—ఓహోహో! నీచూటలు వాటముగానున్నవి.

సీ. విశ్వేశ్వరునిఁ బోయి వీక్షింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

మణికర్ణికను గ్రుంకి ప్రణమింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

తల్లిభాగీరథి దర్శింతు నీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

చేరి విశాలాక్షి సేవింతునీవేళ

నుండు నేటికటంటి వొక్కనాఁడు

గీ. కాలభైరవు నీవేళఁ గాంచఁ జనుదు

నుండు నేటికటంటి వీవొక్కనాఁడు

నేడునేడని సొమ్మికనీవుగడప

నెంతకాలంబు తాళుదు నింక నేను? 9

ఉ. రాజ్యసుఖంబుల న్మరగి రాజసవృత్తిని నున్ననీకు వా
ణిద్యము చేతఁ గా దలవణిక్కులరీతిని; బ్రాహ్మణాకృతిన్

బూజ్యత భిక్షమెత్తి ధనముం గడియింపఁగలే! విఁ కెట్టి లీ
 రాజ్యములోనఁ దేఁగలవు ద్రవ్యము మాముణ మెల్లదీర్చఁగన్? 10
 చ. గడవుదినంబు నేఁడె; యాటకానయినం జెఱుచేర్పలేను; నీ
 యెడ మొక మోటముం గదిరి దోనిట నూరక యొన్నమద్దురుం
 డుడుగని కిన్కతోడ ననునొక్కట మ్రింగును; నిన్ను నింక నే
 నడుగటు పెట్టనీను? ధనమంతయు నిక్కడఁ గ్రక్కఁగావలెన్. 11
 (అని తో) పకడ్డమువచ్చి మొలలో చేయివేసి నిలుపుచున్నాడు.)

హరి—సుహాత్మా! నీవు చెప్పినట్లు బ్రాహ్మణ వృత్తి చేతను
 వైశ్యవృత్తి చేతను ధనమాజ్ఞించుట నాచేతఁగాదు. నారాజ్యము
 సర్వమును మీగురువుగారికి ధారిపోసి రాజవృత్తి నీవట కీ విడిచి
 యున్నాను. ధనార్జనమున కింక నాకొక్క సేవకవృత్తి మాత్రమే
 కనఁబడుచున్నది. పట్టువిడిచి నాలుగడుగులు సాగనిమ్ము. ఏమహాను
 భావుని యొద్దనై నను గొలువు కుదిరి నీముణము తీర్చివేసెదను.

నక్ష—నేనట్లుపోనియ్యను. నెలదినములనుండి నిన్ను మంచి
 మాటలతో నడుగుచుండినఁ గార్యము లేకపోయినది. నిష్ఠురవృత్తి
 చూపి నిన్నాయాస పెట్టినంగాని నీవు ధనమియ్యవు. నెలదినముల
 నుండి నీమూలమున నా స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానము మంటఁగలిసి
 పోయినవి. ఇంత కాల మోపిక పట్టినను నేను నీ కేమయిన మంచి
 వాడనయినా? ఆవలమాగురువుగారి యాగ్రహమునకుఁ గూడ
 నే నేల పాత్రుఁడను గావలెను? ధన మిప్పుడు నా ముందు పెట్టి
 మఱిమాటలాడుము.

హరి—ఓమహాత్మా! నన్నేల నిర్హేతుకముగా నడివీధిలో
 సిగ్గుపఱిచెదవు? ధనసంపాదనమునిమిత్తము నేను పడుచున్నపాట్లను
 నీవు కన్నులారఁ జూచుచు నేయున్నావుగదా! ధన మెవ్వరినై నను
 వేడుట కయినను ముందు సాగనిమ్ము.

నక్ష — కార్యములు కావలెను గాని నీ తియ్యనూటలు నాక క్కరిలేదు. ముందుగా నీయొద్దనున్న సొత్తును విక్రయించి కూడి నంత ధనము కాచేత బెట్టి మిగిలిచాని నిమిత్తము యేసేవక వృత్తియందో ప్రివేశింపుము.

హరి — ఓనకువర్యా! కట్టుబట్టలతోలేచి వచ్చిన హావద్ద నీ వెఱుంగని సొత్తేమున్నది?

నక్ష — నీభార్యాపుత్రులు నీసొత్తుకారా? వారిని విక్రయించి వచ్చినసొమ్ము నాచేతిలో బోయియున్నది.

హరి — హరహరా! ఎంతపాపపునూట విడుచున్నాను!

(అని తలవంచుకొని దీనత్వముతోఁ గ్రిండు చూచుచున్నాడు)

చంద్ర — ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీరీప్రకారముగాఁ జింతాక్రాంతులయి ధైర్యమును విడుచుచున్నారేమి? ఈ మునికుమారుఁడు చెప్పినయుపాయము చక్కఁగా నున్నది. ధర్మము చెడిపోవునప్పుడే భర్తకు సాయపడదేని, ఆ భార్యయందును? మనఃపూర్తిగా నేనే మిమ్ము వేఁడుచున్నాను గనుక మీకు భార్యావిక్రయపాతక మణు మాత్రమునురాదు. మీరాలస్యము చేచుక నన్ను దాసినిగా విక్రయించి వచ్చినధనముతో మీ ఋణముతీర్చి మిమ్ముబొంకింపఁ గంకణము కట్టుకొన్న విశ్వామిత్రుని ప్రతిజ్ఞ బొంకు చేయుఁడు.

హరి — ఓ హృదయేశ్వరీ! నీనూటలు నా హృదయమునను బాణములకంటెను: దీక్షణము గొనాటుకొనుచున్నవి. ఈ చుస్సహ పరుషవాక్యాన్ని శిఖలను నామనస్సునందుఁ జొసపి యేల బాధ పెట్టెదవు?

క. ఒక్కట నీవాగ్వహ్నియఁ

జిక్కక చిత్తముఁదపింపఁ జేసెడునింతే

గ్రీక్కున దహింపఁ జేయఁగ

నక్కటకట చేతఁగాని దయ్యెను నిదియున్.

క, ఇలలో నెందయినను దన

కులకాంతను విక్రయించుకూశయుఁ గలఁడే!

పలుకను దలఁపను గూడని

కొలయేటికిఁ గట్టెదీవు కొమ్మరొ నాకున్?

(అని కన్నీడు విడుచుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణనాథా! దుఃఖంపఁబోకుము. విధియిప్పుడు మనకిద్దఱకును వియోగము కలుగవలయునని విధించినాఁడు. ప్రతి బంధము చెప్పక దేవర నాప్రార్థన మంగీకరింపవలయును. భార్య రక్షణమఁధర్మరక్షణమునకంటె నధికమయినది కాదు. మరణానంత రము ధర్మమొక్కటియే సఖునివలె వెంటవచ్చి సుఖపెట్టునుగాని బ్రతికినన్నాళ్లునుదెమ్మని తినితిని యనుభవించెడి యీ భార్యలును బంధువులును దా మొక్కఁడనువెంటరాదు. కృత్యవెప్పుడు వచ్చునో మనతోఁజెప్పిరాదు. కాఁబట్టిభార్యపోయినను బిడ్డలుపోయినను లోక ములోనిదిమఱియేదిపోయినను బుద్ధిమంతుఁడు ధర్మముతప్పక శాశ్వతానందము కలుగుమార్గమునుజూచుకొనవలెను. కాఁబట్టి మీరు ధర్మరక్షణార్థమయి నన్నుఁద్యజింపవలయును.

హరి—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! అప్పతీర్పలేని దుఃఖాన్నిచేతనే తాప మొందుచున్న నాఁడందమును నీదుస్సహవాక్యాన్నిచేత మఱింతతపిం పఁజేయకుము. సత్యవర్ణనమెంత ధర్మవిరుద్ధమో ధర్మపత్నీ విక్రయ మును బురుషున కంత ధర్మవిరుద్ధమే. ధర్మబాహ్యమయిన నీ ప్రార్థనకు నే నెట్లాడంబడనేర్తును?

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీచింతమాని నామనవిసాంత ముగాఁ జిత్తగింపుఁడు. ఆపత్కాలమునందు దనదేహము నయిన విడిచి భర్తనుద్ధరించుట కులసతికి ధర్మము. అంతేకాక వివాహవిధి చేత భార్య భర్తసొత్తునుట లోకప్రసిద్ధముగదా! ఆపన్నివారణము

నకయి యట్టిసాత్తునన్యలకు విక్రియించుటచే, బాపమేనున్నది? అదిగాక నేను మనఃపూర్వకముగా నన్యలకు దాసినయి మిమ్ము ఋణవిముక్తులను జేయుటకయి యొప్పుకొనుచున్నాను. మీరు సంకోచింపక ప్రేమానుబంధము కోసివేసి నన్ను దాసినిగా నమ్మివేసి యీ ఋణబాధను దప్పించుకొని శక్తియున్నప్పుడు నన్ను మరలమీ ధనముగాఁ జేసికొనఁడు. మీరంగీకరింపకపోయినను నాకు దాస్యము తప్పదు. పూర్వము దుర్వాసుఁడొకసారి నన్ను మూడుమాసములు దాసినిగా నుండ శపించినాఁడు.

హరి—అయ్యో? మానులెప్పుడును దయావిహీనులుగదా? నీవేమియపరాధము చేసితివని నీకతఁడట్టి ఘోరశాపమిచ్చెను?

చంద్ర—నాచిన్నతనములో నే నొకనాఁడు వాకిటనిలుచుండఁగా నొకకిరాతుఁడొక చిలుకపిల్ల నాదారివి గొనిపోవుచు నా కమ్మఁ జూపెను. ఆకీరపోతము మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నందున నేను దానిని ముచ్చటపడి కొని ప్రతిదినమును పండ్లును బంచదారయుఁ బెట్టి పద్యములు చెప్పుచుఁ బ్రాణతుల్యముగాఁ బెంచు కొనుచుంటిని. ఇట్లు మూడుమాసములు చెల్లిన తరువాత నొకనాఁడాకస్మికముగా దుర్వాసుఁడు మాతండ్రిని జూడవచ్చి నాచేతనున్న చిలుకను జూచి యిదియెక్కడదని యడిగెను.

హరి—ఋషు లెక్కడకుఁ బోయినను జోలిమాలినప్రశ్న లడుగుదురు. అటుతరువాత—

చంద్ర—ఒకనాఁ డొకకిరాతుఁ డీచిలుకను మాయించి మూర్ఖమునఁ గొనిపోవుచుండఁగా నాపుత్రికయైన యీచిన్నది మక్కువపడి కొని వినోదార్థముగాఁ బెంచుకొనుచున్నదని చెప్పఁగానే యతఁడు మండిపడి—అతనిరూపము తలఁచుకొన్న నాకిప్పుడు భయమగుచున్నది. (అని భయము నభినయించుచున్నది.)

హరి—ఓ హా! ఈమూర్ఖుడబని కోపముచేత విశ్వామిత్రుని నూడ వింటిపోయిరాజే! ఇంతకూత్రము కోపమాపుకోలేని యాతనితపమెందు? అడవుల గోనుండియు నాగ్రహగుణయు విసువ లేని తపస్సులకంటె శాశ్వతము యిటు నుండు గృహస్థులే యుత్తమాలు.

ఉ. కానలనుంట నిష్ఫలముగాఁ జను నింద్రియనిగ్రహంబు లే దేని; పునుష్యుఁ డింట వసియించియు నింద్రియనిగ్రహంబొగిన్ దానొనరించు నేని, సతతంబును సత్సలమొందు; శాంతుఁడౌ మానవుఁ డెను నున్నచినునూ యదె యాశ్రమరాజమాఁజుమీ, అటుపయి నేమిజరిగినది ?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అతఁడు మండిపడి, కిటుకు లదర, ముకుపుటములు చెదర నాపంకఁ గన్నులవిప్పలొలుకఁజూచుచు మాయాశ్రమవృక్షమునుండి కిరాతుఁ డపహరించి తెచ్చిన శుక పోతమును బంజరబంధము కావించి బాధించితివి గావున నీవును దాస్యమై నేవాబంధ మనుభవింపుచుని ఘోరశాపమిచ్చి చిరాలున లేచెను.

హరి—ఏమి యాతాపనువినుండగయు! ఎఱుఁగక చిలుకను గొన్ననీది మహాపరాధ మని యెంచి నిర్దోషురాలి నూరక శపించుట దోషముగా నెంచకున్నాఁడు!

క. తెలియఁగఁజాలఁడు మనుజుఁడు

తలఁపక గిరులంత లైనఁ దనదోషములన్;

తిలకించుఁ బరులతప్పుల

నలుకక సన్నావగింజ లంతటివానిక.

15

ఓహృదయేశ్వరీ! నీశాపమున కా మునీశ్వరుఁడు మూసత్ర యావధి పెట్టగ లేదా?

చంద్ర—మొదటవింతిపెట్టలేదు. అప్పుడు నాచినకుఁజాతని పాదములమీఁదఁబడి, ఓమునితల్లజా ! బాల్యచాపలముచేత నెఱుఁగక చేసిన యీమె నేరమును తమింప వేయని బహువిధముల మనసు కరఁగఁ జూర్చిం చెను. అంతట నామునితల్లజాడు కొంతప్రసన్న హృదయుఁడయి మూడునెల, లీచిలుకకు స్వేచ్ఛావిహారభంగము గలిగించినది గనుక, ఈమెదాస్యమును మూడుమాసములే యుండునని యనుగ్రహించి కొలువులిడిచి వెడలిపోయెను.

హరి—ఈయుపకారమున కాతనికి మన మనేకాభివందన ములు చేయవలసినదే. ఇది యెఱిగియే కాఁబోలెను మన కుల గురువులైన వశిష్ఠులవాడు మనవివాహకాలమునందు నీకు జానీయోగమున్నదని నాతో సెలవిచ్చినాడు. నీమీఁదఁగల ప్రేమచేత నాకామాటలప్పుడు చెవిని నాటినవి కావు.

చంద్ర—ఈసంగతి నేను నేడు క్రొత్తగా దేవరవారితో విన్నవించుట కాక యీపఱకే వశిష్ఠులవాడు సెలవిచ్చి యున్నాడు గదా? మీరిక సందేహముమాని నన్నెవ్వరికైన విక్రయింపుఁడు. ఇంద్రవలన నమోఘముయిన శ్రాహ్మణశాపహతిచేత నాకవశ్య భోక్తవ్యముయియున్న దాస్యమునుం దీటును; మీఱుణమునుదీటును.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! పుష్పకోమలివైన నిన్నిట్లు కాఱడవు లలోఁ గష్టపెట్ట సంశయింపని కఠినచిత్తుఁ డెట్టిదాడుణకర్మమున కయినను లోఁబడును, నామూలమునఁగదా,

చ. చెలువపు హేమసౌధముల స్నిగ్ధశశాంకశిలాతలంబులన్

మెలఁగెడునీవు ఘోరవనమేదినిలోపల సూదిరాశ్యలో

నడుగులు పొక్కఁ గంటక చఱుంబులుగ్రుచ్చుకొన నైలంగుచున్

బలుముఱు నిట్టిపాల్లుపడఁబాలితి వక్కట మిక్కుటంబుగన్. 16

క. పరిచారి కాశతంబులు

పరిచర్యలు చేయ నతుల వైభవలీలన్

జరియించెడు నీవిపు డే

కరణిం బరిచర్య చేయఁ గల వన్యులకున్?

17

క. ప్రాణములు నిల్పఁ గల నే

యేణాక్షిరొ నిన్నుఁ బాసి యేనిమిషంబున్ ?

రాణీ! నినువిడిచిన నా

ప్రాణంబులు ఊణములోనఁ బాయును బొందిన్.

18

ఉ. ఈవు సమీపమందు వసిందుట నాకునిశల్ పగళ్ళగున్,

బూవులతోఁట లొను వనముల్, గిరిగహ్వరముల్ గృహంబులొ,

గేవలజీర్ణపర్ణములు గెంజిగు రాకులమేలిపాన్పులొ;

హా! వనజాస్య! తాళఁగలరా నినుఁబాసి నిమేష మేనియున్? 19

నక్ష—ఓరాజా! నీ కీయాఁడుదాని కున్నంతవివేకమయినను

లేదు. పెట్టిన మితిలోపల ఋణ మేలాగునైనఁ దీర్పవలెనని యీమె

సదుపాయము చెప్పచుండఁగా నీ వీమెమాటలను బెడచెవులఁబెట్టి

కల్లయేడ్చు లేడ్చుచు భార్యమీఁద మహాప్రేమ యున్నవానివలె

నటించి మాయపె్పిగి వేయఁ జూచుచున్నావు. నక్షత్రకుని ముందట

నీ యాటలు సాగిరావు. నాకు నీకంటెను మాయలెక్కువ తెలియును.

ఈబుడిబుడి యేడుపులుచూచి జాలిపడి విడిచిపోవుటకు నేను మఱి

యెవ్వఁడను గాచు; కరుణయన్న నేమో యెఱుఁగని విశ్వామిత్ర

శిష్యుఁడను జూహు, రమ్మ, పోయినంతవట్టుకు నీభార్యనమ్మి వచ్చిన

సొమ్ము నాచేతికిమ్ము. (అని లాగుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఈతనిచేత నీడుపులు పడక విధి

కృతమయిన నా దాసీత్వమునకు మీరును సహకారులు కండు.

హరి—(గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు) భార్యావిక్రయము చేయు

పాతకిని కమ్మని విధి నానొసట వ్రాసియుండఁగా నేనెట్లుసహకారుఁ

డను గాకుందును? ఓ భూసురోత్తమా! నీ యభిమతమే చెల్లనిమ్ము.

(అని వెంటనడచుచున్నాడు.)

[అప్పుడు కొందరు పౌరులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఓ పురజనులారా! ఈతఁడు తనభార్యయైన యీ సుందరి నమ్మబోవుచున్నాఁడు, మీలో నెవ్వరికై నను దాసి కావలసినయెడలఁ దగిన రొక్కమిచ్చి కొనుఁడు.

హరి—ఓహో? ఈదాదానవాక్యము పిడుగువలెఁ గర్జరంధ్రములఁ దూతీయు నాకఠినహృదయమును పగిలింపఁజాలకున్నది. నాహృదయము వజ్రముతోనో యినుముబతోనో చేయఁబడినది.

ప్రధమపౌరుఁడు—ఓనరోత్తమా? నీ కీ త్రిలోకసుందరి యయినభార్యను విక్రయింపవలసినంత దురవస్థ మేలపట్టినది?

ద్వితీయపౌరుఁడు—హరహరా? ఇటువంటి కులకాంతను విక్రయింప నెంతటి బుద్ధిహీనుని కయినను మనసుకొలుపురా? ఓ పుణ్యాత్మా? నీవు నిజముగానే కులాంగనా విక్రయపుణ్యమున కొడిగట్టుకొనఁ బూనినావా?

హరి—(కన్నుల నీరునించుచు నూరకున్నాఁడు.)

నక్ష—ఓరాజా? నీవు బేరమడుగువారిప్రశ్నల కుత్తరమియ్యక కార్యము చెడఁగొట్టుచున్నావు. ఈలాగున మానము ధరించివచ్చెడు బేర మెల్లను చెడఁగొట్టుటకంటె మీ యప్పపహరించెదనని మూగతనము విడిచి స్పష్టముగానే చెప్పము. ఈ యడియాస మాని నేను మాగురువునొద్దకుఁ బోయెదను.

హరి—(గద్గదగర్వరముతో) ఓ మునికుమారా? వేగిరపడఁ బోకు. లోకవిరుద్ధమైన యీవార్త చాటుటకొకపట్టున నానోటమాట రాకున్నది. కొంచెము తాళుము.

నక్ష—అప్పపహరింపఁ దలచుకొన్న నీకుఁ దాళిక యుండును గాని సొమ్ముగోలుపోయిన నేనెట్లు వేగిరపడకుండఁగలను? ఓ పురజనులారా! ఈతనికి మీతోమాటాడ నోకురాకున్నదట! నేను జెప్పె

దను వినుడు. ఈ తడు సూర్యులంత జలధిచంద్రుడగు
హరిశ్చంద్రుడు? ఇతడు మునుపల పవిత్రుడైన విశ్వామిత్రు
నకుఁ దన రాజ్యమంతయు దానమిచ్చి యానటకు యజ్ఞార్థ మిచ్చెద
నన్న ధనమియ్యలేక ఋణబాధ తప్పించుకొనుటకయి యాలినవ్వు
జూపుచున్నాడు.

ప్రథమపాదము—శివశివా! ఈ మాటలు విన్న పాపకుల
వచ్చును. మనము పోదము రండు. నున మెక్కడ? మహారాజు
భార్యను కొను తెక్కడ?

ద్వితీయపాదము—ఈతడు తనరాజ్యమంతయు విశ్వామిత్రు
నకా ధారపోసినది? రాజ్యమంతయుఁ దనకు ధారపోసిన మహాదాతను
మున్నిచ్చెదనన్న స్వల్పధనము నిమిత్తమయి యిటు లనకులై దా
చఁబెట్టినట్లు బాధ పెట్టుచుండుటకేత నతడు విశ్వామిత్రుడనదగిన
వాడే! తనవంటి పాత్రుని వెదకి దానమిచ్చిన యీ సాధుచరిత్రుల
చిత్తులు పెట్టెడియతడు విశ్వమున కమిత్రుడు గాక మిత్రు
డెట్లగును?

ప్రథమపాదము—ఎవ్వరును లేనట్లు పరమలోపి యని పేరు
పొందిన యాకౌశికుని కేల దాన మిచ్చితి? ఇచ్చినను దగుమాత్రపు
దానము చేయవలెనుగాని శక్తికి మించినదానము చేయ వచ్చునా?
ఉ, కొందఱు యీచకాధముల క్రూరముఖస్థితి కుబ్బియూచిచే

ముందట నేమొముక్తితముఁ బొందెడునన్ భ్రమదాతలంచుఁ బే
రందఁగ నాలుబిడ్డల గృహంబున వంగదఁ బెట్టిదానముల్

క్రందుగఁ జేయుచుండుదురు కారెకిరాతకు లట్టివారిలన్? 20

ద్వితీయపాదము—ఇందులో రాజునివలసిన దేమున్నది !
మన బ్రాహ్మణోత్తములే యెంతకయినను దగినవారు. వారు సమ
యము వేచి తమ కుపకారము చేసినవారికే యపకారము చేయు
దురు.
(అని పోవుచున్నాడు.)

సత — ఓ రాజా! అన్యవలసినవాడవు నీవు నోరెత్తకపోవుట
చేత కొనదలచివచ్చిన వీరందఱును తొలగిపోవుచున్నాడు.
నీమానము చూచి నీజేమో ముగ్ధుడననిభావించి మీఁదుమిక్కిలి
వీరు నూగుచువుమీఁదనే తప్పమోపి దూషించుచున్నాడు.
పరమపవిత్రుడయిన యీవిశ్వామిత్రుని వీరచేత నిల్లు తిట్టించుట
నీకుధర్మమా? నీవిప్పు డాలి నమ్మ నని తెగఁజెప్పము. నీవసత్యవాది
వని యెఱిగి, నాదారిని నేను బోయెదను.

హరి — ఓ ఋషిశుమారా ! నిఘ్నరము లాడకు. నేనిదిగో
చంద్రమతిని విక్రియించుచున్నాను. (పుగజనుల నుద్దేశించి)

గీ. పౌరులార! సుస్థిరమహోదాదులార !

మునిఋణముదీర్చ నాభార్యఁ పుణ్యధుర్య

దాసిఁగా విక్రయించెద దము దలిర్ప

వేగఁ గొనరయ్య నే. గోరువిత్తమిచ్చి.

21

నీ. కలలోననైన నవ్వలకైన నినుమఁత

బొంకి యెఱుంగని పుణ్యశీల

తప్పుఁ జేసిననైన నఁ దన్ను దూఱిననైన నఁ

గోపించి యెఱుంగనిగుణధురీణ

పెఱులను దనవారి వేఱుగాఁ జూడక

నారయనట్టినదయహృదయ

కానిమాటలు తన్నుఁగలుపాత్ము లాడినఁ

గలహిఃపనొల్లని గరితమిన్న

గీ. పరునిమ్ము తృణంబుగ భవనుండుఁ

దలఁచి యెప్పుడు వత్తించుధవ్యచరిత

చంద్రమతి నామభార్య నీసాధ్య మణిసి

విక్రయించెదఁ గొనరయ్య విబుధులార !

22

[అప్పుడు వికృతవేషముతో కాలకౌశికుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

నక్ష—ఓరాజేంద్రా! నీవందటికిని విసంబడునట్లు బిగ్గరగాఁ జాటకున్నావు. అందుచేతఁ బాదు లిటురాక దూరదూరముల బోవుచున్నాడు. ధాన్యపుమూటలును జింపిబట్టలును బంచాంగపుఁగట్టయును ధరించి యొక బీదబ్రాహ్మణుఁడుమాత్ర మీవంక వచ్చుచున్నాడు.

కాల—(ప్రవేశించి) అయ్యా? మీరు గుంపుకూడి యేమి చేయుచున్నాడు?

నక్ష—ఈసుందరిని దాసినిగా విక్రయించుచున్నాము.

కాల—ఓకాంతా! నీ వేమిపనులు చేసెదవు?

చంద్ర—రెండుపనులు తక్కుఁ దక్కిన పనులన్నియు నేను జేసెదను.

కాల—ఆరెండుపనులు నేవీ? నీవు భోజనము చేసెదవుగదా?

చంద్ర—నేను బరోచ్చిష్టభోజనము చేయను.

కాల—అట్లయినఁ గొనువారి కందువలన లాభ మేదియు లేదు. ఇక నీవుచేయని రెండవపని యేది?

చంద్ర—పరపురుష—(అని చెప్పటకు సిగ్గుపడుచున్నది.)

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నాకది బోధపడినది.

మంచిది యిప్పుడు నీభర్త యెక్కడ నున్నాడు?

హరి—ఇదిగో జీవచ్ఛవము నయి యిక్కడ నే నిలుచున్నాను

కాల—నీవెవఁడవు?

హరి—నేనవార్యశౌర్యధుర్యుడయిన త్రిశంకుని తనూజుఁడను; సూర్యవంశ—

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నీవృత్తాంతము నేనీవఱకే యెఱుఁగుదును. సామ్రాజ్య మంతయు గాధిపుత్రుఁ డయినవిశ్వా

మిత్రునకు ధారపోసి యాతని కంతకుమున్ను యజ్ఞార్థ మిచ్చెద
నన్నవిత్ర మియ్యలేక చిక్కలు పడుచున్న హరిశ్చంద్రుడవా నీవు?

హరి—అవును. ఆ విత్తమునమిత్తమే యిప్పు డీయిల్లాలిని
విక్రయింపబోవుచున్నాను.

కాల—సరిసరి! సర్వమును దెలిసినది. ఇంతేకదా? ఆయుణ
శాధ తప్పించుకొనుటకయి నేను నీ కిప్పు యొక్కయాలోచన చెప్పె
దను వినుము. నుండరీమతల్లియైన యీయిల్లాలిని పదుల కమ్మ
నేల? నిష్కారణముగా నిందపాలు కానేల? నీవియ్యవలసినయర్థ
మీబ్రహ్మచారిచేతి కిచ్చినని యొక్కబొంకుబొంకుము. స్త్రీల
విషయమయి బొంకుట దోషము కాదుకనుక నీకు నేను సాక్షిగా
నుండెదను. ఇప్పుడీతనిచేతిలోనుండి తప్పించుకొని పోగలిగినయెడల,
నీకసత్యమావల భాణమయినాటుకొనదు. నాబుద్ధి విని యీయొక్క
యసత్యము పలుకుము. అసత్యభయము నీమనస్సును బాధించెడు
పక్షమున, నాకల్పదక్షిణ యిచ్చితివా పాపపరిహారార్థముగాఁ దగిన
ప్రాయశ్చిత్తము చేయించి నీయసత్యదోషము తొలగించెదను.

హరి—అసత్య మొక్కటియే యగునను నదని వరక
గామిని జేయకమానదు.

గీ. చిన్నసూది బెజ్జంబంతచిల్లి యున్న

గడవెడుజలంబుఁ గ్రమముగాఁ గాలునట్లై

పాపమున కింత యెడ నందు వదలునెడల

సర్వపుణ్యముల్ క్రమముగా నమసిపోవు.

23

కాఁబట్టి బుద్ధిమంతుఁ డెన్నఁడును బాపహేతువయిన
యసత్యమునకుఁ దనహృదయము నందఃఃఖమాత్రమును చోటియ్యఁ
గూడదు. వేయిప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొన్నను, అసత్యదోషము
పోదు.

కాల—నీవు వట్టిబుద్ధిహీనుడవు. ఋణవిముక్తుడ వగుటకు దగిననదుపాచుమును నేనుప చేశించుచున్నను గ్రహింపజాలకున్నావు. లోకములో నసత్యమురాశి తాగుపడి నంపదలతో కులమును పన్న పారిని నీవు చూచు చుండలేవా? ఈలోకములో గల్ల లాడుటచలన గోరవహీని యెంతమాత్రమును రాదు.

హరి—ఓవిప్రోత్తమా! నీచుభిప్రాయముతో నే నేకీభవింప జాలను. నీతిమూర్ఖననకు సువా రొక వేశ దైవవశమునఁ గష్టముల పాలయి యడఁగినను వారికిగౌరవ మేవచ్చును; నీతిమూలినవా రొకా సొకప్పుడు సుఖ మనుభవింపుచున్నను వారికి గొప్పతనము రాదు. తాత్కాలికసుఖ మొకసుఖము కాదు. మాన మెప్పుడును ధనము పోయినప్పుడును ముసలితనము వచ్చినప్పుడునుకూడ లోపల సంత రాత్మ పోకులేక సుఖపడునట్లుగా నడుచుకొవలెను. ఆసుఖము నీతి మూర్ఖముచేతఁ దప్ప మఱి దేనిచేతను లభింపదు. నీవు చెప్పినగౌరవ మయినను సత్య వేషముచు వేసికొని వచ్చినప్పుడే యసత్యమునకుఁ గొంతకాలము కలుగును గాని నిజస్వరూపముతో వచ్చినప్పు డెప్పు డును గలుగదు.

గీ. ధాత్రిలో గౌరవము పొందఁ దలంచునేని;

ధర్మవేషంబె వేయు సధర్మ మెపుడు;

స్వస్వరూప మొక్కించుక బయలఁబడిన;

నడుచు నాగౌరవం బెల్ల నాటితోనె.

2.

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నాకిప్పుడు నీతో వాదమున కవకాశములేదు. ఇక బహుభాషలుమాని నీకుఁ గావలసెనా నేను గోరినవిత్తమిచ్చి యీసాధ్యని బానిసనుగాఁ గొనుము. అక్కట లేనియెడల మాపని చెడఁగొట్టక నీదారిని నీవు పొమ్ము.

కాల—నీబాగుకొంటే నేనిప్పుడు నీకుహితము చెప్పితిని గాని నామేలుకొంటుఁగాదు. నీభార్యను విక్రియించుటకు నీకే చింత

లేకపోయినపక్షమున, నూరుమాత్రమేమిటికి? ఈమె యోగ్యురాలని చెప్పుచున్నావు గనుక నీనీమె కైతధనము కావలెనందువో కోరుము. ఇప్పుడ నే చారొక్క మిచ్చి కొనెదను.

హరి—ఏనుఁగుమా! దనెక్కి నిలుచుండి రత్న మెగమీటి నంతయెత్తుధనమిచ్చినజాలను. దానితో నాకిప్పుడు ఋణవిమోచన మగుచు. కేను మరల నీధనమును నీకు వడ్డితో నిచ్చి వేసినప్పుడు మరల నాభార్యను దాస్యమునుండి విముక్తురాలినిగాఁ జేయ వలెనుజుమా.

కాల—అందుకు నేనొప్పుకొన్నాను. ఆయెదుటిదే మాయిల్లు నాతోనచ్చినయెడల విత్త మీభాసురోత్తమున కిచ్చెదను.

హరి—నక్షత్రకా! నీ పాధన మప్పగించుకొమ్ము.

నక్ష—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇక నీవు నీబానిసయైన యీ చంద్రమణిని నీవెంటఁ గొనిపోవచ్చును.

కాల—హరిశ్చంద్రా! కొనిపోవచ్చురా?

హరి—(డగ్గుత్తికతో) కొనిపోవచ్చును. (అని కన్నులనీరు పెట్టు కొనుచున్నాడు)

చంద్ర—(కన్నుల నీరు నించుచు) ఓప్రాణేశ్వరా! నానిమిత్త మయి మీరడలఁ బోతుఁడు. నాశరీరము దూరముగా నున్నను, నాహృదయ మెప్పుడును మీయొద్దనే యుండును.

హరి—నాబహిఃప్రాణమా! నిన్నుఁజూసి నేనెట్లు తాళఁ గలను? జీవములనుజూసి బొంది యెప్పుడైనఁ దల యెత్తఁగలుగునా! ఇక నాకెక్కడిబ్రతుకు? ఎక్కడిసుఖము?

గీ. అఖిలసామ్రాజ్యసంపద లనుభవించి

వైభవసమగ్రుఁ డగుసార్వభౌమునకును

దేవివై యుండి యొక్కని కీవు నేడు

దాసివైతివె కటకటా దైవగతిని.

(అని యేడ్చుచున్నాడు.)

కాల—ఓరాజేంద్రా! నేను గ్రొత్తగా దాసిని గొన్నపు డనుంగళకరముగా నీవేల యేడ్చెదవు? ఈలోకము మాన నీహృద యము పదిలపఱచుకొమ్ము. నీలోపలనున్న పంచేంద్రియములలో నొక్కదాసిని జయింప లేనివాడవు లోకముల నెట్లుజయింపఁగలిగితివి?

హరి—అనుభవించువారు తాము కావచ్చుడు పయినుండి పరుల కెన్నినీతులైన నను బోధింపవచ్చును గాని తమకే యాపదలు వచ్చినప్పు డెంతటిపండితులును భేదము నొందకుండజాలరు. ఎంతటి వేదాంతియైనను దేలుకుట్టినప్పు డేడువకుండునా?

కాల—అట్లయినపక్షమునఁ బైత్యపునీడు ఈటిపోవునట్లుగా నీవు కావలసినంతసే పేడువుము. మాదాసిని దీసికొని మాయింటికి గేనుబోయెదను. ఓచంద్రియతీ! ఈమూటలను మోచుకొని నావెంట మాయింటికి రమ్ము ఏమి? కదల వేమి? (అని మూటలు మీఁద వేయుచున్నాడు)

చంద్ర—క్షణము తాళుము. నాభర్తముఖ మింకొక్కసారి కన్నులారఁ జూడనిమ్ము.

కాల—నీభర్త దెప్పుడును జూచెడుప్రాతముఖమే. నడువు నడువు. (అని గెంటుచున్నాడు.)

లోహి—ఓబిచ్చపుబ్రాహ్మణుడా! బలవంతముగా నూయమ్మ నెక్కడకుఁదీసికొనిపోవుచున్నావు?

చంద్ర—ఓలోహి తాస్యా! నీవు మీశాన్నగారియొద్దకుఁ బొమ్ము. నీయుగానుబంధము నాకు నేటితోఁ దీతినది. (అని కన్నుల నీరువిడుచుచున్నది)

హరి—ఓలోహి తాస్యా! ఆలిని విడిచిన పాపాత్ముడను నా యొద్ద కేలవచ్చెదవు? నీతల్లివెంటనే పొమ్ము.

కాల—ఓబాలకా! నీతల్లివెంటడినే రమ్ము. నీవును నేను కొన్నవిలువలోనివాడవే.

హరి—ఇది యేమిశ్యామము? నాభార్యను నీకమ్మజూపి నప్పుడు నే నీబాలకుని జెప్పలేదే. వేటుగ వెలయిచ్చి వీనినిగూడఁ గొని తల్లిబిడ్డల నేకము చేయుము.

కాల—నీ వీనుఁదరిని నాకమ్మినప్పు డీబాలుఁడు జట్టిలోని వాఁడు కాఁడని నాతోఁ జెప్పలేదు. ఆవును గొన్నప్పుడు లేగ దాని తో రాదా? అట్లేయీ బాలుడును దల్లిని గొన్న నాసోతై యగును.

నక్ష—ఈవిషయమయి మీరిరువురును బరస్పరనివాదమేల పడియెదరు? మాగురుప్రసాదముచేత నేను ధర్మశాస్త్రము లనేకము లెఱిగినవాఁడను. నన్ను మధ్యస్థునిగాఁ గోరుకొన్నయెడల మీలో నెవ్వరికి నన్యాయము కలుగకుండ యథావిధిగాఁ దగవు తీర్చెదను.

హరి—నీవు నీయిష్టము వచ్చినట్లు న్యాయము తీర్పుము.

కాల—నేనును నీమధ్యవర్తిత్వమున కొప్పుకొని పుణ్యమును పాపమును నీమీఁదనే వేసెదను.

నక్ష—అట్లయినపక్షమున నాకుఁ దోచినన్యాయమును జెప్పె దను వినుఁడు.

హరి—సావధానుల మయి యున్నాము చెప్పుము.

నక్ష—ఏధర్మశాస్త్రప్రకారముగా నే నిప్పుడితగవు తీర్ప వలెనో సందిగ్ధముగా నున్నది. సందిగ్ధమైన ధర్మశాస్త్రములను మాని నే నిప్పుడభ్యసించుచున్న వ్యాకరణశాస్త్రప్రకారముగా వ్యవహారము తీర్చెదను. వినుఁడు. ఈమె తల్లి! ఇతఁడుపిల్లఁడు. తల్లిలోను పిల్లలోను కారద్వయమున్న సంబంధముచేతఁ తల్లియుఁ బిల్లఁడు నొక్కటే తండ్రిపిల్లల కట్టిసంబంధము లేకపోవుటచే నిద్దఱును వేఱు. కాబట్టి తల్లిని గొన్న సంబంధముచేతఁ బిల్లవాఁడును గాలకౌశికుని సోతైయయినాఁడు. ఓరాజా! ధర్మాధికారి నైన నాతీర్పు

నకు బద్ధుడ నయి మాటుమాటాడక లోహితాస్య సీతని కిచ్చి వేయుము.

హరి—అయ్యా! వ్యవహారవిత్తయమునకు ధర్మశాస్త్రములు ప్రమాణముకాని శబ్దశాస్త్రముకాదు.

నకు—నేను జెప్పినదే ధర్మశాస్త్రము ఋషులవాక్యములే ధర్మశాస్త్రములు. నేనును ఋషికుమారుడనే కాబట్టి జెప్పినది పిల్లధర్మశాస్త్రము. ఈపిల్లధర్మశాస్త్రమునుబట్టి యీపిల్లవాసని సీతని గొనిపోనిము.

కాల—ఓమునికమారా! నీవు ధర్మశాస్త్రపాఠంగతుడవు. నాపాలిధర్మదేవతవలె వచ్చి న్యాయము చెప్పిరావు. నేను నీమేలు మఱచిపోను. (అని కౌగిలించుకొనుచున్నాడు)

హరి—లోహితాస్యా! నీవు నీతల్లివెంట నీబ్రాహ్మణునితోఁ బోము.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నాకు శివపూజాసమయ మయినది. వేగిరము నడువుము.

చంద్ర—నాప్రాణనాథుని సెల వడిగి రానిండు. ఓప్రాణేశ్వరా! (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నది)

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! లెమ్ము, విశ్వనాథుడు శీఘ్రముగా నీ దాస్యమును దొలగించి నీకు సుఖ మిచ్చునుగాక! (అని కన్నీరు నించుచున్నాడు)

చంద్ర—(లేచి) ఓప్రాణేశా! విధి పాపాత్ముడయి యిప్పుడు నాకు నీపాదసేవకూడ లేకుండఁ జేయుచున్నాడు. కటకటా! సిన్నె ప్లేడఁకాయ నేర్తును?

కాల—నాకావలఁ బ్రొద్దొక్కచున్నది. నీచదువు చూలించి నడువుము.

చంద్ర—ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను, ఇంకొక్క నిమిషము
తాళుము—ఓప్రాణేశ్వరా! నీవు నానిమిత్తములు లేశమును జింతిల్ల,
బోకుము, మమ్ము మఱచిపోమ్ము; సత్యమును హిత్రము మఱవకుము.

కాల—ఓవంచకురాలా! నీవే వేళకును గదలి రాకున్నావు!
మాటలసందడిగో నన్నేమిటించి పారిపోవఁ జూచుచున్నావాయేమి!
నేను నీమాయలకు మోసపోవువాడను గాను, పద పద, (అని
లాగుచున్నాడు)

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! పోయి వచ్చెదను, (అనిరెండడుగులు
నడిచి వెచుక తిరిగి చూచి) నాకు నకువఁ గాళ్ళురాకున్నవి; హృద
యము కొట్టుకొను చున్నది, (అని తిరిగితిరిగి చూచుచు లోహితా
స్మృతితో మెల్లగ నడుచుచున్నది)

కాల—ఓదాసీ! నీ పెండ్లినడక లింకఁ గట్టిపెట్టి వేగిరము
నడువుము, (అని నడుచుచున్నాడు)

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణుఁడుపోవుచున్నాడు, సొమ్ము తెచ్చు
కోవలెను, నీవు మొగము వ్రేలివేసికొని నిలువఁబడక నాముందు
నడువుము,

హరి—(కన్నీరు నిండుచు) నాపాలిటి భాగ్యదేవతా! నా
సామ్రాజ్యలక్ష్మీ?

నక్ష—ఏమి నామాట వినిపించుకో వేమి? బ్రాహ్మణుఁడు
దాటిపోకుండ శీఘ్రముగా ముందు నడువుము,

హరి—నీతోడ నే నేల రావలెను? నీవు పోయి నీధనము
తెచ్చుకొమ్ము,

నక్ష—ఇప్పుడు నీ నొప్పగించునది నాబత్తెపుసొమ్ము, నిన్ను
విడిచిపెట్టెడుసక్షమున నింక నాగురువుగారియుగా మెవ్వరు తీర్చెదరు?
నాముందర నీవంచనలుమాని శీఘ్రముగా నడువుము,

హరి—ఇది యేమి యన్యాయము ? రెండుసువర్ణములిత్తుకు మూడుసువర్ణములిత్తుడు గాని యింతసొమ్మెన్నవైన బ్రైవిత్తురా? పరులువిన్న నవ్వుదుకు, ఈమాటలు మఱి యెక్కడను బలుకక యీసొమ్ము నీగురువు ఋణముక్రిందఁ గైకొమ్ము.

నక్ష—ఓరాజా! నీవు మాటలచేత నన్ను బెదరించి మోస పుచ్చఁ జూచుచున్నావు, నీమాటలకుజడిసి చేతఁబడినసొమ్ము విడుచుటకు నేనంత తెలివిమూలినవాఁడనుగాను, అల్పసంతుష్టఁడనుమంచివాఁడనుగనుక నేనీయల్పధనమునకొప్పుకున్నాను. ఎండవానలకు సహించి వేళపట్టున నన్నము గానక నీవెంట వనములు దూఱి పర్వతము లెక్కి, నదులుదాఱి, జపతపస్సాధ్యాయములుకట్టిపెట్టి పాడుగుళ్ళలోను జెల్లనీడను శయనించి, పడరానిపాల్లుపడియు నిన్నయాన పెట్టక యూరకున్నాను. నీవు నామంచితనము లేశదుయినను గని పెట్టలేకపోయినావు. “అసంతుష్టాద్విజానష్టా” (డన్న నీతినిబట్టి దొరికినదానితోనే తృప్తిపొందెడు నన్ను రవ్వచేయక విశ్వామిత్రుని యప్పుకూడా నెట్లయిన నేడే చెల్లింపుము.

హరి—నీవు గురువుకార్యార్థమయి కష్టపడితివి గాని నా నిమిత్తముకాదు. పరదేశులకుఁ బాడుగుళ్ళును జెల్లనీడలును గాక పట్టెమంచములును బట్టుపరువులు దొరకునా? నామాట విని—

నక్ష—నీ విక వేయి చెప్పినను నేను నీమాట వినను. నా ప్రాణములైనను విడిచెదనుగాని చేతఁ జిక్కిన యీధనమును మాత్రము నేను విడువను. నాతల నటికి బ్రహ్మహత్యాపుణ్యము కట్టుకొని మఱి యీధనమును గైకొమ్ము. ఓకాలకౌశికా! నీవు వచ్చి యీయాపత్సమయమున నడ్డుపడి నాప్రాణము నిలుపవలెను.

కాల—(వెనుకకువచ్చి) ఓమునికుమారా! నీ కేమి ప్రాణాంతము వచ్చినది?

నక్ష—ఈరాజు నిన్న న్యాయము చేయదలచినట్లే నాబత్తెము నియ్యక నాకన్యాయము చేయఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇందులో నీవు నాకు సహాయుడవై నీవిచ్చెడుసొమ్ము ముందుగా నాబత్తెముక్రింద నిప్పింపవలయును. నేను మాగురువునిమిత్రము శ్రమపడితిని గాని తననిమిత్రమయి కాదట!

కాల—ఓరాజా! న్యాయము తప్పనివాడవని పేరుపొందిన నీకిప్పు డీదుర్బుద్ధియేలపుట్టినది? నిన్నాశ్రయించిన యీదారిద్ర్య దేవత యిప్పుడు నిన్ను వివేకిని జేయుచున్నదాయేమి? ఇక దగవు మాలినపట్టుపట్టక యీవిత్త మీతని బత్తెమునకు విడిచిపెట్టుము. అడవులలోఁ బ్రయాసపడి యింతకాలము నీవెంటఁ దిరుగుట కీతఁడు నీబంటు కాఁడు.

హరి—(తనలో) ఇప్పుడు వీరిద్దఱు నేకమయి యన్యాయ మున కొడిగట్టుచున్నారు. వీరిలో నొక్కరును ధర్మపాశములకు బద్ధులగువాడుకాదు. వృధావాగ్వాదము మాని పుణ్యమును బాప మును వీరిమీఁదనే పెట్టెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రబుద్ధులారా! మీరిరువురును బ్రాహ్మణోత్తముల. దైవముఖముచూచి మీకు న్యాయమని తోచినట్లు విధింపుఁడు. మీ యాజ్ఞకు నేను బద్ధుడ నయ్యెదను.

కాల—ఈప్రకారముగా న్యాయమునకు రమ్ము. ఈవిత్త మీతని బత్తెమునకు వదలివేసి యీతని గురుఋణమును నీవు మరలఁ దీర్పవలసినదే.

నక్ష—ఓహో! ఏమి యీన్యాయము! భూలోకములో ధర్మ దేవతయే యీబ్రాహ్మణరూపమున నవతరించినది! ఓహరిశ్చంద్రా! నీవింకను మాగురుఋణము తీర్పవలసియేయున్నది. ఆవిత్త మేలాగున నమర్పించెదవో చెప్పు.

హరి—ఓ వటు శిఖా మణి ! నావద్ద నీవెఱుంగనివిత్త
మేమున్నది? దీనిని నీయధీనముచేసికొని నీమనస్సువచ్చినవారికి
విక్రియించుకోము.

నక్ష—మంచిది నావెంట రమ్మ, నేను గోరువిత్తమిచ్చి
నిన్ను డెవ్వఁగులీత డెవ్వఁడును గొనకపోయిన నేనేమిచేయుదును?

హరి—అగ్రవర్ణములవలన నీధనము రాకపోయినయెడల,
నీవప్పుడు నన్ను గడజాతి మూలవాసికయిన విక్రియించి నీసొమ్ము
రాబట్టుకోవచ్చును. నేను చండాలుని కొలువైనను సంతోష
పూర్వకముగానే చేసెదను.

నక్ష.—ఓసత్యహరిశ్చంద్రా ! నీ వన్నమాట . తిరుగఁ
గూడదు. నావెంట రమ్మ, (అని చేతికి త్రాడుగట్టి వెంటఁ గొని
పోవుచున్నాడు)

హరి—ఓభూసురోత్తమా! నన్నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవు?
ఇక్కడనే విక్రియించు.

నక్ష:—

సీ. అడినమాట దాసణుమాత్రమును దాట

నట్టిధర్మాత్ముఁ డీమలఘుగుణుఁడు

వృద్ధీతలం బెల్లఁ దృణకల్పముగ దాన

మిచ్చిన నెఱిదాత యీనృపుండు

బాహులబలిమిసప్తద్వీపములు గెల్చి

యేలినశూరుఁ డీయంద్రనిభుడు

నడీరేయి బేతాళు నడవిలో నెక్కటిఁ

దునిమినవీరుఁ డీఘనభుజుండు

గీ. త్మాసురేంద్రులార! మహింద్రచంద్రులార !

వైశ్యవడలార! చరణజప్రవరులార!

విక్రియించెద నే గోచరితమిచ్చి

వీని గొనరయ్య మిరలు వేగవచ్చి.

26

నేనెంకపిలిచినను బాడు లెవ్వరును రాకున్నారు. బడ
పడ. మూలపాదకుఁ గొనిపోయి పంచమునకే నిన్ను విక్రియించె
దను. (అని లాగుచున్నాఁడు)

వారి—అర్థప్రాణములు నీయధీనము చేసిన నన్ను నీచిత్తము
వచ్చినట్లు చేయుము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! నాప్రాణనాథుఁడు దాటిపోవు
చున్నాఁడు. అతనిని జూచెను భాగ్య మీ కన్నులకేకకలుగునోలేదో.

కాల—ఓకాంతా! అప్పుడు మాయంటికి వచ్చినాము. నా
భార్యమిక్కిలి దొడ్డయిల్లాల. ఆమెయెడల నీవు భయభక్తులు కలిగి
నప్రమత్తోనడుచుకోవలెను. ఒకనొకప్పు డామె నామీఁద గోప
పడి నన్ను గొట్టినను దిట్టిననుకూడ నేనుసహితము మాటు
మాటాడక యొచ్చుకొని పులిసిజూచిన మేకపిల్లవలె నొదిగియుం
దును. తలుపుతీయు మని నాభార్యను బిలిచెదను. ఆమె కోపముఖము
చూచి నీవు భయపడఁబోకు. ఆమెరూప మెట్టిదయినను హృద
యము మిక్కిలి చల్లనిది—ఓసీ! తలుపు తలుపు తలుపు తీయుము.

[అప్పుడు తలుపు తీసికొని కలహకంటకి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—(తనలో) ఓహో! పిల్లికన్నులును జింపితలయును
గండుముఖమును గలిగి వికృతరూపముతో నీమె పెనుభూతమువలె
నున్నదే! హద్దెవమా! నేనెటువంటి రాక్షసికి నేవచేయువలసి వచ్చి
నది! ఈమె హృదయముకూడ రూపమువలె నుండకపోయినయెడల
నేను గొంత ధన్యురాల నయ్యెదను.

కాల—(చిమిషము తేటిపాటఁజూచి) ఓచండాలుడా! పట్ట
పగలు నిర్భయముగా నీవీజవ్వనిని నాయంటికేల తెచ్చినావురా?

నిమిషమడచిపడకుండ నిలువుము. నీకండక్రొవ్వరిగించెదను. (అని క్రింద నుమియు చున్నది)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! కొంతశాంతత వహించి నామాట శాంతముగా వినుము. నే నీమూర్ఖురాలిని.

కల—ఓరి పాపాత్ముడా! నీమాటకూడవినవలెనుగా? చచ్చి నట్టు పడియుండక నీ వింకను నామాటకు మాఱుమాట చెప్పు చున్నావు? నన్నెవతెనుగా? జూచుచున్నావు? నాలుగుదినములనుండి దెబ్బలు లేకపోయినంతమాత్రముచేతనే నేను నీపాలిటి యకాల మృత్యుదేవత నన్నమాట మఱచిపోయినావా? కానిమ్ము. నీ నిప్పుడ నీకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని మగనిమీఁద పడు చున్నది)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! ఈదంపతు లిప్పుడు ఘోర యుద్ధమునకు డిక్కొనుచున్నారు. ఈమె కోపావేశముచేత, దా నబల యగుట మఱచి పురుషునిమీఁదికే కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వు చున్నది. నేను వారింపఁ బ్రయత్నింతునా?

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకు మ్రొక్కెదను. నానేరము మన్నించి నేటికి నీదాసుని నన్ను విడువుము.

కల—నీవీప్రకారముగాఁ జేసిననేర మొప్పుకొన్నతరువాతఁ గూడ నిన్ను విడిచెద ననుకొన్నావా? నేను గలహకంటకిని గాని మఱి యెవ్వతెనుగాను. బిచ్చపు బ్రాహ్మణుడవు నీవెంత? నాపేరు చెప్పిన, ఈవీధినుండు పురుషులందఱును జడిసెదరు.

(అని జుట్టుపట్టుకొనివంచి గుద్దుచున్నది.)

కాల—ఓపుణ్యాత్మురాలా! ఇక నే నెప్పుడును నీమాట కెదురాడను. నేను నాతల్లి కేక పుత్రుడను. నాయందు నయ లేక పోయినను వృద్ధురా లయిన నాజననినైనను గడుణించి నాకుఁ

బ్రాణదానమును చేసి ముసలిదానికిఁ బుత్రభిక్ష పెట్టుము. పిడుగుల వలెఁ బడుచున్న నీముష్టిఘాతములకు నేను దాళలేను (అని గడ్డము పట్టుకొను చున్నాఁడు.)

కల—ఓరీ నీచేతులు కాలిపోను! నాచాడలు నొక్కచున్నా వేమిరా? (అని రెండుచేతులతోను ముఖము బరుకుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా! నామాటలు విని కోపము శాంతించు కొమ్ము. (తనలో) ఈ సంకుల నభరములో నామాటలే యీమె చెవిసోకకున్నవి. మే మాకొండమీఁద మొన్నఁ జూచిన పంచ ధారలవలెనే గోల్లు తగిలి యీయన ముఖమునుండి యయిదు నెత్తురు తేరులు పాముచున్నవి. ఏమిచేయుచును? నా దేహము కంప మెత్తు చున్నది.

కాల—(తనలో) నాముఖ మంతయు మండుచున్నది. ఈమె నఖములు వజ్రసఖము లయి కామ దేవుని పంచాముధములలోయన నా కాయము గాయములు చేయుచున్నవి. కొంచెముసేపు వానివాడిమి వ్యర్థపఱిచెదను. (అని రెండుచేతులును గట్టిగా పట్టుకొనుచున్నాడు)

కల—(గిల్లుటకుఁ జేతఁగాక నిష్పత్తికిఁగ్గిన కోతివలె గంతులు వేయుచు పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు) ఓరీ పరమచండాలుఁడా! నీ చేతులు పడిపోను! ఓరిపాపీ! నీబలము మండిపోను! తాటిచెట్టులాగున నాఁడుదానిమీఁదఁ బడి యేడిపించెదవేమిరా? (అని మఱింత యేడ్చు చున్నది)

చంద్ర—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నా ప్రార్థన విని యీమెచేతులు విడుపుము.—అమ్మా! మగనితోఁ గలహించుట పతివ్రతలకు ధర్మముగాదు. ఒకవేళఁ బురుషులయందు దోషమున్నను మనము సహించుకొనిరావలెను. పూర్వమనచూయు లోపాముద్రయుఁ బతిభక్తిచేతనే కాదా నిరుపమానమైనమహిమ

బొంది నుండకులలో నెల్లను బేరుపొందిరి? భార్యభర్తలు పడులు నవ్వునట్లుగాఁ గలహామఁ లాడక యెప్పుడును నీరొదక న్యాయమునఁ గలసి మెలసియుండవలెను.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నీవుబడేశించిన నీతి సర్వజనాదరణీయమాగా నున్నది. నీ నిష్పాదు చేతులు విడిచిపెట్టెదను. నీవెప్పుడును మాయొంటనుండి విగసిన గొట్టచలాదని నా యీమె కుపదేశించుచుండుము. (అని చేతులు వదలుచున్నాడు.)

కల—ఈమిటారి నిష్పాదు మనయింటికిఁ దెచ్చుటయే కాక సదా యీమెను మనయింటి నుంచుటకుఁగూడఁదలచుకొన్నపురాః—ఓసికుత్సితులారా! నీమాటలకు నాకు సంతోషమగుచున్నది. ఈపతి వ్రతాధర్మములు నాకు నీకంటెను బదిరెట్లెక్కువ తెలియును. నీ నీతులింతటితోఁ జాలింపుము. నాకు ధర్మము లుపదేశింపుమని ప్రార్థనచేసి నిన్నిచ్చటి కెవ్వరు పిలుచుకొనివచ్చినారు? నీవు దుర్బోధ చేసినంతమాత్రముచేతనే నీతని నాజ్ఞ పెట్టక మనసు వచ్చినట్టు తిరుగనిచ్చెదనునొన్నవా? వేగిరపడకు నామాట కెప్పుడు మాటుపలుక వెలుచుచుండెడు నాపెనిమిటి భయము పోగొట్టి బుద్ధి చెలుచుచున్న నీపాపఫల మనుభవించువుగాని నిమిష మోపికపెట్టుము. (అని మగనివంకఁదిరిగి) ఊరివానిచేత నన్నీరీతిగా గానిమాటలనిపించుటకే యీమత్తురాలిని నాయింటికిఁ దెచ్చినావా? (అని వీడినకొప్పు సవరించుకొని నడుము బిగించుచున్నది.)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఆగ్రహముమరలఁ దెచ్చుకోకు. నేను నీకుభృత్యుడనై యుండెదను. ఈపడుచును బుత్రసహితముగాఁ నీకు చాసినిగా గొనివచ్చినాను.

కల—(మగనిని కౌగిలించుకొని) ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమాట మొదటనే చెప్పలేకపోయినావా? అప్పుడే చెప్పియుండినయెడల,

నీముఖముపయి నీబాలచంద్రరేఖలు పడియుండకపోవునే! పోయినది పోనిమ్ము. నేనెక శాత్రురాలనయ్యెనను, దీర్ఘకోధ మెవ్వరికిఁ గూడదు.

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీవప్పుడు నన్ను మాటాడ నిచ్చితివా?

కల—ఇప్పుడును మాటడనియ్యను. ఊరకుండుము, ఓముద్దరాలా! ఇటురమ్ము నీ వీవరకు నాప్రభావ మెఱుంగవు. నామాట వినుఁబడినఁ బొడుకవా రెవ్వరును వీధిలోనికి రారు. అమాట యటుండనిచ్చి నీవు చేయవలసినపనులు వినుడు. నీవు ప్రతిదినమును జాముసౌద్ధుండఁగా లేచి ప్రాచీపనులు తీరిచి తెల్లవాలునప్పటికి నాకొలుపునకు రావలెను. సూర్యోదయము మొదలుకొని సూర్యాస్తమానమువఱకును జేయవలసినపనులన్నిటిని నీ కాలించించి తరువాతఁ జెప్పెదను. ఇట్లంటినని సూర్యాస్తమానముతో నీదాస్యము ముగియునని సంఘోషింపకుమా. రాత్రిపదిగడియలకు మేముపాన్పు చేరినతరువాత మాకాళ్ళుపట్టి మమ్ము నిద్రపుచ్చవలకును నీ కేదో పని కల్పించి యెప్పటికప్పుడేదో చెప్పుచుండెదకు. నీకొడుకడవులకుఁ బోయి యనుదినము తోడిబాలురతో సమిధమును బుష్పములును ఫలములును బత్రములును గొనితెచ్చుచుండవలెను. — మనవీధి నెవ్వఁడోమాలపాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. లోపలికిరా, నీవని యంతయు లోపల వీవరముగాఁ జెప్పెదను. —ఓరి చండాలుఁడా! దగ్గఱగా వచ్చుచున్నావేమిరా? అకు. ఎవడవురా నీవు?

[అప్పుడు వీరబాహువు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వీర—నేను వీరబాహుఁడను. వేగిరము లోపలికిఁ బొండి నేను పోవలెను.

కల—రండిరండి—మమ్ము లోపలికిబోనిమ్ము. ముఱికి పాతలును గల్లుపాయయు దోలుముక్కలును జూచుకొని యేమి పొంగిపడుచున్నావురా? (అండలును లోపలికిఁ బోవుచున్నాడు.)

వీర—(నిలువబడి తనలో) అయ్యో! నక్షత్రకుండును హరిశ్చంద్రుండును దామంతలోనే యీచోటుఁ బాసియెక్కడకుఁబోయినారో! అతఁడు హరిశ్చంద్రుడన్న వార్త యీపట్టణ మేలెడు గాజునకుఁ దెలిసినపక్షమునఁ గోరినధన మిచ్చి యతఁడు హరిశ్చంద్రుని విడిపించును. అటువంటి వైపరీత్యము పుట్టకమునుపే నేను వారిని గలిసికొని విశ్వామిత్రుండు నాకిచ్చినధనముతో హరిశ్చంద్రుని వేగిరము కొనవలెను. అతఁడు నాచేతఁ జిక్కెనా, విశ్వామిత్రుండు నాతోఁ జెప్పినదంతయూఁ జేసి యాతనిని బాధపెట్టెదను. (అని పయివంకఁజూచి) అదిగో వారీవంక నే వచ్చుచున్నాడు.

[అప్పుడు నక్షత్రకుండును హరిశ్చంద్రుండును మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాడు.]

నక్ష—ఏవాడను దిరిగినను నిన్నెవ్వరును కొనకున్నాడు. దైవము నిన్ను మాలవానికే దాసుఁడవు కమ్మని వ్రాసెను గాఁబోలును! మాలగూడె మీసమీపమున నేయున్నఁడట! రమ్ము.

హరి—విధి నన్నేమి చేయఁదలఁచుకొన్నాఁడో యట్లు కాక మానదు. ఇక్కడ నొక్కసారి కేక వేయుము. (తనలో) నామనస్సున కారాటము హెచ్చుచున్నది.

నక్ష:—

గీ. సత్య మెప్పుడుఁ దప్పని సజ్జనుండు
పదువురను మించి పనిచేయుబాహుబలుండు
వీని నిప్పుడు నేఁ జెప్పువెల యొసంగి
వచ్చి కొనరయ్య వేవేగఁ బొదులార!

హరి—అయ్యో! ఈపగ లెంతవీర్ఘముగానున్నది! శోధినము
సూర్యాస్తమానమే లేనట్లున్నదే! ఈ దినము సూర్యుడు క్రుంకడు,
అహ! నీమి యీవీంత! ఎప్పుడును వెలుతురులే కోరుచుండెడు నేను
నేడు చీకటిని గోరుచున్నాను!

మ. ధరఁ బ్రేమాస్పదులై నవారలు కడున్ దవ్వైనచోఁ జాల నుం
దరమావస్తువుకూడఁ జిత్తమున కెన్నందా నసహ్యంబగున్;
గరముం జల్లనిపండు వెన్నెలలునుం గల్గించు సంతాపమున్;
బెరుగఁ జేయిని దేది దుఃఖమును బృథ్విగ్ గప్తకాలంబునన్.

ఈ మనస్తాపమున కంతకును నా ప్రాణేశ్వరియే కారణము.
ఉ. ఇంతిరొ! నీవు చెంత వసియించిన నెండయు వెన్నెలయ్యె; న
త్యంత సుగాన మయ్యెను మదాత్మకు నీదుగళస్వనంబు; నీ
వీంత యొసంగినట్టిఫలమెల్ల సుధాసమ మయ్యె నట్లు; నా
కెంతయు నింద్రభోగసుఖ మిచ్చెను వీంతగ నీదుస్పర్శయున్.

వీర—(సమీపించి) ఓ బాహ్మణోత్తమా! నిలువునిలువు,
నేను వచ్చుచున్నాడను.

నక్ష—నీ వెవడవు?

వీర—నేను వీర బాహుఁ డనుమాతంగుడను. నీవమ్మఁ
జూపుచున్న యీతనిని గొనుటకయి వచ్చినాను. నీ కెంతధనము
కావలెనో చెప్పుము.

నక్ష—నా కేనుఁగుమీఁద నెక్కి రత్న మెగమీటినంత
యెత్తుధనము కుప్పవోసితివా, యీరాజును నీకు విక్రయించెదను.

వీర—ఈరా జేమిపనులు చేయును?

నక్ష—అన్ని పనులును జేయును-ఓరాజా! నీవేమేమిపనులు
చేయగలవో చెప్పు.

హరి—ఈతడు చెప్పిన న్యాయమయిన ఖనుల నన్నిటిని
జేసెదను.

నక్ష—నుటియేపనులను జేయవా?

హరి—నాయనస్సును మంచిని కావని పోధించుపనులను నే నెట్లు చేయఁగలను?

వీర—ఓవిప్రోత్త! హా! ఇరఁ జేయనుచున్నాఁడో విన్నావా! అప్పుడే యిశఁడు నేనుజెప్పినపనులు నన్నిటిని జేయననుచున్నాఁడు. తన మనస్సుకునచ్చినపనుల మాత్రమే చేయునట! ఇంతధన మిచ్చి కొని యిట్టిసేవకుని నే నేమి చేసుకొను?

నక్ష—ఓరాజా! రాక రాశవచ్చిన బేరమును నీవిప్పుడు చెడఁ గొట్టుచున్నావు. నన్నిట్లు చిక్కులు పెట్టి చంపుటకన్న ఋణము తీర్ప నిష్పము లేదనియే చెప్పరాదా?

హరి—సత్యముతప్పిన ధర్మహానివచ్చునని ధర్మము నిమిత్త మమ్ముడు పోవుచున్న నే నీతిని నిమిత్తము ధర్మవిరుద్ధము లయిన పనులు చేయుదునా? ఈతఁడు తగవుమూలి యెవ్వరితల యగునఁ బగులగొట్టమన్నఁ గొట్టుదురా? ఎవ్వరిసొత్తయిన దొంగిలింపుమన్న దొంగిలి తెత్తునా?

వీర—అట్టి ధర్మబాహ్యములయినపనులు నే నెప్పుడును జెప్పను.

హరి—చెప్పకపోయినయెడల, నీయాజ్ఞలనన్నిటిని నేను శిరసా వహించి చేసెదను.

వీర—నీవు మరి యేమి కోరికలు కోరెదవో యిప్పుడే చెప్పు. నీవు చెప్పెడిది నా కంగీకారమయినయెడల నిన్ను గొనెదను; లేనా, మానుకొనెదను.

హరి—నే నింకొక్క కోరిక కోరవలసి యున్నది. నేను స్వ మాస్తాపకముచేసికొని తినుచు దూరముగా నుండి నీసేవచేయుట కంగీకరింపవలయును. ఇంతకన్న వేఱుకోరికలు లేవు.

వీర—ఓ బాపనయ్యా! నేనీతఁడు చెప్పినదాని కంగీకరించితిని గాని నా మనస్సు నొక్కసంశయముమాత్రము బాధించుచున్నది. ఈతఁడెట్లుబిడ్డలులేని యేకాకి. ఈతనినెల్లు నమ్మవచ్చును? ఉన్నట్టి యిండి యేయర్థగాత్రివేశనో యీతఁడునన్నేమటించి పారిపోయిన నేది దిక్కు? ఇప్పుడు నాధనము నాకిప్పుట కెవ్వరయినఁ బూట పడువారున్నారా?

నక్ష—ఓమాతంగపుంగవా! నీవట్టిసందేహము పెట్టుకోవలసిన పనిలేదు. దానమిచ్చిన ధనమును దీర్చుటకే భార్యాపుత్రులను బోగొట్టుకొని యేకాకియై యిట్టిదునులు బడుచున్నయీతఁడు నీవద్ద బుచ్చుకొన్నధన మపహరించి పాటిపోవఁజూచునా? ఇట్టిపనికిమాలిన శంకలు చూచి నీవీతనిని విశ్వసింపవచ్చును. ఒక వేళనితఁడు మోసము చేసి నీధనమపహరించి పారిపోవునంతటివై పరీత్యమే పుట్టినపక్షమున నీ ధనము నీకు మరల నిచ్చివేయిటకు నేను బూటపడెదను.

హరి—ఓ మాతంగపుంగవా! నీ నొక్కమాటచెప్పెదను వినుము. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమే రాజ్యమంతయు నిడిచి అరణ్యములపాలయి, భార్యాపుత్రులనుబోగొట్టుకొని, ఆత్మవిక్రయము నకు సహితము లోబడిరాను, నీవద్ద భయభక్తులతో గొలువు చేసెదనని చెప్పుచున్నాను. కాబట్టి నాసత్యవాక్యమునందే గౌరవముంచి కోరినధన మీవిప్రకుమారున కిచ్చి పంపివేయుము.

వీర—ఇప్పుడు నీమీఁద నాకు విశ్వాసము కలిగినది. ఇక నాకర్థభయములేదు. - ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నావెంట మాపల్లెకు రమ్ము, నీవితమిచ్చెదను.

నక్ష—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. హరిశ్చంద్రా! ముందు నడుపుము.

హరి—నడుచు చున్నాను—ఓవీర బాహూ! నేను నీయొద్దఁ జేయవలసినపనియేమి?

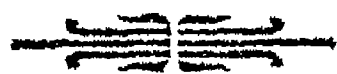
వీర—నే నీయూరి ప్రేతభూమికధికారిని, నేడు మొదలుకొని నాయాజ్ఞ చేత నాయధికారమును నీవు వహించి, అహోరాత్రము లందుఁ గనిపెట్టియుండవలెను. అక్కడ కల్లుట కెవ్వరు శవమును దెచ్చినను కాటికట్న మొకమాడ పుచ్చుకొనక దహనము చేయ నీయఁగూడదు. నీయాజ్ఞ చెల్లుటకయి యిదిగో నీకునాముద్రగుదియ నిచ్చుచున్నాను. (అని తనచేతికట్టించి) నీకిప్పుడు వీరదానుఁడను పేరిచ్చుచున్నాను. నేటినుండి నీవీపేరితో స్మశానవాటికయందు రాత్రిందివములు మిక్కిలి జాగరూకుఁడవయి యుండవలెను. ఈ కల్లుపంటిని నావెంబఁ గొనితెమ్ము. (అని కల్లుకుండ నిచ్చుచున్నాడు)

హరి—మీరు చెప్పినపని యెల్లను జేసెదను. (అని కల్లుపంటి పట్టుకొని నడుచుచున్నాడు)

వీర—ఓవీరదాసా! వేగిరము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

రంగము—స్మశానవాటిక

[వీరదానుఁడును, తదనుచరుఁడగు మధుదానుఁడును

[ప్రవేశించుచున్నారు]

మధు—ఓమహారాజా! దివ్యభవనములలో సంగీతారావముల కానందించు చెవులతోఁ బితృవనములలో స్వగాలారావము

లాలకించుచు, ఏనుఁగులను నడిపిన చేతులతో, బీనుఁగులను నడుపుచు, వీరదాసను పేరున నూలవాడలో నీవిప్పు డెంతకష్టపడవలసి వచ్చినది? ఇన్నికష్టము లనుభవించుచున్నను నీవు నిశ్చింతఁడవై యుండుట చూడఁగా నాకాశ్చర్య మగుచున్నది.

వీర—ఓషధుదాసా! స్వామికార్య పరాయత్తచిత్తుఁడనయి కష్టములు మఱచియున్న నాకిప్పుడు పూర్వకష్టములను స్మరణకుఁ దెచ్చి దుఃఖము వృట్టింపకుము. అన్నికష్టములు వచ్చినను, వాని నన్నిటిని మఱపించుటకయి యాపదలయందు సహితము సత్యము విడువలేదన్న సంశోష మొక్కటే నాకుఁ జాలును. ఈసంతోషములో నాకేదుఃఖములను దోచవు. అయినను మానుషప్రకృతి యగుటచేత వెనుకటివిపత్తులు దలఁపునకు వచ్చినప్పుడుమాత్రము దుఃఖమాగదు. నీనూటలచేత నాదురవస్థ యిప్పుడు నాకుఁ దలఁపునకు వచ్చుచున్నది.

ఉ. నేనిట గాటికాపరికి నీచపుభృత్యుఁడనైతి నక్కటా!

తానును దాసి యయ్యె వసుధాసుర ధూర్తునియింటభార్యయున్ ;
భానుసమానతేజుఁ డగుపట్టియు సేవకుఁ డయ్యె; నయ్యయో!

నే నెటు దుఃఖ మాపుకొన నేరుతు నిన్నియుఁ జిత్తమేపగన్ ? 1

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాడు)

మధు—ఓరాజేంద్రా! శోకమడచుకొమ్ము. ఆపంక నెవ్వరో మన సుంకమియ్యకయే దహనము నిమిత్తమై శవమును దింపినట్టు న్నార. పడమటికడను జూడుము.

వీర—స్వామికార్యము పేరుచెప్పఁగానే నాదుఃఖమంతయుఁ బాటిపోయినది. మన మక్కడకుఁ బోయి కాటిరూక లియ్యక మనలను వంచింప నెంచిన యావంచకుల నదలెంతయు. (అని నిక్కిచూచి) ఇప్పుడు తెలిసినది. అది పశుక శేబరముకాని మనుష్యక శే

బరముకాదు. పశ్చిమమున వాణుచున్న నూత్యుని కిరణములచేత మనకన్నులు మిఱుమిట్లు గొని యాదిక్కున నున్నవానిని దిన్నగాఁ గానకున్నవి. ఎండకుఁ జే యుద్ధము పెట్టుకొని యస్పదావంకఁ జూడుము.

మధు—(చూచి) అవు నవును. అది నేటి ప్రాతః కాలమునఁ జచ్చినధేనువుయొక్క కశేబరము. ఆమొండెమును లాగుచున్న కుక్కలను జూచి మనుష్యులని భ్రమపడినాను.

వీర—అట్టిభ్రమ మొదట నాకును గలిగినది. ఆశుసకములు మోట లెత్తుకొని మొఱుగుచు నొకదానితో నొకటి యెల్లు కల హించుచున్నవో చూడు.

మధు—అట్లు పోయి నున్న వొక్కకుక్కలు మాత్రమే కావు. రాజ్యభాగమునిమిత్తమయి యుద్ధముచేయు వీరభటులవలె నే మాంస భాగమునిమిత్తమయి యాకాశమున కెగసికాకులును యుద్ధము చేయు చున్నవి.

వీర—వట్టియూటపులే కాని కాకులలోఁ గాట్లాటలంతగాలేవు. చ. మనుజుల కై కమత్యమును మన్నన నేరుపు చున్నవో యనన్

గనుఁగొను మామహిజములఁ గాకులుగుంపులుకూడియొండొరుకొ

ఘనమతిఁ బిచ్చుచున్ బిశితఖండము లల్లన నారగించెడుకొ

దునుకలు కాశ్యక్రింద నిడి తోటిపుటంబులఁజించి చీల్చుచున్. 2

మధు—అవి యట్లే యున్నవి. రెండును ద్విజాతులేయైనను గాకుల కున్న యైకమత్యము గ్రద్దలకుఁ గానరాకున్నది. అవి నోరెత్తి యొకదాని నొకటి పిలిచిన పాపమునఁ బోకున్నవి.

వీర—ఆగ్రద్దలను నిపుణముగాఁ గనిపెట్టుము.

ఉ. గ్రద్దలు కొన్ని చంచువునఁ గట్టిగ మాంసము లాగి మెక్కఁగాఁ

దద్దయు మండలాకృతిని దవ్వల మింటఁ బరిభ్రమించుచున్

గ్రద్దలు కొన్ని చూచి తమకంటె నోళ్ళకు విప్పి తెక్కలకొ
బెద్దయుఁ జూచి వేడిగెడు బీడుఁగూడికిఁ జూడు మాదెసనీ.

మధు—ఇటు ముఱముఁ మాటాడుచుండఁగా నే నమస్తవస్తు
వుల నెఱ్ఱసమమున్నవి. ఆ కాశమునుండి మేఘములు రక్తవర్షము
కురియుచున్ననా యేమి?

వీర—ఓయీ! నీ విప్పుడు సాయంకాల మగుచున్నదన్న
మాట మఱచిపోయితివు. సూర్యుడు తనకిరణముల వేడిమిని
బోగొట్టుకొని శాంతమూర్తియై పశ్చిమమునఁ గ్రుంకబోవు
చున్నాడు. నీ విప్పుడు చూచిది సంద్యారాగముగాని రక్తవర్షము
కాదు. ఇప్పుడు సూర్యుఁ డెంత మనోహరముగా నున్నాడో
చూచినావా?

క. అమ్మార్తాండుచి దెసఁగనుఁ

గొమ్మమ్మాలాగ మొక్కపప్పుగ నత్యం

తమ్ముఁ జిగిర్చినయెఱ్ఱని

క్రొమ్మామిడిగున్నవంటి కొమరువహించెక.

4

కాఁపుక్రమ్ముకొనుచున్న యాకటికివీకట్లు పల్లవభక్షణ
పేక్షచేతఁ జనుదెంచుచున్న కోయిలగుంపులవలె నున్నవి.

మధు—నాదృష్టి కెఱ్ఱనైన యానూర్యబింబము మందు
చున్న సొదగాను, చీకట్లు జానిపయి పొగలుగాను, నక్షత్రము
లందుండి లేచిన మిడుగురులుగాను, పొడకట్టచున్నవి.

వీర—కాటి కాపరివాడనగుటచే నీమన స్సెప్పుడును జితుల
మీఁదను, శవములమీఁదను, మంటలమీఁదనే యుండును. అందు
చేత నీమనస్వమును కావ్యమును మిగానే తోమని యాశ్చర్యము
కాదు. అహ! మనము చూచుచుండఁగానే యెంతలో గాఢాంధ
కారము వ్యాపించి కన్నులు నిరర్థకములయి మిట్టపల్లము లెఱుంగ

రాక మిన్నునుచున్నను నేకముగిపోయినవి! నీ నొక్కగడియ సేపిందుఁ
గూడుచుండి యప్రమత్తుడవై కాచియుండుము. నేనింతలో సాయం
కాలకృత్యములను దీర్చుకొనివచ్చి స్వామి కార్యతత్పరుడ
నయ్యెదను.

మధు—నీవు పోయిరమ్మా. నీవుమరల వచ్చునటకును నేను
గనిపెట్టియుండెదను.

వీర—పోయివచ్చెదను. నీవు తుణకాలమయిన నేనుతి
యుండఁగూడదనుమా. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మధు—అయ్యో! నాకప్పుడే యావులింగలు వచ్చుచున్నవి;
తెప్పలుమూసికొనిపోవుచున్నవి. ఈలోపల నొక్కనిద్రతీసి వీర
జాను మరల వచ్చునప్పటికి మేలుకొని కావలి కాచుచుండెదను.

(మంచెకఁ జేరగిలఁబడి నిద్రపోవుచున్నాడు.)

[అప్పుడు లోహితాస్యుని భుజముమీఁద నేసికొని విలపించుచునొక్క
బ్రాహ్మణబాలకుడు నెంటరాఁగా చంద్రమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

బాల—అమ్మా! మన మిప్పుడు స్మశానవాటికకువచ్చి
నాము. మనమేలుకొనివచ్చినచితుకలతో సాదఁ బేర్చి యీలోహి
తాస్యున కిక్కడ దహనసంస్కారము చేయవచ్చును.

చంద్ర—(లోహితాస్యుని దింపి యాతనివంకఁ జూచుచు)
నాకన్నతండ్రీ! ఓలోహితా! నేనెంత పిలిచినను నాతో మాటాడ
వేమి? బ్రాహ్మణుని నిమిత్తమయి నీవు విడిచినసమిధ లిప్పుడు నీకే
వినియోగపడవలసివచ్చినవా? “ఓవిప్రవరా! మీయూజ్ఞచొప్పున
నరణ్యమునకుఁ బోయి సమిత్కుశాదులను దెచ్చితి”నని యింకగాల
కొళికున కెవ్వ రన్నింతురు! ఫలపర్ణకుశాదులు తక్కువ తెచ్చితి వని
కాలకొళికులు కోపపడి కొట్టితిట్టెనని కన్నుల నీరుగార నేడ్చుచు
వచ్చి యిప్పుడు నాతోజెప్పవేమి?

బాల—అమ్మా! దుఃఖపడబోకు. పాపాత్ముడయిన
యాకాలకౌశికుని పేరిష్టడేల యుచ్చరించెదవు? వాని పేరు విన్న
బాపమువచ్చును. కటకటా! ఆపాపిమూలమున నేకదా నవమన్మథుని
వంటి యీ బాలకుని క్షేమవంటిగతి పట్టినది! ఓకౌశికా! ఇప్పుడయిన
నీకు సంపూర్ణసంతోషము కలిగినదా?

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! కాలకౌశికుని నిందింపబోకుము.
మాభాగ్యమిట్లుండగా నతడేమి చేయగలడు? ఓలోహితా!
దుఃఖమాపుకొందునన్నను నాగక మహానముద్రమువలె లోపలి
నుండి పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. (అని యేడ్చుచున్నది.)

బాల—అమ్మా! అడలబోకుము నీయరణ్యరోదనమువిని
యిక్కడ నిన్నోదాడు వారెవ్వరున్నారు? సహించుకొమ్ము. అగ్ని
హోత్రమువలెనే దుఃఖమును స్వాశ్రయమును దహించును. ఈయర్థ
రాత్రమున నీస్మశానభూమిలో దడవు నిలువఁగూడదు. వేగిర
మీతని కగ్నికార్యముచేసి పట్టణమునకుఁ బోదము తెమ్ము.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! రాత్రి చీకటిలో మిక్కిలి నిన్నా
యాన పెట్టినాను. ఊమింపుము. నాయేలిక సానియయిన కలహకంటకి
నన్నంపుట కాలస్యము చేసినందున నిన్ననిశీధవేళదాక నిలుపవలసి
వచ్చినది. నీవు గాఢాంధకారములో మహారణ్యమార్గమున నన్నుఁ
గొనివచ్చి యీకుమారుడు పడియున్నచోటు చూపి పుణ్యము కట్టి
కొన్నావు. నీఋణము నేను దీర్చుకోలేను. నేను జేయఁగలిగినది
కృతజ్ఞతాపూర్వకమయిన నమస్కార మొక్కటి చేసెదను.
తాని నంగీకరించి యింటికడ నీతల్లిదండ్రులు నీనిమిత్తమయి యడల
కుండ వేగముగా నిల్లుచేయము. గుడ్లగూబలు తొట్టలువెడలివచ్చి
కూయుచున్నవి; పాములు బుసకొట్టుచున్నవి; నక్కలరచుచున్నవి.
త్రోవలో భయపడక పదిలముగా నింటికిఁ బొమ్ము.

బాల—ఇవి యన్నియుఁ బిఱికివారికి భయము పుట్టింపను గాని నావంశివానిని బడిసింపలేవు. అర్థరాత్రమునఁ బుత్రశోకా తురవై యున్న నిన్నీ నట్టడవిలో నొంటిగా దిగివిడిచి నేనెట్లు పోగలను? పరమ పాపాత్మురాలైన మాతలశాకంటకి పుత్రుఁడగువితో మడిసెనన్నను నిన్ను విడిచిపెట్టక కానిమాట లాడి దుఃఖసముద్ర ములో నున్న నీచేతఁ బనిచేయి చి యెంత చేసినది? అడవిలోఁ బడి యున్నకొడుకు నొక్కసారి చూడవచ్చి పుణ్యము కట్టుకొమ్మని నీవు దీనత్యముతోఁ బ్రార్థించినప్పు డాదుష్టురా లాడినదుర్భాషలు నామనస్సు నిప్పుడును వెధింపుచున్నవి. తెల్లవాటినతరువాత నేనీ నీచురాలితురువతిశమును నానవా పాపలయిన బ్రహ్మచారులతోఁ జెప్పి నేనును వారను జేరి యెట్లు బగతీర్చుకొనెదమో నీవే చూచెదవు.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! నీకు నమస్కారము చేసెదను. నానిమిత్తమయి మీరావిప్రభిమినిమీఁద నెంతమాత్రమును దుడుకు తనము చూపఁబోకుఁడు. నేనామెకు శరీర మమ్మకొన్నదానను. దాసురాలనయియున్న నన్నామె కానిమాటలాడి యయినను బని తీటినతరువాత విడిచిపెట్టినందుకే సంతోషపడవలెను.

బాల—అమ్మా! నీవుపుత్రశోకములో మునిగియున్నప్పుడు—

చంద్ర—పుత్రశబ్దోచ్ఛారణముచేత దుఃఖము పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. నేనీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఇప్పు డీవృక్షమున కురిపెట్టుకొని ప్రాణములువిడిచి శీఘ్రముగాఁ జోయి పరలోకమున నాపుత్రునిఁగలిసికొనెదను. హర హరా! ఎంతపాపపుఁడలంపు తలఁచి తిని! ఇక్కడ రజ్జుబంధముచేతఁ బ్రాణహానిచేసికొన్నపక్షమున నన్నుఁ గొన్న బ్రాహ్మణుని వంచించినదానవగుదును. అంతేకొక యాత్మ హత్య నరక హేతువనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు—ఓపుత్రకా! నన్నుఁ

గన్నతండీ ! నా తొడలమీద మోపెకనీశిరము నీకటికి నేలను
మోపుచున్నావా? (అని కొడుకును క్రింద దింపి కూలబడుచున్నది.)

బాల—(పడకుండఁ బట్టుకొని) అమ్మా! మూగ్చిల్లబోకము.
దుఃఖము మ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకోము.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓతండీ ! నేనెల్లు దుఃఖ
చూపుకో, గలగడును? హా ! ఈమారా ! హా ! లోహితాశ్వా !
నీపాలిటి కకాలమృత్యు దేవతయయివచ్చిన యాకాలసర్పము నిన్నుఁ
గాటువేసినప్పుడు నీపమెక్కి సర్వాంగములును నిర్వేదింపఁజల్లడిల్లి
నన్నుఁదలఁచుకొని యెంతపరితపించితివోగదా ! హాపుత్రకా ! నిత్య
మునుగన్నలముందఱి సంపూర్ణపూర్ణి హాచంద్రునివలె నీముద్దు
మొగముకానఁబడుచుండఁగా భర్తనుబాసి యున్నదుఃఖమును
మఱచియున్న నన్నగాధమైన శోకసముద్రములో ముంచి విడిచి
పోయితివా? కటకటా ! నాకింకదిక్కెవ్వరున్నార? పుష్పసుకుమారము
లయిన యీబాహువులతో దేహము చల్లఁగా నన్నెవ్వరింక గొఱి
లించుకొందురు? తేనియలొలుకు ముద్దుపలుకులతో నావీనులకు
విందులు గొలుపువా రెవ్వరు? ఓకుమారా ! నామాటలకు మాఱు
పలుక వేమి? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

[అప్పుడు వీరదాసు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

వీర—(చెవియొగ్గి యాలకించి) ఈస్మశానభూమిలో నేదో
రోదనధ్వనివినఁబడుచున్నది. కంఠస్వరము చూడఁగా స్త్రీకంఠము
వలెనున్నది. ఈయర్ధరాత్రివేళ నెవ్వరిక్కడ నేడ్చుచుందురు? నేను
బోయి విచారించి వచ్చెదను—ఓమధుదాసా ! నీవాయార్తనాదము
వినచున్నావా? ఏమి! మధుదాసుఁడు త్రరము చెప్పుకున్నాడు! వీఁడు
నిద్రపోయినాఁడు కాబోలును. ఒక వేళ తనపేరు సార్థకమగునట్లుగా
మధుపానముచేసి మత్తెక్కి యొడలు తెలియక పడిపోయినాఁడేమో!

(అని చేరువకుఁ బోయి) మధుదాసా! మధుదాసా! (అని లేపుచున్నాఁడు.)

మధు—(ఉలికిపడి లేచి) నేను జాగరూకుడనయి కావలి కాచుచున్నాను. ఇట్లు స్వామికార్యతత్పరుడైనయెన్నప్పుడు వేయొడ్డయినను నాకంటికి నిద్రరాదు.

వీర—(తనలో) వీడు మత్తుగొని యవ్యక్తప్రలాపములు చేయుచున్నాఁడు. తప్పఁద్రాగియేయుండును. (ప్రకాశముగా) మధుదాసా! నీవు మత్తుగొనియున్నావు. సురాపానము జేసినావా?

మధు—అయ్యా! మీపాదములతోడే! నేనీసాయంకాల మొక్కచుక్కయైనను గల్లు చవిగొనలేను. మీరు చేసిన బోధనుబట్టి యింక సురాపానము చేయరాదని వ్రతముపట్టి యీ సాయంకాలమునుండి మానుకొన్నాను. నాకున్న యీమత్తుస్వాభావికముగా నున్నదే కాని కల్లువలనఁ గలిగినది కాదు.

వీర—కానిమ్ము. ఈచేరువ నామట్టివంక నెవ్వరోరోదనము చేయుచున్నాడు. నే నక్కడకుఁ బోయెదను. నీవు దీపము వెలిగించుకొని శీఘ్రముగా రమ్ము.

మధు—మీవెనుక నే వచ్చెదను బొండి. నాకాయేడుపిప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నిద్రలో వినఁబడినదేకాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వీర—(కొంచెము నడిచి) ఈనడిరేయి యిక్కడ రోదనము చేయుచున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నేనీపట్టణములో నుండెడియొక బ్రాహ్మణుని బానిసదానను: నాపేగంసనారి.

వీర—నీవీరీతిగా నర్థరాత్రసమయమున నొంటిగా నీపరేత నిలయమున కేతెంచి యేల యేడ్చుచున్నావు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నాపుత్రుడు వీడుఫలన మిత్తుశాహరణార్థ మడవికి వచ్చి యాకులు కోయుచు సర్పనుష్టుడై ప్రాణములు విడిచినాడు.

వీర—అయ్యో! పాపము నీ కిప్పుడెంతయాపద వచ్చినది! తరువాత—

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) పిడుగువంటి యీవార్తను వెంటఁ బోయిన బ్రాహ్మణబాలకులు వచ్చి చెప్పఁగామొకలునఱకినకదలీ తరువువలె నేలఁగూలికొంతవడికిఁ దెప్పితిలి విలపించుచు, పరాధీననయి యుండుటచేత వెంటనే వచ్చిపుత్రశవమును జూచుటకైన వలనుపడక నాయుజమానురాలు చెప్పినపనులన్నియుఁ జేసి యామెనిద్రపోయిన తరువాత నీవిప్రకుమారునితోఁడుగాఁగొని వెదకుకొనుచువచ్చి యడ విలో నీకుమారుని శరీరము పొడగన్నాను.

వీర—కటకటా! నీయజమానురాలెంతకఠినజిత్తురాలు! తనలో ఈమెమాటలు వినఁగా నామనస్సులో నాపుత్రుడుపోయినట్లుదుఃఖము కలుగుచున్నది. స్పష్టముగా వినఁబడకపోయినను నాకీమెకంఠస్వరము మున్నెన్నఁచో విన్నదానివలెగూడఁ గొంచెము పొడకట్టుచున్నది.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఆమెనిద్రనుండి మరలలేవక మునుపే యీబాలువకు దహనసంస్కారముచేసి యిల్లుచేరి మరలఁ బనులు చేయుటకయిపోవలెను. ఓమహాచుభావా! నీవు నాకీపనికిఁ గొంతతోడుపడవలెను.

వీర—నీవు కాటికూడ తెచ్చినావా? సాద పేర్పఁదగినంత చోటికొక్కకూడ యియ్యవలెను. ముందుగా నాశెండురూప్యము లును నాచేతిలోఁబెట్టి తరువాతదహనవిషయమయి మూటాడుము, అప్పుడగ్నిసంస్కారవిషయమున నేనునీకుఁగావలసికంతసాహాయ్యము చేసెదను.

చంద్ర—ఓదయా! ఓదయా! నీ నిప్పుడునిలు పేదరాలనయి
యున్నదానను, నాకిక్కడ నెవ్వడును దిక్కలేదు: కడుపుకూటికయి
యొకరికి శరీరముమ్మకొని పదుల పెట్టుపోతలకు బోవయి పరాధీను
రాల నయి యున్నాకు మాడ ఎక్కడనుండి వచ్చితివి? గతిహాలి
యున్న నన్ననుగ్రహించి యీబాలుని యగ్నిసంస్కారమునకయి
బారెడు నేలను ధర్మార్థముగా దయచేయము.

వీర—నే నిక్కడ మోమోటపడి యూరిర నొద పేర్పని
చ్చినపక్షమున నాకు స్వామిద్రోహము సంభవించును, మాడగొనక
మూరెడు నేలయెవను నేనియ్యజాలను.

చంద్ర—(కన్నులనీరి కార నొర్తస్వరముతో) ఈకుమార కా!
సార్వభౌమత్వము పొందవలసిన నీకెంతగతి పట్టించె! హృదయహా!
సప్తసముద్రముద్రదీశమయిన నమ స్థభాతియు నేయిమండెడు చక్ర
వర్తిపుత్రుడు బారెడు నేలకు నోయికోకబోయెనుగా! కలకటా!
కాలవక్రత నేమనవచ్చును?

వీర—(తనలో) అక్కటా! ఈమె సూటలు శూలములవలె
నాటి మనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి, ఈమె పలుకుబడి చంద్ర
మతి దానిని గొంత పోలియున్నది, ఈబాలుడు లోహితాస్త్వండు
కాడుగదా! మధుదాసుడు దీపము వెలిగించుకొని వచ్చుచున్నాడు,
అదీపకాంతి నన్ను శోకాంధ కారమున ముంపకుండును గాక!
(ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! దైవముజేసినదాని కేల చింతిల్లెదవు?
నేయేడులు దుఃఖించినను పోయినవాడు మరల లేచిరాడు, నీయే
దువు చూచి దాక్షిణ్యము వహించి నేనిప్పుడు చూడవిడచిపెట్టరాదు,
నీమెడలోని మంగళసూత్రమునందున్న బంగారు తాళినివిక్రయించి
యెవను మాడతెచ్చి యిచ్చి దహన క్రియకుఁబూనుము.

చంద్ర—(దుఃఖముతో తనలో) ఇది నాప్రాణనాథుని కంత నాదమువలె నున్నది. కడుకటా! నాపాపపు గన్ను లేమిమాడనున్నవో ఓహూదయమా! నీవింతట నెచట ననానా ఖండములుగాక వజ్ర కారిన్యము వహించుచున్నావేమి! ఇతఁడు నా ప్రాణేశ్వరుడే కాక పోయినయెడల, పతివ్రతనైన గాకంతయునందలి శతఃపావము పరుల కెల్లు శేత్రశోచరమగును? సందేహములేదు! ఇతఁడు నాప్రాణవల్ల భుజే. దీపపు వెలుతురున స్పష్టమయినది, అయ్యో! ఇప్పుడితఁడెంత మాటిపోయినాడు! (ప్రకాశముగా) ఓహూనోవల్లభా! తొల్లినీయూరు తలమున నిద్రపోయెడు లోహితాస్యఁడీభూమితలమున దీర్ఘనిద్ర పోయియున్నాఁడు చూడుము.

[దీపము పట్టుకొని మధునాసుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

మధు—ఇదిదేమి! నేను దీపము గొనువచ్చుచున్నప్పటి కీవీర దాసుమూర్ఖులుచున్నాఁడు! (అని యాతఁని పట్టుకొనుచున్నాడు) వీర—(కూలబడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓహూనాథా! మూఁచుల్లవోక. ఓసార్వభౌమా! నీకిప్పు డీకుద్రీభూమిమే రాజ్యమయినదా? ఈకలశాలయేహంసతూ లికాతల్పము లయినవా?

వీర—(తెప్పితలి నిట్టూర్పునిడిచి) ఈపాపపుదైవమా! మంద భాగ్యుడనైన నాకాపదలమీఁదనే యాపదలు తెచ్చుచున్నవా? హా! కుహారకా! చేరవచ్చి కౌగిలించుకొని నాకొక్కసారి ముద్దియ్య వేమి! ఇక నాతొడలమీదఁ గూరుచుండి యమృతరస మొలుకు ముద్దుపలుకులతో నాకు గర్జోత్సవ మెవ్వరుచేయుదురు? ముందెప్పుడో మాకుఁ గిలోదకము లిచ్చి సుగతి కల్పించువని యాశ పడియున్న మేమే యాకన్నీటితో నికిప్పుడు తర్పణము చేయవలసి వచ్చినదా?

చంద్ర—ఓప్రాణనాయకా ! ఊరిడిల్లుము. నీపుత్ర మోహమునువిడిచి శీఘ్రముగా దహనసంస్కారముజరుగుమార్గముఁ జూపుము. నేను శీఘ్రముగాఁ బోకపోయినయెడల విప్రాంగన నామీఁదఁ గోపపడును.

వీర—(తనలో) అయ్యో ! నేనిప్పుడు పుత్రశోకములో మునిగి స్వకృత్యమును మఱచుచున్నాను ! (ప్ర) కాశముగా) ఓ యిల్లాలా ! నేనిక్కడ సుతుఁడని చూచి మోమోటపడినయెడల ధర్మహానిసంభవించును. కాబట్టి నీవిప్పుడు శీఘ్రముగాఁబోయి నీప్రభువైన బ్రాహ్మణుని వేడుకొని యొక్కమాడను దెచ్చు కొమ్ము. పొమ్ము.

చంద్ర—హా ! తండ్రీ ! నన్ను నేనెట్లు విడిచిపోగలను? నవ మాసములుమోచి కని కష్టపడి యిన్నాళ్ళనుజెంచినది నిన్నీ కాశి కా పురమున కప్పగించుకొంటా! నీవెప్పుడో సమస్తయశ్వర్యములను బొంది నన్ను సుఖపెట్టుట ననుకొంటిని గాని యిట్లగుదువని కల లోను దెలిసికొనఁ జాలనైతిని. జన్మనక్షత్రమును గ్రహఫలమును జూచి జ్యోతిష్కులు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగుననిరికాని యల్పాయుష్కుఁడవగుదువని చెప్పరయిరి. ఓగ్రహతార కాదులాగా ! మనుష్యులవలె మీరును నన్ను మోసపుచ్చుచున్నారా?

వీర—ప్రాణేశ్వరీ ! నీకీ వెట్టిభ్రమ లేటికి? ఫలాపేక్షతోఁ బలికినజోష్యులమాటలను నమ్మి యిప్పుడేల యుమ్మలించెదవు? గ్రహములెక్కడ? ఫలములిచ్చుటెక్కడ? మన కార్యములఫలమును మన మనుభవించునప్పుడు మనదోషములకయి ప్రాణములేని సూర్యచంద్రాదిగ్రహములను నక్షత్రములను దూషించిన ఫల మేమి? వేగిరముపోయి మాడను దెచ్చుప్రయత్నము చేయుము.

చంద్ర—(లేచి) హాకు నడవఁ గాళ్ళు రాకున్నవి; శరీర మవశ
మగుచున్నది ఏమిచేయును? నామనస్సున కున్నచొరవ కాళ్ళకు
లేకున్నది, ఓశుమారా! చాపాలిటి పుణ్యరాసివలె నీవు కన్నుల
యెదుటనుండఁగా నెన్నికష్టములువచ్చినను నిర్విచారముగా నుండఁ
గలిగితిని. ఇక నెల్లందును? నీరూప మెక్కడఁజూతును? నీవు
నత్తునని యెక్కడ నెదురుచూతును? నిన్నేలాగున మఱచిపోను?
ఇకఁ బోకతీఱకు, నాతండ్రీ! పోయిపత్తునా? (అని నడుచుచున్నది.)

విప్రబాలకుడు—అమ్మా! రమ్మ, కేనుదారి చూపెదను.

చంద్ర—(రెండడుగులు నడిచి) కాళ్ళు ముందుకు సాగు
చున్నను మనస్సు వెనుకకు లాగుచున్నది. నే నెట్లుపోగలను?
ఓయీశ్వరుడా! ఈరాత్రి మేలాగుననైన నగ్ని కార్యము జరిగి
ప్రభాతమగుఁజోపల నేనిల్లుచేరి బ్రాహ్మణగృహిణికిఁ బరిచర్య
చేయునట్లు చేయుము. (అని తిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

వీర—(లోహితాస్మయివంకఁ జూచి దుఃఖముతో)

చ. అకటకటా! కుమార! చతురబ్ధిపరీతమహీతలం బకం

టకముగ నేలినట్టిప్రకటప్రతిభుండగుచక్రవర్తి పు

త్రాకునకు నీకుఁ బ్రేతవసుధాస్థలిలోపల మూడుమూళ్ళ నే

లకును మూహూర్త కాలము నలంతిస్వతంత్రిత లేక పోయెనే? 6

క. పటుతరనానాసుఖచయ

ఘటనాచణచక్రవర్తి గర్భమునమహో

త్కటజననముఁ గనఁ గాంచియుఁ

గటకట నీ కడవిపాలు గావలసెనుగా?

మధు—ఓవీరదాసా! నీవాడుదానికన్నను బేలతనమును
వహించుచున్నావు! అడుది ధైర్య మవలంబించి యింటికిఁ బోయి
నప్పుడిక్కడఁ గూరుచుండి వావిడిచి విలపించుట నీవంటిమగవానికిఁ
దగునా?

వీర—ఓ మధుదాసా! నీ వేమో యశుచున్నావు. జల్లెడలోఁ
బోసిననీటివలె నీను. టలు నాదుసస్సున నిలువకున్నవి. హాతుమా రా!

నీ. తతహంసతూలికాతల్పంబునకు జేర్చు

మృదుతర జేహమా యిది గుగూన

కన్నునంపెగచూనె కడు గాది పెంచిన

మృదుకులూ యిది ముద్దుకుట్ట

సవరత్నమయభూషణంబులు బెనుగొన్న

హస్తంబులాయివి యనుగుపట్టి

చిలుగజ్జయలుమ్రోయఁ జెయివొప్ప

నడయాడుచరణంబులాయివివరకుమార

గీ. నేలఁ బొంలాడునును బెనుధూళి బ్రుగి

తాఱుమాఱుగఁ బడి చెల్లు తప్పియున్న

నీదుకోమలాంగకము లీ నేత్రములును

గాంచి యెట్లొర్లరా ననుగన్నతండ్రి.

మధు—ఓవీరచాసా! ఊహము. నీ విట్లు దుఃఖపడు
చుండఁగా నీభార్య వచ్చినయెడల నామె ముఖితదుఃఖపడును.

వీర—నాకిక నెక్కడిశాంతి? ఓచంద్రమతీ వివిధచిత్రరత్న
భూషణ, భూషితురాల నెయ్యండు నీకలంకారార్థము కాకపోయినను
బాలుని దహనసంస్కారార్థ మిచ్చుటకై న నేడొక్కచిన్నవగ లేక
పోయెనుగా? ఎటువంటి దివ్యరత్నాలంకారములును నీసుందరాంగ
ముల కలంకారములు కాఁజాలవని నీనెఱుంగును.

ఉ. ఆరమణీశుకోమలతరాంగములందిడ హేమమణ్యలం

కారము లేల? కేవలవికారము లాటకుఁ గాక! కేకికిన్

వేరుగవన్నలేల? జిగవీడిన కాకికిఁ గాక? పైపయిన్

భూరి మెఱుంగు లేటికి నభోనుణికి న్వలె న్నహిన్?

మధు — ఐనను స్వర్ణరూప మయిన ధనమునకంటె సౌందర్య
ధనమునే యావన ముదాంధు లగుదొంగ లధికముగా నాశింతును.
కాబట్టి నానిని గా పాడుటకయి పుడముడు నర్వహ కష్టపడవలెను.
స్త్రీలును స్వభావచంచలురాండ్రునుమా!

వీర — స్త్రీలుచంచలురాండ్రనియుఁగతినురాండ్రనియుఁబురు
షులు నిస్కారణముగా నూషింతును గాని నిజమది కాదు. స్త్రీలు
స్వభావముచేత మంచివాడును దయాధిక్యము కలవాడు నని యనుభ
వముచే నెల్లవారికిని దెలియును. కుత్సితులకు మాత్రము వారు
కుత్సితురాండ్రుగాఁ గానబడుదురు.

ఉ. అద్దములట్ల స్త్రీలహృదయంబులు స్వచ్ఛములా యనంగ; నే
ప్రొద్దును జెంతల న్మెలఁగుపూరుషపాలికి నాత్మచిత్తము
ల్పెద్దయువానిలోఁ బ్రతిఫలించుచు నుండు నిజాత్మలం బలెం
దద్దయు దోచుచుండు వనితాహృదయంబులు వారివారికి 9.
హా! నిర్మలహృదయా! చంద్రమతీ! నామూలమున నీకెట్టిపాల్లు
సంభవించినవి.

మధు — వీరదాసా! చూడుచూడు. రాజభటులెవ్వరినో
యిటుకోఁ దీసుకొనివచ్చుచున్నారు, ముందు వచ్చుచున్నవాడు మాన
పురి పెద్దతలారి యయిన భీషణుడు. ఆతని వెనుకకు మనస్వామి
యయినవీర బాహుని ప్రధానసేనకుఁడు త్రామాక్షుఁడుకూడ
నున్నాడు. వారి వెనుక దూరమునఁ జౌరజనులు గుంపులుకూడి
వచ్చుచున్నారు. అదిగో తూర్పు తెల్లవారుచున్నది.

వీర — ఏమియూవంతి! రాజాజ్ఞచేత నెవరినైన శిరశ్చేదము
చేయించుటకయి రాజభటులు తీసుకొనివచ్చుచున్నారాయేమి?
అప్పుడే తిన్నగాఁ బ్రభాతము కాకమునుపే రా జెవ్వరికి మరణ
శిక్ష విధించియుండెను? ఆవచ్చెడివారిలో జంద్రమతికూడ నున్నట్లు
గ్నజే? హృదయమా! ఇప్పుడేమి పాపపుమాట వినవలసివచ్చునో!

[అప్పుడు చంద్రమణిని వెంటగొని భీషణుడను తామ్రాక్షుడును మఱికొందఱు రాజభటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీష—ఓవీరదాసా! ఈపట్టణమేలెడి మహిపాలుని ముద్దుల బాలుని రత్నాలంకారముల నిమిత్తమయి వధించిన యపరాధమున కయి యాయుంతిని శిరశ్చేదము చేయింపుమని రాజగారు విధించినాడు.

తామ్రా—వీరదాసా! స్త్రీసత్యముని చూడక శిశుహంతకు గాలయినను యీ ఘోర పాతకురాలిని నీ చేతులతో శిరఃఖండనము చేయుమని మనస్వామి యయిన వీర బాహుడు నీకాజ్ఞాపించినాడు.

వీర—(నలువంకలుజూచి దిగ్భ్రమతో) ఇదిమేమి! నేనిప్పుడు కలగనుచున్నానా? మేలుకొనియున్నానా? ఇది యింద్ర జాలమా? సత్యమా? నేను హరిశ్చంద్రుడ నగుదునా కానా? నా ముందు నిల్చియున్నవారెవరు?

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! దిగ్భ్రాంతిపడి చూచుచున్నారేమి? ఇది స్వప్నముగాదు; యథార్థమే నేను జంద్రుణిని; వీరిప్పుడు చెప్పెడు బాలఘాతినిని నేనే.

వీర—(తేఱిచూచి డగ్గు త్తితో) శృంగారవనములోని పుష్పలతల పూవులనయినను గట్టిగా గోటితో గిల్లి కోయ సంకోచించుచుండెడు నీవు శిశుహంతకురాలవయితివన్న నే నెట్లు నమ్మగలుగుదునే? ప్రాణేశ్వరీ! నీకుఁ పాపపువిధి యు యపసింద యెక్కడఁ దెచ్చిపెట్టెనే? డేగను దప్పించుకొని వచ్చి కిరాతుని వలలోదగులుకొన్న కలరవాంగనవలె విశ్వామిత్రుని మాయావాగు వలనుండి విడివడిన నీకీ విధిపాశములం దగులుకొనుట సంభవించెనా?

చంద్ర—ఓదైర్యనిధి! అదైర్యపడకుము. ఓప్రాణనాథా! దొంగ నని నాకిట్టి యపఖ్యాతివచ్చినందునకయి నీ వెంతమాత్ర

మును జింతిలబోకుము. ఓపుత్రీకా! వీడు హంతుకరాలి కొడుకని ప్రజలాడుకోకుండ నీవుముందుగానే కాలముచేసికృతార్థుడవయితివా?

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకీదురవస్థ యెట్లుసంప్రాప్తమయినదో చెప్పగలవా?

చంద్ర—ఇటువంటి నిందకోర్చి పాణములతో నుండగలిగిన కఠినచిత్తురాలను నేను దేనినైనను చెప్పగలుగుదును. మాడఁ దెచ్చుటకయి మీ యాజ్ఞగొని వురివంక జనుచుండఁగా నొక్క పురుషుఁ డెదురుపడి “అమ్మా! నీ వెవ్వరవు? ఈచీకటిలోనొంటిగా నేపనినిమిత్త మెటకేగెదవు?” అని యెంతోదయగలవానివలెనడిగెను.

వీర—లోకములో ననేకులకు మాటలలో నమృత ముట్టిపడు చున్నను హృదయుము కోసిచూచినయెడల లోపల సంతయు విషమే యుండును. తరువాత?

చంద్ర—నావృత్తాంతమంతయు నేను వినిపింపఁగాజాలిపడిన వానివలె ‘నటించి నానహోదరీ! ఇంత యల్పకార్యమునకయి వగ పేటికి? ఈరత్న భూషణములను గొనిపోయి నీయక్కఱదీర్చుకొమ్ము’ అని నేను వలదనుచుండఁగాఁ గొన్నిస్వర్ణాభరణములని నామీఁదఁ బడవై చి“దొంగదొరికినది రం”డని కేకలువేసెను.

వీర—దుష్టులుచేసినదోషములకు లోకములో సాధులు బాధ పడుదురు. అటుపైని?

చంద్ర—అప్పుడు యమకింకరులవంటి రాజభటులు దండ హస్తాలయి వచ్చి నన్నుఁ బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోయి ‘‘నగలనిమి త్తమయి మీముద్దులపట్టిప్రాణములుగొన్న మహాపాతకురా లిదియే’’ యని నన్ను రాజమ్రోలనిలిపిరి.

వీర—ఆహా! లోకములో బంగార మెంతచెడ్డది! అది ప్రాణ మిత్రులను బగవారిని జేయును. తండ్రికొడుకులకును, అన్నదమ్ములకును శత్రుత్వము కలిగించును.

క. గరళముకంటెను స్వర్ణమె

ధరలో నెక్కడువిషంబు తథ్యము కాకో

దరవిషముకంటె గనకమె

పొరిగొనుఁ జూ వేయిరెట్ల పుష్పముల నెపుడు

అటుపయిన రాజేమిచేసిరాడు?

చంద్ర—“స్త్రీ వేషముననున్న యోవ్యాశ్రుచూ! ఎత్తిముద్దాడవలసిన నీయృదుహస్తములతో నీబాంకునిమెడ యెట్లు విటువఁ గలిగితివి? నీదిబిడ్డలగన్నకడుపుకాదా? నీవు గొడాలవా? బుగారు తొట్లలో మైమఱచి నిద్రించుచున్న పసిసూనసు జంప నీకెల్లు చేతులాడెను?” అని రాజు కొంతసేపు నన్ను నిండుచి, లేచియపరాధము మీఁదఁ బడినందునఁ నోటచూటరాక నిలుచున్న పన్నీ పెద్దతలారికిఁ జూపి “దీనితో నిక మాటాడినఁ బాపమువచ్చును. మృత్యుస్వరూప యయినదీనిని నీక్షణమనాయెదుటనుండి గొనిపోయి తల కొట్టివేయింపుము” అని యాజ్ఞ యిచ్చెను.

పీఠ—కొటలుదాటి కచాటములు తెఱచి కావలివాండ్ర నేమఱించి యంతఃపురము చొచ్చి బిడ్డను జంపుటయొక్క- స్త్రీకి శక్యమగునా యని విచారింపక, రాజు పాపము కట్టుకొనెను. ‘రాజ్యాంతే నరకంద్రువ’ మ్మని విద్వాంసులు చెప్పుచుదగదా!

గీ. కనికరములేక మృగయుఁడు కాననమునఁ

గ్రూరశార్దూలముల లేళ్ళఁ గూర్చునట్ల

యవనిలోపల నవివేకియైన నృపుడు

దోషులట్ల నిర్దోషులఁ ద్రుంచుఁ జూపె.

చంద్ర—మరణము వచ్చెనని నా కిప్పు డణుమాత్రమును జింతలేదు. కాని మరణదశయందు నాకిటునంటి యపకీర్తివచ్చెను గదాయని మాత్రము నామనస్సెంతో నొచ్చుచున్నది. అపకీర్తితోడి

బ్రతుకు కంటెనుగీర్తితోడిచావేయుత్తములు. సుప్రాణనాథా! నీవిక
జాగుచేయుక నీస్వామియాజ్ఞను నెఱపుము.

వీర—(తనలో) పాదమున గ్రుచ్చుకొన్న మూల్లు తీసినను
దీయకపోయినను గూడ నొప్పికలుగునట్లే, స్వామికార్యము చేయు
టకును జేయకపోవుటకును గూడ నామనస్సు బాధపడుచున్నది.
(ప్రకాశముగా) స్వామి యాజ్ఞాచుర్లంఘ్యమే యయినను సంగరాంగ
ణమున విపత్తులను శిక్షింప దత్తులై యుండిన యీకౌక్షేయకఁబునఁ
గులాంగనయుత్తమాంగము ఖండించి స్త్రీహత్య కొడిగట్టుకొన మన
సొప్ప కున్నది.

చంద్ర—ఓమనోవల్లభా! లోకములో నీవెఱుంగని ధర్మములు
లేవు. భృత్యునకు స్వామియాజ్ఞ చేయుట పరమధర్మము, రాజ్యాజ్ఞ
చేతను స్వామి నియోగముచేతను భృత్యధర్మమునుబట్టి చేసెడి
విధ్యుక్తమైన యీహత్య హత్యకాదు. కాబట్టి మమకారమును
దయను నీహృదయమునుండి పాటదోలి ధైర్యముతో స్వామికార్య
మును నిర్వహించి కృతకృత్యుడవు కమ్ము.

వీర—గోమాంసభక్షణము శంకింపక తలలు నెఱకుటయే నిత్య
కృత్యముగా గల చండాలునకుఁ గింకరుడనై యున్న నాకు దయ
యెక్కడనుండును? అనాధరక్షణ ప్రశస్తంబులైన యీహస్తంబు
లింక నెన్ని స్త్రీహత్యల కొడిగట్టుకొన నున్నవో!

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! స్వామికార్యమును నిర్వహించునప్పుడు
భేదపడరాదు. నన్నును లోహితాస్యునిని మాప్రేమాను బంధమును
మఱచి ధర్మమునందే బుద్ధినిలుపుము. ఇదిగో నేను వధ్యశిల నధిరో
హించుచున్నాను. నీచేతికరవాలముతో నొక్కవేటున నాశిరముతెగ
వ్రేసి నన్ను నాపుత్రుని జేరఁ బుచ్చుము. ఓకౌశికా! తరుచ్చాయను

విశ్రమించి బడలిక తీర్చుకొని యీ చెట్టుకొమ్మలనే తేగనటికిసయ్యూఁ
టవికునివలె దానమిచ్చినదోషమునకై యీనుహారాజునింతచేసితివా?

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పటి వీరియవస్థ చూడఁగా వజ్రకఠిన
మయిన నాహృదయముకూడ నీరుగాఁ గలుగుచున్నదే. వీరుమాత్ర
మింకను జలింపకున్నాడు. నామనస్సులో నిప్పుడు వేయితేల్లును
జెఱ్ఱులును బ్రాకుచున్నట్లున్నది. ఇది సాధువుల కకారణముగా బాధ
చేసినదానిఫలమాయేమి?

చంద్ర—(భర్తకుఁ బడఁగినాముచేసి నమస్కరించుచు నిలిచి
ఓయీశ్వరా! నాప్రియవల్లభుని మనస్సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తి
ల్లునట్లును సత్యవ్రతముచుండి యనుమాత్రమును జలింపకుండునట్లును
జేయుము. జన్మాంతరములున్నవో, నాకు జన్మ జన్మములయందును
సత్యశీలుఁడైన యీహరిశ్చంద్రనృపాఁడే భర్తయగునట్లు ప్రసా
దింపుము. మమ్ముశాధించి సత్యసంధులను జేసిన విశ్వామిత్రుని
మామూలమున నేకీడును బొందకుండునట్లు చేయుగా. (అని వధ్య
శిల నెక్కుచున్నది.)

వీర—(ఖడ్గముధరించి చేయెత్తిఁ ఓయీశ్వరా! స్వామికార్యా
నిర్వహణాయత్తచిత్తుఁడనగు నాకిందువలన స్త్రీచాత్యాపాతకము
కలుగకుండ ననుగ్రహింపుము.

భీష—వీరదాసా! క్షణకాలముతాళు. శిరశ్చేదము చేయు
టకు ముందు రాజాజ్ఞను ముమ్మాటు ఘోషింపవలయును—ఓ
పౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీనుందరి
యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుడు.

విశ్వా—(తనలో) ఇక నేనుపేక్ష చేయఁగూడదు. నా
మనస్సు చేయిపెట్టి కలఁచుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) ఏమి?

కాశికానగరమంతయు నేడిక్కడనే మూగినది! ఓపారజనులారా! ఏమి చూచెదరు? మీయింద్లకుబొండి, దారియిండి!

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! ఇదిగో నాచేతికృపాణముతో నొక్క వ్రేటున శిరఃఖండనము చేయుచున్నాను. మనస్సులో నీశ్వరుని నిలుపుకొమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! నేను సంసిద్ధురాలనై యున్నాను. ఓయీశ్వరా! ఓదీనజనసంగతు కా! ఓయీ ర్తజనశరణ్యా! రక్షింపుము రక్షింపుము రక్షింపుము.

భీష—ఓపౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుఁడు.

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నిశ్చలురాలవయి యున్నావా? (అని ఖడ్గమును కంఠమున మోపి గుఱిచూచి నటకుట కయి చేయి పయి కెత్తుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేయిపట్టుకొని) ఓరాజా! నీ సాహసమింతటితోఁ జాలును. ఇటువంటి యబలలను జూచినఁ జండా లునకై నను మనస్సులోఁ గొంతదయ కలుగునే! నీకేల కలుగక యున్నది? ఇట్లు స్త్రీలను జంపుమని నీకు నీకులగురుఁ డుపదేశము చేసినాఁడా! కులకాంతను వధించుట ధర్మము గాదు. మానుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! నాపూనిక కడ్డమురాక నాచేయి విడిచి స్వామికార్యమును నిర్వహింప నిండు. ఇట్టిసమయమందు మీనంటి మునిసత్తములు చెంత నుండగూడదు. నావిన్నపము మన్నించి శీఘ్రముగా నెందేనియు నిజయంచేయుఁడు.

విశ్వా—ఓరాజా! నన్ను నీవుపరునిగా నెన్నక నీక్షేమమును గోరి చెప్పెడి యాహితము విని కులసతిని భంపక విడువుము.

వీర—ఓహూహిచంద్రా! నాలము మందిరి నొనప్పుడు ప్రాణ
బంధువులును గర్భశత్రువులు కావచ్చును; ను దినివలెను వచ్చి
నప్పుడు పదులును బరకూర్తులు కావచ్చును.

క, మన దేహంబులలోపల

జనియించినవ్యాధి ముఖజనకంబును గా

ననములఁ బుట్టినయోషధి

ఘనసుఖజనకంబు నగుట కనమే ధార్మిక?

12

కాఁబట్టి మీరిప్పుడు చెప్పినది నాకుఁజేరుకరమే కావచ్చును.
అయినను నేనీవిషయమున మీయాజ్ఞ వినఁగలవాఁడను గాను.

విశ్వా—ఓరాజా! వెట్టివాఁడవయి ఖ్యాతికయి కష్టములేల
తెచ్చిపెట్టకొనెదవు? ధర్మము ధర్మమని నేల పలువరించెదవు?
భార్యాపుత్రులు పోయిన తరువాత నీఖ్యాతియు నీధర్మమును వచ్చి
నిన్ను సుఖపెట్టఁ జాలువా?

వీర—ఓబుపిశ్రేష్ఠా! వేయిదూలలేనికి? నాకునఖ్యాతియే
యుత్తమధనము, ధర్మమే సంపూర్ణసుఖదాయకము, నాకీర్తిధన
మును దొంగిలినవాఁడు తాను ధనవంతుఁడు కాకపోయినను నన్ను
మాత్రము భాగ్యహీనునిగాఁ జేయును.

చ. తెలివిసి మర్త్యుఁ డెప్పుడును దేహపటుత్వము పోకమున్నె వ్యా
ధులు చనుదేకమున్నె జరదొట్టి మతిభ్రమ రాకమున్నె దొం
గల కణుచూత్రము న్వశము గాక నిరంతరసౌఖ్యమిచ్చి యి
మ్ములవెలయించు పుణ్యధనముంగడియింపఁగజూడఁగావలెన్.

భార్యాపుత్రాదులు విడిచినను విడువక ధర్మము పురుషునికి
శాశ్వతసుఖ మిచ్చును.

విశ్వా—ఎన్నఁదో యప్రత్యక్ష మయినపరలోకసుఖము
వచ్చునని ప్రత్యక్షమయిన యహలోకసౌఖ్యము నేలపోగొట్టకొనె

దవు? నీవొక్క యసత్యమాడిన పక్షమున నీవుత్రుని మగల బ్రతి
కించి సకలసంపదలతోను భాగ్యాసహితముగా నిన్ను రాజ్యసుఖ
మనుభవించునట్లు చేసెదను.

వీర—దేహము లస్థిరములు; సంపదలు క్షణభంగురములు;
దారసుతామలు బుద్ధుదప్రాయులు, ధర్మమొక్కటియే సుస్థిరమయి
నది. సమస్తసంపదలతోను మలదూఁగుటకై యసత్యదేవత నాశ్ర
యించుటకంటె మృత్యుదేవతనే నేను జేరెదను.

విశ్వా—నీవిప్పుడు చారిద్ర్యకష్టము లనుభవించుచున్నవు
గదా! ఆలోచించుకొమ్ము.

వీర—దరిగ్రుఁడ నైతి నని నా కావంతయుఁ జింతలేదు, నే
నెప్పుడును సంపదలతోఁ దులదూఁగుచునే యుంచునేని నాసత్యనిత్యత
లోకమునకు వెల్లడి కాకయే యుండును. చందసవృక్షము నటుగఁ
దీసినప్పుడే సువాసన బయలు వెడలునట్లుగా, కష్టములు వచ్చి నలు
గుడు తగిలినప్పుడే మంచివారికి సౌజన్యము వెల్లడియగును.

చ. సిరులును జూచియున్ దురగసింధురసౌధసుతాళిఁ జూచియున్
గరువము పొందుచుఁడు కనుఁగానక మూఢులు ధాగుణీస్థలిన్;
మరణము సంభవించునెడ మాత్ర మవేమియు లేనివారలై
ధర సధికారు లయ్యెదరు తా మొకనిల్వెడు భూమికేయిటన్.

చ. ప్రజ లెఱుఁగంగ లేకు సిరిపట్టుల ముద్దులతారతమ్యముల్;
నిజమును దాము గన్గొనఁగ నేర్తురు ధాగుణిగోనిమానవ
ప్రజముల నెవ్వరుత్తములొ వాకొనరానియమోగ్యు లెవ్వరో
రుజల శరీరముల్తోఱఁగి రూపఱుపిమ్మట మెల్లమెల్లగన్. 15

విశ్వా—(తనలో) ఇక నీతఁడు నామాయలకు లోబడఁడు,
వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నే నితనిచేత బొంకింప
లేను. ఇంతటితో నీతనినిగష్టములకుండి గట్టెక్కింపవలెను. (ప్రకాశ

ముగా) ఓరాజేంద్రా! నీచిత్రచరిత్రము చూడఁగా నాకచ్చెరువగుచున్నది. నీసత్యసంధతకు మెచ్చినాను. బొంకెలుగనివాఁడ వన్న లోకములో నీవొక్కఁడవే.

వీర—ఓమానీంద్రా! మీవలన నే నిప్పుడు కృతార్థుఁడనయినాను.

విశ్వా—నావలనఁ గాదు. ఈశ్వరానుగ్రహము వలనను నీ నిత్యసత్యమువలనను గృతార్థుఁడవయినావు. తనలోని పంచేంద్రియములను జయించినవాఁడు సర్వలోకములను జయించినవానికంటె నధికుఁడు. నీవు సప్తద్వీపములను జయింపఁగలుగుట యీ యింద్రియజయముతో సమానమని యెంచను. నీసత్యశీలతను బరీక్షింపఁగోరి మీయెడలఁ జేసిన యపరాధముల కన్నిటికిని నన్ను క్షమింపవలెను.

వీర—మీరు నాకు మహాపాకారము చేసినవారు గాని నా యెడల నపరాధమేదియుఁ జేయలేదు. తల్లిసొప్పల నొందియుఁ బుత్రజన్మమునకు సంతోషించునట్లుగానే బహుబాధలు పొందియు మీవలన నాకుఁగలిగిన సత్యసంతానలాభమునకు నేనమితానందము నొందుచున్నాను. మనసులో మీరేమియు సంకోచపడబోకుడు.

విశ్వా—నీ వీ పతివ్రతశిరోమణి యయిన చంద్రమతిని శిరశ్చేదము చేయకుండినయెడల నేనప్పుడు మనస్సంకోచము లేక యుందును.

వీర—రాజశాసనమును స్వామియాజ్ఞను నేనెట్లు మీఱఁగలుగుదును? అట్లుమీఱుట ధర్మమగునా? సకలధర్మవేత్తలైన మీరు నన్నధర్మముచేయుమని బోధింతురా?

విశ్వా—నాపార్థన చెల్లించి క్షణమాత్ర మింపని నియమము. ఈలోపలరాజువచ్చి యీమెను మన్నింపఁగలఁడు.

వీర—మీయాజ్ఞ యవిలంఘ్యముగాన క్షణకాల మాగెదను. (కత్తి విడుచుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—పాముకాటుచేత విషమెక్కిమూర్ఛిల్లియున్న నీకు మాడునకింతలోఁ జికిత్స చేయుదము రమ్మ. (అని లోహితాస్యుని నోటిలో నేదో వేయుచున్నాఁడు.)

లోహి—(మూర్ఛ తెలిసి లేచికూడుచుండి) హా! ఎంతనిద్ర పోతిని! నన్నిక్కడ కెవ్వరు తెచ్చినాడ? ఓవిప్రబాలకులారా! దర్భలు సమిధలువితచినారా?

వీర—(సంతోషముతో) ఏమి నాకన్నులు చేసికొన్న భాగ్యము! చంద్రమతికూడ రాజదండనమునుండి విముక్తురాలయిన గదా నాకుఁ బుత్రుఁడు పునర్జీవుతుఁడైనాఁ డన్న సంతోషము పూర్ణమగును!

గీ. నారికేళంబుపము నొక్కనారిగానె

వారిదము నీరుఁ బిడుగున పంపునట్లు

విధియు సంతోషదుఃఖముల్యెలయనాకు

నొక్కసారియె కూర్చుచున్నవాడు

భీష—ఓహా! కాశీపురాధీశు లయిన ప్రతాపచంద్రదేవ మహారాజుగారు మంత్రులతోడఁ గూడ నిక్కడకు విజయముచేయు చున్నారు.

[అప్పుడు రాజ మంత్రులతోఁ గూడఁ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రతా—ఓయతీచంద్రా! పుత్రశోకములో మునిగియున్న వాఁడనైనను దేవరయాజ్ఞ యైనదని వచ్చినాను. శిష్యుని కేమి యాజ్ఞ?

విశ్వా—సుపుత్రావాప్తిరస్తు!—ఓసక్షత్రీకా! నక్షత్రకా!

నక్ష—స్వామీ! వచ్చుచున్నాను (అని రాజపుత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—నక్షత్రకా! పుత్రుడు మరణమునొందెనని దుఃఖం
చుచున్న రాజుకడకుఁ గొనిపోయి యీ బాలకుని సమర్పించి యాతని
సంతోషపరవశునిం జేయుము.

ప్రతా—ఆహా ! ఏమిరాభాగ్యము ! చచ్చెననుకొన్న నా
ముద్దుల బాలకుడు మరి సజీవుడై నాకు నేత్రోత్సవము చేయు
చున్నాడు! అయ్యో! శిశుహంతకులాలని యొకయిల్లాలిని నిష్కా-
రణముగాఁ జంపించి పాపము కట్టుకొంటినిగదా!

విశ్వా—రాజేంద్రా ! పరితాపపడకు. ఆ నిరపరాధిని
సజీవురాలై యున్నది.

ప్రతా—ఇప్పుడు నాయుల్లము చల్లబడినది.—ఓభీషణా!
ఆనిర్దోషురాలిని శిరశ్చేదము చేయుక విడుపునుని యిప్పుడ వీర
బాహుని కాజ్ఞాపింపుము.

విశ్వా—అమె యెవ్వరనుకొన్నావు? నిత్యసత్యవ్రతుడై న
హరిశ్చంద్రుని యిట్లాలైన చంద్రమతీ దేవి, ఆపతివ్రతాతిలక మిక్క-
డనేయున్నది. వీరబాహునియొద్ద వీరదాగును నా సముఖోఁ గొలుపు
చేయుచున్న యీమహానుభావుడు హరిశ్చంద్రుడు.

ప్రతా—ఇప్పుడు వీరి దర్శనముచేత నాకన్నులనుభవము
లయినవి. (అని లేచి హరిశ్చంద్రునిఁ గొఁగిలింపుకొనుచున్నాడు.)

వీర—పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి పాతీనట్లు మీరయూచిత
ముగా దర్శనమిచ్చుటచేత మీరన్న వాక్యములు నేననవలసినవిగాని
మీరు సెలవియ్యవలసినవి కావు. మీరు పెద్దలు; పూజ్యులు
మీదర్శనలాభమువలన నేను జరితార్థుడ నయినాను.

ప్రతా—ఒకవేళ వయస్సుచేత నేనే వృద్ధుడ నైనను
బుద్ధిచేతను గుణసంపదచేతను మీరేవృద్ధులు, మీరు దంపతు
లిరువురును గొన్నిదినములు మాయంట నతిథులుగా నుండి మా

గృహము పావనము చేయవలెను, ఓమహానీంద్రా! శిశుహంతకు
రాలన్న యపనింద సాధ్వీశిరోరత్నమయిన యీచంద్రమతి కెట్లు
వచ్చినది?

విశ్వా—ఓరాజేంద్రా! చెప్పెదనువినుము. ఈహరిశ్చంద్రుని
సత్యపరిశీలనార్థమై నేనే యీసక్షత్రకుని నియమింపగా నితఁడొక
తెఱుంగకుండ రాజాంతఃపురముచొచ్చి యుయ్యలలో నిద్రించుచున్న
యీబాలకు నెత్తుకొనివచ్చి దాఁచి యీయర్భకుని శరీరమున నున్న
వగలను గొనిపోయి యూరివంకఁ బోవుచున్న యీమెయొడిలోవైచి,
దాదులుబిడ్డనుగానక మొట్టపెట్టినపిమ్మట వెదకుచు బయలుదేరిన
తలారులకీమెను సొమ్ముతోఁ బట్టి యొప్పగించెను. ఈయనసత్యసంధత
నేఁడు స్థిరపడినదిగదా! సర్వదేవతాసమక్షమున నేను జేసినప్రతిజ్ఞను
నేనిప్పుడు చెల్లించుకొనెదను, (అనియాకాశమువంకఁజూచి) ఓమ
హేంద్రా! నీవిక్కడఁ బ్రత్యక్షమగుము, ఓకాశీవిశ్వనాథా! నీవిందు
వచ్చి సాక్షిభావము వహింపుము. ఓవశిష్ఠా! నీశిష్యునిమహిమను
జూడ రమ్ము!

[ఇంద్రుఁడును, ఉమతో శివుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ప్రతా—అహా! ఏమి ఈభాగ్యము! ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుని
మూలమున నందఱికిని దేవతా సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓపార్వతీశా! నీకు నమస్కారము. ఓమహేంద్రా!
నా యెదుటకురమ్ము, ఓవశిష్ఠా! నీమాట గెలిచినది. నీశిష్యుని
బొంకింపలేక నేనే యోడిపోయినాను. ముల్లోకములలో నీహరి
శ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే నిక్కమైన సత్యవాది యని యీమహేశ్వ
రాదుల సమక్షమున నేనే ముమ్మాటికిని ఘోషించుచున్నాను.
ఈతఁడిఁకమీఁదట లోకములో సత్యహరిశ్చంద్రుఁడని ప్రఖ్యాతి
చెందఁగలఁడు. ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! ఇటురమ్ము నే నింద్రసభలోబలి

కినప్రతిస తప్పకుండఁ దొల్లి నేను జలాశనుఁడనై హిమవత్సర్వ
తమునఁ జేసివతపస్సులో నీకు సగము ధారపోయుచుచున్నాను.
గ్రహింపుము. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు.)

ఇంద్రు—విశ్వామిత్రా! నీవు పలికిన ప్రతిజ్ఞలో నొకదానినే
చెల్లించినావు.

విశ్వా—ఇదిగో కడమదానినిగూడ నిర్వహించుచున్నాను.
సత్యహరిశ్చంద్రా! నీరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నాను. నాయాజ్ఞచేత
నీవు నీయిచ్చవచ్చినన్నా స్త్రీభూమి యేలినతరువాత స్వర్గములో
నీయిందునియర్థాసనమందుండినుఖ మనుభవింపుము. ఓమ హేంద్రా!
నీ కిది సమ్మతముగా నున్నదా?

ఇంద్రు—ఇటువంటి సత్యసంధునితోఁ గలిసి యర్థాసనమునం
దధివసించు భాగ్యముకలుగుటచే స్వర్గమును నేనును గూడ ధన్యత
నొందుచున్నాము.

విశ్వా—కాలకౌశికుఁడును వీరబాహుఁడును వెనుక సిలచి
తా మిచ్చినధనమెక్కడఁ బోవునో యని తహతహపడుచున్నారు.
వీరివలన నేను గైకొన్నధనమును మరల వీరి కిచ్చివేసి యీదంప
తులను దాస్యమునుండి యీక్షణము విముక్తులనుజేయుచున్నాను.
ఓనక్షత్రకా! వీరిధనమును వీరి కిచ్చివేయుము.

నక్ష—మహాప్రసాదము. కాలకౌశికా! వీరబాహుడా!
మీరిద్దరును నావెంటరండు. మీధన మిచ్చెదను.

(అని వారిని గొనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! మీరు వధూవరు లుభయులును
నాయెదుటకు రండి. మీసత్యవర్తనము నాకాశ్చర్యము పుట్టించు
చున్నది.

హరి—(భార్యతోవచ్చి యెదురనిలిచిచేతులుజోడించి) ఓ దేవా!
నమస్కారము.

సీ. జయజయ యంబరచరవాహినీజూట

జయచంద్రమణికళాసత్కరీట

జయజయ పాతకజ్వలనామలక్ష్మపీట

జయ వినిర్ధ శితకుంజరనిశాట

జయజయ పావకనయనాంచితలలాట

జయ నివసద్రౌప్యశైలకూట

జయజయ వ్యాఘ్రరాక్షసనిర్భరాభేట

జయధృతనీరజాసనకరోట

గీ. జయ భువనపావనామ్నా యసంఘఘోట

జయ నిశాసమయచరత్స్న శాసవాట

జయ సతతభూషణీకృతసర్పఘాట

జయ కనదుచిరామోఘశంబభేట.

17

శివు—ఓరాజేంద్రా! నీవు మమ్ము స్తుతింపనక్కఱలేదు.
నీభక్తితాత్పర్యములను మే మెఱుంగుదుము. మావలన నీకేమి
కావలెనో వరముకోరుము.

హరి—దేవరకటాక్షసంపాదనము తప్ప నాకు మతేమియుఁ
గోరిక లేదు. అయినను దేవరయాజ్ఞాపించినప్పు డేదో కోరికయూర
కుండరాదు.

ఉ. దేవ! మదీయమానసము దేవరమీఁదను ధర్మమందును

భావిని నిల్చునట్లుగను, భ్రాతలఁ బోలె జనంబుల న్నదా

భావన చేసి తోడ్పడుచు వర్తిలునట్లును; జీవహింసకుం

బోవక యుందునట్లును ప్రభుప్రవరా! వర మిమ్ము సత్కృప

18

శివు—వత్సా! నీవు కోరినకోరికల నిచ్చినారము.

పార్వతి—ఓసాగ్ధ్యశిరోమణీ! నీకేమయినఁగోరిక కలుదా?

చంద్ర—అంబా! నామన సెప్పడును ధర్మమునందే వర్తిల్ల
నట్లును, ఈశ్వర భక్తిని బతిభక్తిని పాయకుండునట్లును, జేయుము

పార్వ—నీ కీ వరమును బ్రసాదించినాము.

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! నీకు మతేమయిన గోరికకలదా?

హరి:—

చ, అనయము భూమి సస్యవతియై ఫలియించును గాక! మానవుల
ఘనతర నీతివర్తనలఁ గాంతుడు గాక నుఖంబు! దుష్టవ
ర్తనులు సమర్థుడఁడనల దౌష్ట్యముమాని చరింతు గాక! భూ
జను తెలనున్న మానక రజమ్మ గ్రహింతుడుగాక యెప్పుడు 19
(అందఱునిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు
అరుదవ సంపుటము

- 1 సత్యవతి చరిత్ర
- 2 చంద్రమతి చరిత్ర
- 3 సత్యసంజీవిని
- 4 చమత్కార రత్నావళి
- 5 సతీమణి విదయము
- 6 సుమిత్రచరిత్రము
- 7 రఘు దేవరాజీయము
- 8 కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము
- 9 శావతి పరిణయము
- 10 గయ్యాళిని సాధుచేయుట
- 11 చిత్రకేతు చరిత్రము
- 12 దానకేసరి విలాసము
- 13 వైదర్భి విలాసము
- 14 భానుమతి కల్యాణము
- 15 సరసిజనమనోభిరామము
- 16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
- 17 కుమారద్వయవిలాసము
- 18 పద్మినీప్రభాకరము
- 19 మాలతీమధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు
అరుదవ సంపుటము

- 1 శ్రీవిక్టోరియామహారాజీచరిత్ర
- 2 సతీహితబోధిని
- 3 పత్నీహితసూచని
- 4 స్త్రీ నీతిదీపిక
- 5 సత్యాద్రాపదీ సంవాదము
- 6 మార్పుపూజ పితృపూజ

7 నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము

8 డిటో ద్వి॥ భాగము

9 దేహరోగ్యధర్మబోధిని

ఉ ప న్యా స ము లు

ఏడవ సంపుటము

- 1 జన్మాంతరము
- 2 అతిబాల్యవివాహము
- 3 విగ్రహారాధనము
- 4 ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు
- 5 ఈశ్వరోపాసనము
- 6 ప్రార్థన
- 7 మానుషధర్మము
- 8 విద్యాధికల ధర్మములు
- 9 మనుష్య జీవితములయొక్క

పరమార్థము

10 వైరాగ్యము

11 విద్యాధురీణులయర్హకృత్యంబు

12 వర్ణము

13 హిందూమతములు

14 స్వయంకృషి

15 సకాయకష్టకర్మములు

16 వేశ్యాకాంతల యుప॥

17 ఐకమత్యము

18 దానములు

19 స్త్రీ పునర్వివాహచరిత్రం

20 స్త్రీ పునర్వివాహ విషయ

కోపన్యాయం

21 స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక

ప్రథమవిజ్ఞాపనము

22	స్త్రీ పునర్వివాహ వి॥ద్వి॥ పి॥	సాహిత్యగ్రంథములు
23	స్త్రీ పునర్వివాహ శాస్త్ర సం॥	తొమ్మిదవ సంపుటము
24	స్త్రీ పునర్వివాహభూతవర్త మానసికములు	1 సంగ్రహవాక్యకరణము
	ఉపన్యాసములు జీవితచరిత్రలు	2 కావ్యసంగ్రహము
	ఎనిమిదవ సంపుటము	3 అలంకారసంగ్రహము
1	దేశీయ మహాసభ	4 నీతిచంద్రిక విగ్రహము
	దానియుద్దేశము	5 నీతిచంద్రిక సంధి
2	శంకరాచార్యులు	6 తర్కసంగ్రహము
3	బసవరాజు గవత్రాజుగారి	7 సత్యవాదినీ
	జీవచరిత్రము	8 ఉత్తమ స్త్రీచరిత్రములు
4	జీసస్ చరిత్రము	ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర.
5	స్వదేశసంస్థాన చరిత్రానులు	పదియవ సంపుటము
6	విగ్రహతంత్రవిమర్శనము	పూర్వకాలపు కవులు 1 వ భా॥
7	ఉపన్యాసహంజరి	మధ్యకాలపు కవులు 2 వ భా॥
8	వివేకవర్ధని మొదటిభాగము	ఆధునిక కవులు 3 వ భా॥
9	,, రెండవభాగము	స్త్రీయ చరిత్రలు
10	,, మూడవభాగము	పదకొండవ సంపుటము
		1, 2 భాగములు కలపి

N. B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్మీకిములుగాను, విడిగాను, కూడ
వారకును.

పుస్తకములు వలయువాడు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణి సమాజము,

రాజమహేంద్రవరము,

అని వ్రాసిన బడయగలరు.

